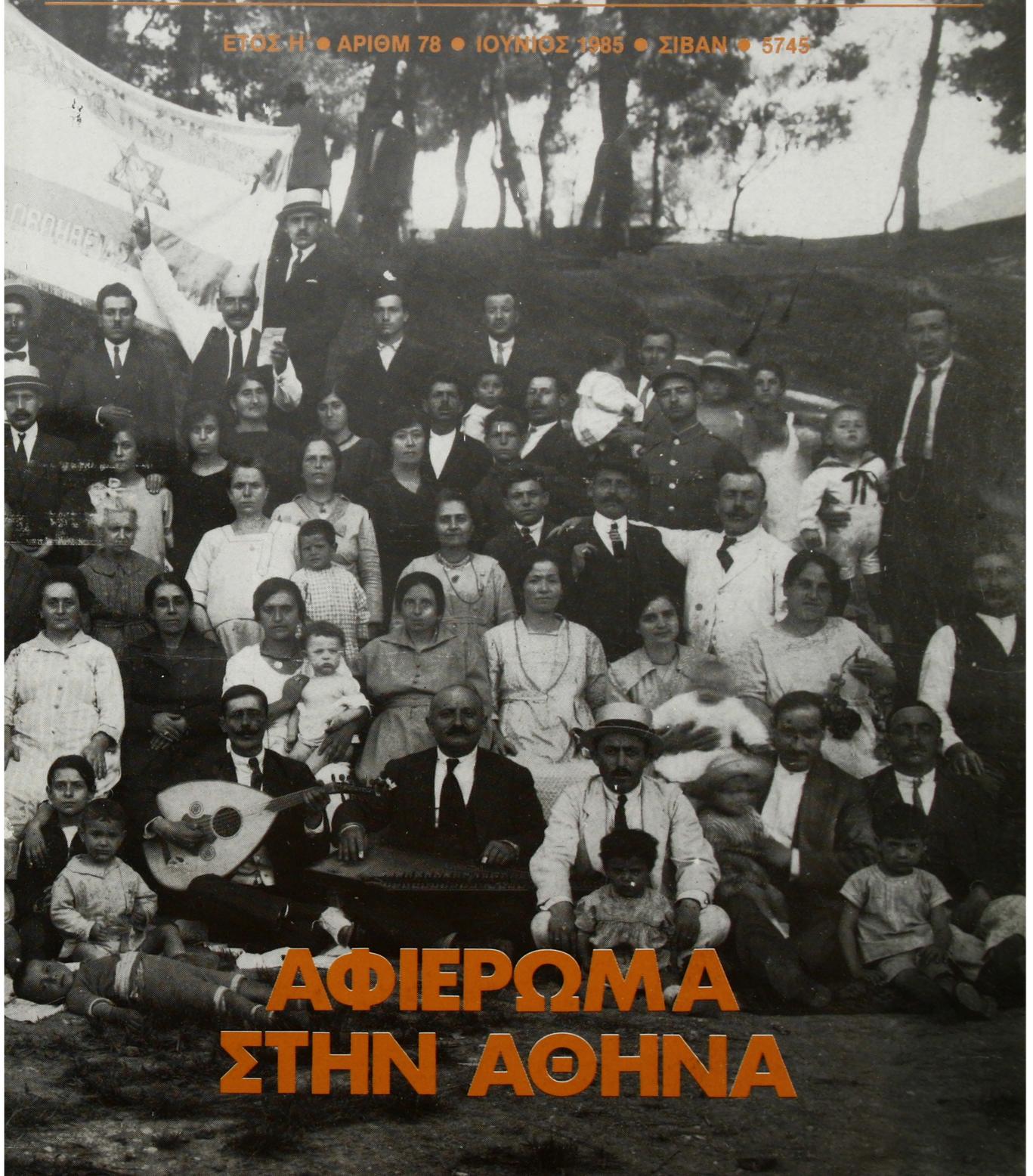

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ Η' • ΑΡΙΘΜ 78 • ΙΟΥΝΙΟΣ 1985 • ΣΙΒΑΝ • 5745

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ Α'

Τό ιστορικό

Εισαγωγικό	Σελ.	4 - 5
Οί Έβραίοι στην Άθήνα	»	6 - 8
Γ.Δ. ΚΟΡΟΜΗΛΑ: Α' Οί Έβραίοι στάς Άρχαίας Άθήνας	»	9 - 13
Β' Πηγαί καί σχόλια	»	14 - 19
ΙΑΚΩΒ ΣΙΜΠΗ: Οί Έβραίοι στην Άθήνα στούς πρό Χριστιανικούς χρόνους	»	20 - 22
ΙΩΣΗΦ Μ. ΣΙΑΚΚΗ: 'Ιστορικά τής 'Ισραηλιτικής Κοινότητος Άθηνών	»	23 - 37
ΔΑΝΙΗΛ ΑΒ. ΤΖΑΦΟΥ: Οί πρώτες έβραϊκές οικογένειες τής Άθήνας	»	38 - 41

ΜΕΡΟΣ Β'

΄Η παρουσία

Εισαγωγικό	Σελ.	42 - 43
ΔΑΝΙΗΛ ΑΛΧΑΝΑΤΗ: ΄Η Δούκισσα τής Πλακεντίας	»	44 - 46
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΚΡΙΜΠΑ: Τό «Γιουσουρούμ»	»	47 - 48
ΜΩΥΣΗ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗ - ΑΒΡΑΑΜ Σ. ΣΑΡΦΑΤΗ: ΄Η πρώτη έν Άθήνας Έβραϊκή Συναγωγή	»	49 - 51
Ι. ΦΡΙΖΗ καί Ρ. ΜΩΥΣΗ: ΄Η ιστορίας τής 13 ομάδος Προσκόπων	»	51 - 52
ΗΛΙΑ ΣΑΜΠΕΤΑ΄Ι: ΄Η δράση τής «Τζόιντ» στην Έλλάδα	»	52 - 53
ΝΙΣΗΜ ΑΛΚΑΛΑ΄Ι: Τεχνική ΄Επαγγελματική Σχολή OPT	»	53 - 55
ΑΒΡΑΑΜ Σ. ΣΑΡΦΑΤΗ: ΄Η ιστορία τών 4 Έβραϊκών Νεκροταφείων	»	55 - 56
Τό Δημοτικό Σχολείο Ψυχικού	»	56
ΚΩΝ. Φ. ΣΚΟΚΚΟΥ: ΄Η έν Άθήναις 'Ισραηλιτική Κοινότης	»	57
English Supplement	»	58 - 59

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Μέλη τής 'Ισραηλιτικής Κοινότητος Άθηνών μέ τίς οικογένειές τους σέ έκδρομή σέ έξοχή τών Άθηνών, ύπό τήν αίγίδα του «Συλλόγου Άλληλοβοηθείας 'Ισραηλιτών», τό 1922.
Πρόεδρος του Συλλόγου ήταν τότε ό άείμνηστος Δαβίδ Σαλάριο.

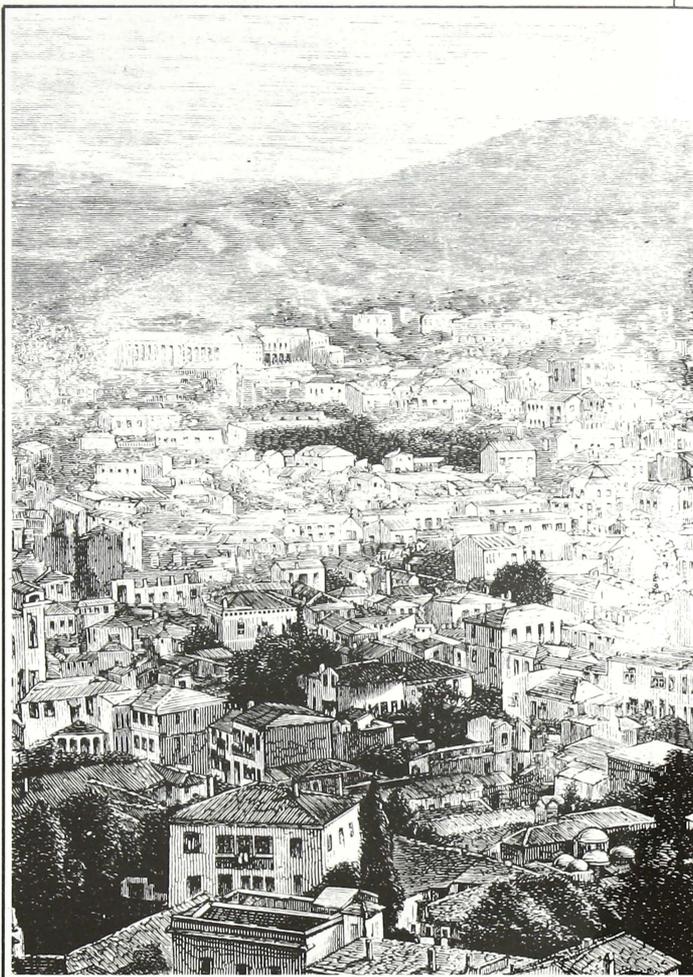
Ἀφιερώνεται

Στούς Ἕλληνες Χριστιανούς
πού ἔσωσαν τοὺς Ἑβραίους
τῆς Ἑλλάδος
καί στοὺς Ἑβραίους
πού θυσιάστηκαν
γιά τὴν Ἐλευθερία
τῆς Πατρίδος

ΜΕΡΟΣ Α' — ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ

T

ΑΠΟΨΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΤΟΥ 1900

Τό τεύχος αυτό είναι αφιερωμένο στην Ἀθήνα. Στήν ἑβραϊκή παρουσία στήν Ἑλληνική Πρωτεύουσα, μέ τήν εὐκαιρία πού αὐτή τιμᾶται σάν πολιτιστική πρωτεύουσα τῆς Εὐρώπης καί γιά τά 151 χρόνια τῆς νεότερης ζωῆς της. □ Ὅπως θά δεῖ ὁ ἀναγνώστης, οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἀθήνας δέν ἔχουν νά ἐπιδείξουν τήν ιδιαίτερη ἐκείνη δραστήρια παρουσία πού σημειώνεται στή συμπρωτεύουσα, τή Θεσσαλονίκη. Ἡ Ἑβραϊκή Κοινότητα τῆς Ἀθήνας δέν παρουσιάζει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, μιά καί μέχρι τήν προπολεμική περίοδο ἦταν μικρή σέ μέγεθος κι ἀφομοιωμένη ἀπόλυτα μέ τούς λοιπούς Ἀθηναίους. Παρόλο ὅτι ὑπῆρξε γύρω ἀπό τοῦ Ψυρρή - Θησεῖο συνοικία «Ἑβραϊκή», μέ καθαρά ἑβραϊκή ζωή καί ἰδρύματα, στήν Ἀθήνα δέν παρουσιάζονται ἰδιοτυπίες, ὅπως τυπικές ἑβραϊκές διάλεκτοι, ἐνδυμασίες κ.λπ. Ἐπιστήμονες, στελέχη τῆς Δημοσίας Διοικήσεως, ἔμποροι καί βιοτέχνες, οἱ Ἑβραῖοι τῆς Πρωτεύουσας ἔδωσαν στήν πόλη τήν τίμια ἐνεργητική παρουσία τους συγχωνευμένη μέ ἐκείνη τῶν λοιπῶν

Ἀθηναίων. Ἴσως, μάλιστα, ἡ Ἀθήνα ν' ἀποτελεῖ καί τό καλύτερο παράδειγμα γιά τό πῶς οἱ Ἑβραῖοι ἔχουν ζήσει στήν Ἑλλάδα ἀδελφωμένοι μέ τούς συμπολίτες τῶν ἄλλων θρησκευμάτων κι ἔχουν παρακολουθήσει — μετέχοντας ἐνεργά — τήν κοινή σκληρή πορεία τοῦ Ἑλληνισμοῦ... □ Ἡ Ἰσραηλιτική Κοινότητα τῆς Ἀθήνας ἀνδρώθηκε κυρίως μετά τόν α' Παγκόσμιο Πόλεμο, μεγάλωσε δέ ἐξ ἀνάγκης μετά τή χιτλερική λαίλαπα μιά κι ἐδῶ συγκεντρώθηκαν οἱ περισσότεροι ὁμόθρησκοι. Συγκεντρώθηκαν σέ καιρούς χαλεπούς γιά νά μαζέψουν τά ἀπομεινάρια μιᾶς ἱστορίας, γιά νά ξαναζωντανέψουν ἀπό τά ἐρείπια οἰκογένειες, οἰκονομίες καί λοιπά στοιχεῖα τῆς ἀνθρώπινης διαβίωσης. Ἦλθαν πρόσφυγες στόν ἴδιο τους τόν τόπο! Καί ξανάχτισαν μέ πόνο, καρτερία καί πίστη στό μέλλον. □ Ἀπό τή μεταπολεμική κυρίως ἐποχή, οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἀθήνας προσφέρουν τή συμβολή τους στήν καθολική κοινωνική, ἐπιστημονική, οἰκονομική καί πολιτιστική δραστηριότητα τῆς Πρωτεύουσας. Εἶναι μιά συμβολή πού συνεχίζεται νά γράφεται...

Οί Έβραίοι στήν Άθήνα

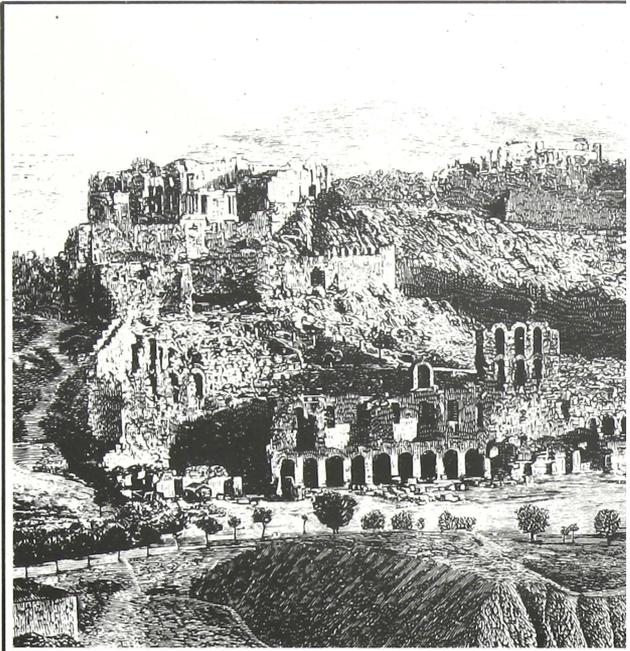
Άρχαία ιστορία

Σ

τήν αρχαία Έβραϊκή ιστορία ή Άθήνα καταλαμβάνει δευτερεύουσα θέση, συγκριτικά με τή σπουδαιότητα τών πόλεων τής Άλεξάνδρειας, Άντιόχειας, Ρώμης, Κυρήνης ή άλλων λιγότερο γνωστών πόλεων τής Μικράς Άσίας. Παρ' όλα αυτά οι ένδειξεις για τήν ύπαρξη σχέσεων μεταξύ Άθηνών και Παλαιστίνης χρονολογούνται από τόν 6το αιώνα π.κ.π. Μεγάλος αριθμός τεμαχίων κεραμικής πού ανακαλύφθηκαν σέ διάφορες περιοχές τής Παλαιστίνης κατά τήν περσική περίοδο, αποδεικνύουν τήν οικονομική επίδραση τής Άθήνας. Νομίσματα πού χρονολογούνται από τήν περίοδο τής περσικής κατοχής τής Παλαιστίνης φέρουν από τή μιά πλευρά τήν επιγραφή «Γιαχούντ» και από τήν άλλη τήν απεικόνιση μιάς κουκουβάγιας, πού ομοιάζει με τήν Άττική δραχμή.

Μετά τήν κατάκτηση τής Παλαιστίνης από τόν Μέγα Άλέξανδρο υπήρξε προφανώς, αύξηση τών δραστηριοτήτων τών Άθηναίων στήν κατεχόμενη χώρα. Η παρουσία κάποιου Άθηναίου στήν Παλαιστίνη μαρτυρείται από ένα συμβόλαιο για τήν αγορά μιάς δούλης από τήν Ύπεριορδανία, με χρονολογία 259 π.κ.π. Μεταξύ τών υπογραφών τών μαρτύρων του συμβολαίου εμφανίζεται τό όνομα του «Ήράκλειου, γιού του Φιλίππου, Άθηναίου», (Tcherikover, Corpus 1 (1975), 119 - 20), ό οποίος ήταν στήν υπηρεσία του Άπολλώνιου, θησαυροφύλακα του Πτολεμαίου του Β'. "Ενας Άθηναίος ήταν επικεφαλής του στρατού του Άντιόχου του Ήπιφανούς πού έστάλη στήν Παλαιστίνη για τήν επιβολή τής θρησκευτικής πολιτικής του, (Β' Μακκαβαίων, 6:1).

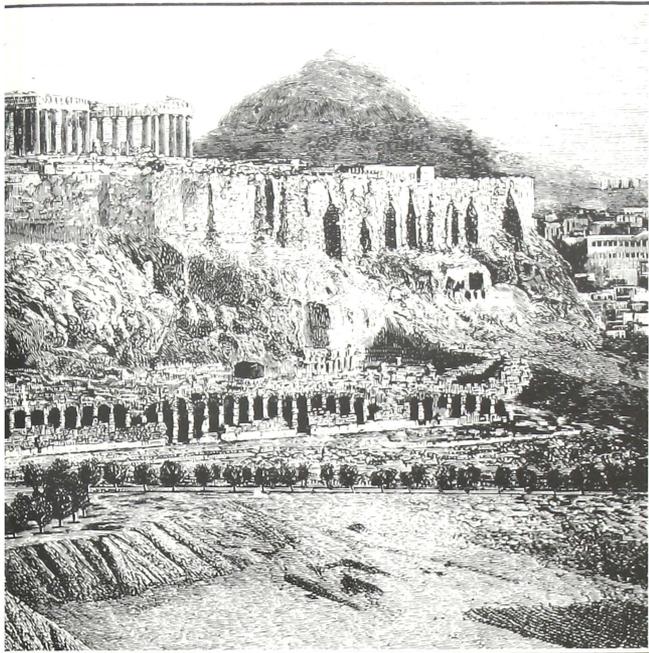
Μέ τήν εγκαθίδρυση του κράτους τών Άσμοναίων, ή Άθήνα υπήρξε μιά από τίς πόλεις πού συνήψαν σχέσεις με τό νέο κράτος. Ό Ίώσηπος αναφέρει (Άρχ. 14:149) μιά απόφαση πού ελήφθη από τό λαό τής Άθήνας προς τιμήν του Άρχιερέα Ύρκανού, έννάρχου τών Ιουδαίων. Στήν απόφαση τονίζεται ότι ό Ύρκανός διατήρησε πάντοτε φιλικές σχέσεις με τούς Άθηναίους και πάντοτε τούς δέχθηκε με ένκαρδιότητα, όταν τόν επισκέφθηκαν.

Ός εκ τούτου, αποφασίσθηκε ή άπονομή σ' αυτόν χρυσού μεταλλίου, νά τοποθετηθεί ένα όρειχάλκινο άγαλμά του στό ναό του Δήμου και νά έκφρασθει ή εύάρεσκεια τής πόλεως. Ό Ίώσηπος συσχετίζει αυτό τό έγγραφο με τόν Ύρκανό τόν Β', αλλά οι περισσότεροι από τούς σύγχρονους έπιστήμονες ύποστηρίζουν ότι άφορά τόν Ύρκανό τόν Α' και τό προσδιορίζουν κατά τό έτος 106/5 π.κ.π., (τό έτος κατά τό όποιον άρχων τής Άθήνας διετέλεσε ό Άγαθοκλής). Ήπίσης ό Ήρώδης συνέχισε τήν παράδοση καλής φιλίας με τήν Άθήνα, (Ίώσηπος, Πολ. 1:425). Ποικίλα στοιχεία διασώζονται πού έπιβεβαιώνουν σχετικά τήν ύπαρξη φιλικών σχέσεων μεταξύ Άθηνών και του οίκου του Ήρώδη.

Συγκεκριμένα στοιχεία για τήν ύπαρξη κάποιος έβραϊκής κοινότητας στήν Άθήνα ύπάρχουν μόνο από τίς άρχές του α' αιώνα κ.π. Ό Άγρίπας ό Α' σέ έπιστολή του προς τόν Γάιο Καλιγούλα αναφέρει τήν Άττική σάν μιά από τίς περιοχές πού κατοικούν Έβραίοι (Φίλων, Legat. 281). Ήπίσης ό Παύλος επισκέφθηκε μιά Συναγωγή στήν Άθήνα και συνάντησε εκεί, έκτός από Έβραίους, άρκτους Έθνικούς πού τιμούσαν τήν Ιουδαϊκή θρησκεία (Πράξεις, 17:17). «Διελέγετο λοιπόν έν τή Συναγωγή μετά τών Ιουδαίων και μετά τών θεοσεβών και έν τή αγορά καθ' έκάστην ήμέρα μετά τών τυχόντων». Διάφορες επιγραφές μαρτυρούν ότι στήν Άθήνα έζησαν Σαμαριταί (I.G., ed. Minor. vol. 2 - 3, part 3/2, nos. 10219 - 92), ως και Έβραίοι (no. 12609), συμπεριλαμβανομένου κι ενός Ήεροσολημίτου (no. 8934).

Στήν Ιουδαίο - ελληνιστική λογοτεχνία δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στήν Άθήνα, τήν περιφημότερη πόλη του ελληνικού πολιτισμού. Ό Φίλων αναφέρεται στήν Άθήνα με βαθύ σεβασμό, κατά τό πρότυπο τών αρχαίων Έλλήνων συγγραφέων (βλ. Prob. 140), και μνημονεύει φημισμένα πρόσωπα στήν ιστορία τής Άθήνας, όπως ό Σόλων (Spe. 3:22), ως και ιστορικά γεγονότα πού σχετίζονται με τήν Άθήνα, συμπεριλαμβανομένης τής διαμάχης Άθηναίων και Λακεδαιμονίων, (Mos. 2:19). Ό Ίώσηπος ά-

Ἡ Ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας

Γκραβούρα ἀπό τὰ «Εἰκονογραφημένα Νέα» τοῦ Λονδίνου τῆς περιόδου 1842 - 1885 (Ἀπό τὸ βιβλίο «Ἑλλάδα Εἰκονογραφημένη», τοῦ Α. Νικόλας).

ναφέρεται συχνά στήν Ἀθήνα καί τὰ ἔθιμά της, ιδιαίτερα στό ἔργο του «Κατ' Ἀπίωνος».

Σημáιουσα θέση κατέχει ἡ Ἀθήνα καί στήν Ταλμουδική - Μιδρασική λογοτεχνία. Τό Μιδράς ἐπί τοῦ βιβλίου «Θρήνοι» περιέχει ἀναρίθμητες ἱστορίες ἑθρύλους, πού σκοποῦ ἔχουν νά συγκρίνουν τήν ἀξία Ἑβραίων τῆς Ἱερουσαλήμ καί Ἀθηναίων. Πολλές ἀπ' αὐτές τίς ἱστορίες ἀρχίζουν μέ τή φράση: «Κάποιος Ἀθηναῖος ἦλθε στήν Ἱερουσαλήμ». Στό βαβυλωνιακό Ταλμουδ καταχωρεῖται ἡ ἱστορία τοῦ Ραββί Γεοσοῦα Μπέν Χανάνια ὁ ὁποῖος μέ τήν προτροπή τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορα ἦλθε στήν Ἀθήνα καί διεξήγαγε διαλογική συζήτηση μέ τούς πρεσβύτες τῆς πόλεως (Μπεχ. 8β).

Ὁθωμανική περίοδος - Ἑλληνική Ἀνεξαρτησία

Μετά τήν κατάκτηση τῆς Ἀθήνας ἀπό τούς Τούρκους (1456), ὁ Μωάμεθ Β' ὁ κατακτητής παραχώρησε στούς κατοίκους τό δικαίωμα νά ἀπαγορεύσουν τήν ἐγκατάσταση Ἑβραίων ἐκεῖ. Παρ' ὅλα αὐτά ἀριθμός προσφύγων ἀπό τήν Ἰσπανία καί ἀπόγονοι αὐτῶν, βρῆκαν ἀσυλο στήν Ἀθήνα μετά τό 1492. Στά 1705 ἕνας Γάλλος ταξιδιώτης συνάντησε στήν Ἀθήνα 15 - 20 ἑβραϊκές οἰκογένειες.

Ἡ Ἑβραϊκή Κοινότητα τῆς Ἀθήνας ὑπῆρξε μεταξύ τῶν κοινοτήτων ἐκείνων πού κατεστράφησαν κατά τήν Ἑλληνική Ἐπανάσταση ἐναντίον τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας (1821 - 29). Μετά τό 1834 καί τήν ἀνακήρυξη τῆς Ἀθήνας ὡς πρωτεύουσας τῆς ἀνεξάρτητης Ἑλλάδος, ἀναπτύχθηκε μιά μικρή ἑβραϊκή παροικία. Ἀριθμός ἑβραϊκῶν οἰκογενειῶν ἀπό τή Γερμανία ἦλθαν καί ἐγκατεστάθηκαν στήν Ἀθήνα. Μεταξύ αὐτῶν κι ὁ χρηματιστής Μάξ ντε - Ρότσιλντ πού συμμετεῖχε στήν ἀκολουθία τοῦ βασιλιά Ὁθωνα. Μέσω τῆς Δουκίσσης τῆς Πλακεντίας ἀποκτήθηκε μιά μεγάλη ἔκταση γιά τήν ἀνάγερση Συναγωγῆς (1843). Ἡ Δούκισσα ἐγκατεστάθηκε στήν Ἀ-

θήνα τό 1831 καί μέσω τῆς μελέτης τῆς Βίβλου, ἀνέπτυξε μιά βαθιά συμπάθεια γιά τόν Ἰουδαϊσμό. Τό 1847 οἱ ἑλληνικές ἀρχές ἀπηγόρευσαν τήν δημόσια περιφορά τοῦ ὁμοιώματος τοῦ Ἰούδα τοῦ Ἰσκαριώτη γιά νά μήν προσβληθεῖ ὁ βαρώνος ντε - Ρότσιλντ, ὁ ὁποῖος εὐρίσκετο τότε στήν Ἀθήνα. Σέ ἀντίποινα ἕνα μέρος τοῦ πλῆθους ἔκαψε τήν κατοικία τοῦ Ἰσραηλίτου Δαβίδ Πασίφικο, Βρετανοῦ ὑπηκόου καί ἐπιτίμου προξένου τῆς Πορτογαλίας. Ἡ βρετανική κυβέρνηση ἀπήτησε τήν καταβολή ἀποζημιώσεως καί τελικά, ὁ ὑπουργός τῶν Ἐσωτερικῶν λόρδος Πάλμερστον ἀπέκλεισε τό 1850 μέ ἀγγλικὰ πλοῖα τό λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ. Τό 1852 ἡ δημοτική ἀρχή ἀποποιήθηκε τή δωρεά τῆς Δουκίσσης τῆς Πλακεντίας γιά ἀνάγερση Συναγωγῆς.

Ἡ ἑβραϊκή παρουσία στήν Ἀθήνα αὐξήθηκε ἀπό 60 άτομα στό 1878 σέ 250 τό 1887. Ἡ Ἑβραϊκή Κοινότητα ἀναγνωρίσθηκε ἐπίσημα τό 1889. Τό 1890 πρόεδρος τῆς Κοινότητας διετέλεσε ὁ Κάρολος Ρότσιλντ (1843 - 1918). Τήν ἐποχή ἐκείνη, λόγω ἐλλείψεως Συναγωγῆς, λειτουργοῦσαν 3 μικροί εὐκτήριοι οἶκοι.

Μέ τή βελτίωση τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως μετά τούς βαλκανικούς πολέμους (1912 - 13), ἀριθμός Ἑβραίων ἀπό διάφορες περιοχές τῆς Ἑλλάδος καί τῆ Μικρᾶ Ἀσίας — ιδιαίτερα ἀπό τή Θεσσαλονίκη — ἐγκατεστάθηκαν στήν Ἀθήνα. Ἡ μετανάστευση Ἑβραίων πρός Ἀθήνα αὐξήθηκε μετά τή μεγάλη πυρκαγιά τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ 1917. Τήν παραμονή τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἀθήνας ἀνέρχονται σέ 3.000 περίπου. Οἱ πλέον εὐποροὶ Ἑβραῖοι ἦταν Ἀσκεναζίμ, ἐνῶ οἱ Σεφαραδίμ πού κατάγονταν ἀπό διάφορες περιοχές τῆς Ἑλλάδος καί τήν Τουρκία ἦταν κυρίως πλανόδιοι πωλητές, παλαιοπώλεις καί μικρομαγαζάτορες.

Περίοδος Ὀλοκαυτώματος

Ὁ ἀριθμός τῶν Ἑβραίων τῆς Ἀθήνας αὐξήθηκε μέ τήν ἀφιξη προσφύγων ἀπό τή Θεσσαλονίκη, πού διέφυγαν μετά τίς ἀεροπορικές ἐπιδρομές τῶν Ἰταλῶν τό 1940. Μετά τόν Ἰούλιο 1942, ὅταν οἱ ναζι ἀρχισαν τίς συλλήψεις Ἑβραίων τῆς Θεσσαλονίκης, καί μέχρι τόν Αὐγούστο 1943, κάπου 3.000 Ἑβραῖοι διέφυγαν στήν Ἀθήνα. Παρά τό γεγονός ὅτι ἡ Ἀθήνα τελοῦσε ὑπό ἰταλική κατοχή, ἡ Γκεστάπο προέβη στή σύλληψη τῶν ἡγετῶν τῆς Κοινότητας, κατέσχε καί κοινοτικά ἀρχεῖα καί ἀπαίτησε ἀπό τούς Ἰταλούς νά τῆς παραχωρηθεῖ ἀρμοδιότητα ἐπί τῶν Ἑβραίων κατοίκων. Οἱ Ἰταλοί διεκδίκησαν τό δικαίωμα τῆς διοικήσεως καί προσπάθησαν νά παρεμποδίσουν τόν ναζιστικό διωγμό.

Μετά τήν πτώση τοῦ Μουσολίνι, Σεπτέμβριο 1943, οἱ Γερμανοί, ἀφοῦ κατέστρεψαν τίς ἑβραϊκές κοινότητες, τῆς Μακεδονίας ἀρχισαν τό διωγμό τῶν Ἑβραίων τῆς ὑπόλοιπης χώρας καί τῶν νήσων. Τήν ἴδια περίοδο ἐφθάσε στήν Ἀθήνα ὁ Ντῆτερ Βισλιτσένου, βοηθός τοῦ Ἀϊχμαν, ὁ ὁποῖος προσπάθησε νά ἐξαναγκάσει τόν Ραββῖνο Ἡλία Μπαρτζιλáι νά συνεργασθεῖ μαζί του. Μέ τή βοή-

Οι Έβραίοι στην Αθήνα

θεια της ελληνικής αντίστασης ο Ραββίνος φυγαδεύθηκε σέ κάποια έπαρχιακή πόλη. Τό παράδειγμά του ακολούθησαν άρκετοί Έβραίοι, οί οποίοι μέ τή βοήθεια τών Έλλήνων διασώθηκαν. Οί Γερμανοί διόρισαν νέο Διοικητικό Συμβούλιο γιά τήν όργάνωση τής Κοινότητας.

Στίς 7 'Οκτωβρίου 1943 ό Γερμανός στρατηγός Γιούργκεν Στρούπ δημοσίευσε διάταγμα μέ ήμερομηνία 3 'Οκτωβρίου, πού καλούσε τούς Έβραίους νά έγγραφούν στά μητρώα τής Κοινότητας. 'Η μεγάλη πλειοψηφία τών Έβραίων κατόρθωσαν, μέ τή βοήθεια τής 'Αστυνομίας Πόλεων καί τής Έλληνικής 'Ορθόδοξης Χριστιανικής 'Εκκλησίας, πού ένεργοῦσε ὑπό τίσ οδηγίεσ του 'Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού, νά βροῦν καταφύγιο καί νά σωθοῦν. 'Εκατοντάδες οίκογένειεσ διέφυγαν διá θαλάσσης στή Μικρά 'Ασία καί από εκεί κατευθύνθηκαν πρós Παλαιστίνη. 'Ομως, ένας σημαντικός αριθμός Έβραίων συνελήφθησαν από τούς ναζί. Στίς 24 Μαρτίου 1944, 800 Έβραίοι συνελήφθησαν στήν περιοχή πέριξ τής Συναγωγής όταν οί ναζί είχαν άναγγείλει τή διανομή άζύμων καί ζαχαρέωσ γιά τό Πέσαχ. Οί συλληφθέντεσ έγκλείσθησαν στό στρατόπεδο Χαϊδαρίου καί στίς 2 'Απριλίου έκτοπίσθησαν, μαζί μέ άλλους Έβραίους πού συνελήφθησαν στήν περιοχή τής 'Αθήνας, στό 'Αουσβιτς. Συνολικά 1.500 Έβραίοι τής 'Αθήνας συνελήφθησαν κι έκτοπίσθησαν.

Σύγχρονη εποχή

Μετά τήν άπελευθέρωση ή Κοινότητα τής 'Αθήνας ξαναϊδρύεται. Καί ό πληθυσμός της αύξάνεται. 'Όσοι σώθηκαν από τά στρατόπεδα συγκεντρώσεωσ καθώς καί μέλη άλλων κοινοτήτων έγκαθίστανται στήν 'Αθήνα. Φθάνει στίς 5000 άτομα. Σέ λίγο όμως έξ αίτίας τής μετανάστευσης στήν αναζήτηση μίασ καλύτερης τύχης ό πληθυσμός μειώνεται στίς 3000 άτομα.

'Η Κοινότητα άρχίζει πάλι νά λειτουργεί. Προβλήματα είναι μέσα στήν καθημερινή της ζωή. Οικονομικά γιά τήν επαναλειτουργία, ψυχολογικά τών ανθρώπινων ὑπολειμάτων, πού επέστρεψαν από τά στρατόπεδα. Οίκογένειεσ πού έχασαν τά πάντα έπρεπε νά τραφοῦν. 'Η «Τζόιντ» προσέφερε άποτελεσματικά τήν βοήθειά της σ' αὐτή τή φάση. 'Ενα ιατρείο δημιουργήθηκε, όπου παρεχόταν ιατρική φροντίδα. 'Αγροτικά κέντρα φτιάχτηκαν, όπως επίσης καί εκπαιδευτικά κέντρα τής ΟΡΤ καί ξενώνεσ γιά τά κορίτσια, πού έχασαν τίσ οίκογένειεσ τους. Τά έβραϊκά ιδρύματα ιδρύθηκαν από τήν άρχή, σέ μιά προσπάθεια νά αναστήσουν τήν έβραϊκή ζωή στήν 'Ελλάδα.

Λίγο - λίγο οί έβραϊκές κοινότητες πού άπόμειναν από τήν καταστροφή, μεταξύ τών οποίων καί ή 'Αθήνα — πού συγκεντρώνει άλλωστε καί τόν μεγαλύτερο πληθυσμό — άρχισαν νά λειτουργοῦν κανονικά.

('Από τήν έγκυκλοπαίδεια *Judaica τόμος Β*, σελ. 815).

Τελετή ένηλικιώσεωσ κορασίδων (Μπάτ - Μιτσβά), στή Συναγωγή 'Αθηνών

Οί Έβραίοι στάς αρχαίας 'Αθήνας

Του ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΚΟΡΟΜΗΛΛΑ

(ΙΣΤΟΡΙΚΟ)

Τ

Α'

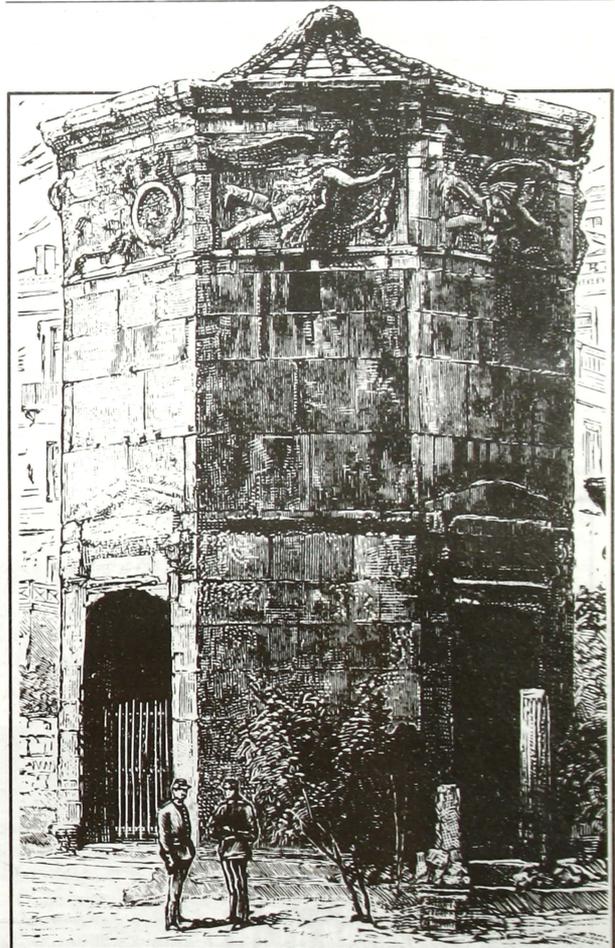
Τό 1960, στό 15ο καί 16ο τεύχος τού περιοδικού 'Αθηναϊκά, ό Γεώργιος Δ. Κορομηλάς δημοσίευσε τίς παρακάτω δύο ένδιαφέρουσες μελέτες του:

ώρα πού εξαπελύθη ένα νέο καί άπροσδόκητο κύμα άντισιμιτισμού σ' όλο τόν κόσμο, έρχεται στην έπικαιρότητα ένα θέμα τής αρχαιότητας

πού έχει περάσει άπαρατήρητο από τούς σοφούς αρχαιοδίφας, αλλά καί από αυτούς άκόμη τούς μεγάλους έρευνητάς τής έβραϊκής ιστορίας μελετηρότατους Ραββίνους. Πρόκειται γιά τόν μεγάλο διωγμό πού υπέστησαν χιλιάδες έβραϊκών οικογενειών από τούς Βοιωτούς στά τέλη τής δεύτερης χιλιετηρίδος π.Χ. καί οί όποιες έσώθηκαν χάρις στους 'Αθηναίους πού τίς εγκατέστησαν μέσα στό δαιμόνιο πτολίεθρο, μέ όρισμένες συνθήκες. 'Η έγκατάστασις αύτή είχε παράξενες έξελίξεις, έφερε πολλά άγαθά άποτελέσματα καί έξηγει όρισμένα περιστατικά πού, διαφορετικά, θά παρέμεναν άκατανόητα αινίγματα.

Τό περίεργο αύτό ζήτημα πού θά πραγματευθώ, στηρίζεται σέ δεδομένα θετικά καί ύποθετικά. 'Ορισμένοι συγγραφείς όπως ό 'Ηρόδοτος, ό Στράβων, ό Πλούταρχος καί άλλοι, μάς δείχνουν τόν δρόμο πού πρέπει ν' ακολουθήσωμε γιά νά έντοπίσωμε καί συγχρονίσωμε τά γεγονότα. 'Αλλά θά χρειασθεί νά επικαλεσθούμε καί τήν λογική του συγκρητισμού καί τής έτυμολογίας, γιά νά καταλήξωμε στά συμπεράσματα πού τό καθιστούν άναπόσπαστο τμήμα τής άθηναικής ιστορίας.

Ημοίρα τού έβραϊκού λαού είναι πολύ περίεργη. Αιώνιος ξένος, ύπείσρχεται σ' ένα τόπο άπαρατήρητος, προχωρεί σάν έρπετό, δέν άργεί νά σφίξει τά πλοκάμια του, πιάνει όλα τά πόστα καί κατορθώνει νά κυριαρχήσει γιά νά επιβάλει παντού τήν έβραϊκή του σφραγίδα. Αυτό φαίνεται ότι έγινε στην Φαραωνικήν Αίγυπτο από τόν καιρό πού ό 'Ιωσήφ έλυσε τό μυστήριο τών έπτά άγελάδων έως ότου οί άπόγονοί του άνέτρεψαν τό ιερατείο τού 'Αμμωνος γιά νά επιβάλουν μέ τήν ΙΗ' δυναστεία τή λατρεία του μονοθεϊκού 'Ατεν. Φυσικά, αύτή ή τρομακτική άνωμαλία έγέννησε τήν αντίδραση του Ζωολατρικού λαού τής Αιγύπτου, καί όταν άπέθανε ό Φαραώ Κούν - 'Ατεν όπως έπωνομάσθη ό προστάτης τού 'Ατενάϊ, γεννήθηκε ό άντισιμιτισμός. Περιορίσθηκαν λοιπόν οί 'Εβραίοι σέ πεδία συγκεντρώσεως, καί άν δέν τούς έσαπωνοποίησαν, όπως έκανε ό Χίτλερ, τούς έχρησιμοποίησαν σέ διάφορα δημόσια έργα έως ότου τούς άνάγκασαν νά φύγουν σάν άνεπιθύμητοι, μέ τήν 'Εξοδο στα 1.500 περίπου π.Χ.

Οί 'Αέρηδες.

Αύτή είναι ή μία έκδοχή. 'Η άλλη βεβαιώνει ότι ή 'Εξοδος τών 'Εβραίων πού έστέρησε τήν αιγυπτιακή κυβέρνηση από τόσα έργατικά χέρια, δέν θά έδικαιολογείτο άν δέν τήν υπηγόρευε μία σπουδαία ύγειονομική άνάγκη, ή άπομάκρυνσις δηλαδή όλων τών ανθρώπων πού είχαν προσβληθεί από λέπρα. 'Εδίωξαν λοιπόν τότε, όχι μόνο τούς λεπρούς 'Εβραίους, αλλά

Γραβαύρα από τά Εικονογραφημένα Νέα του Λονδίνου 1842 - 1885

Οι Έβραιοι στάς αρχαίας 'Αθήνας

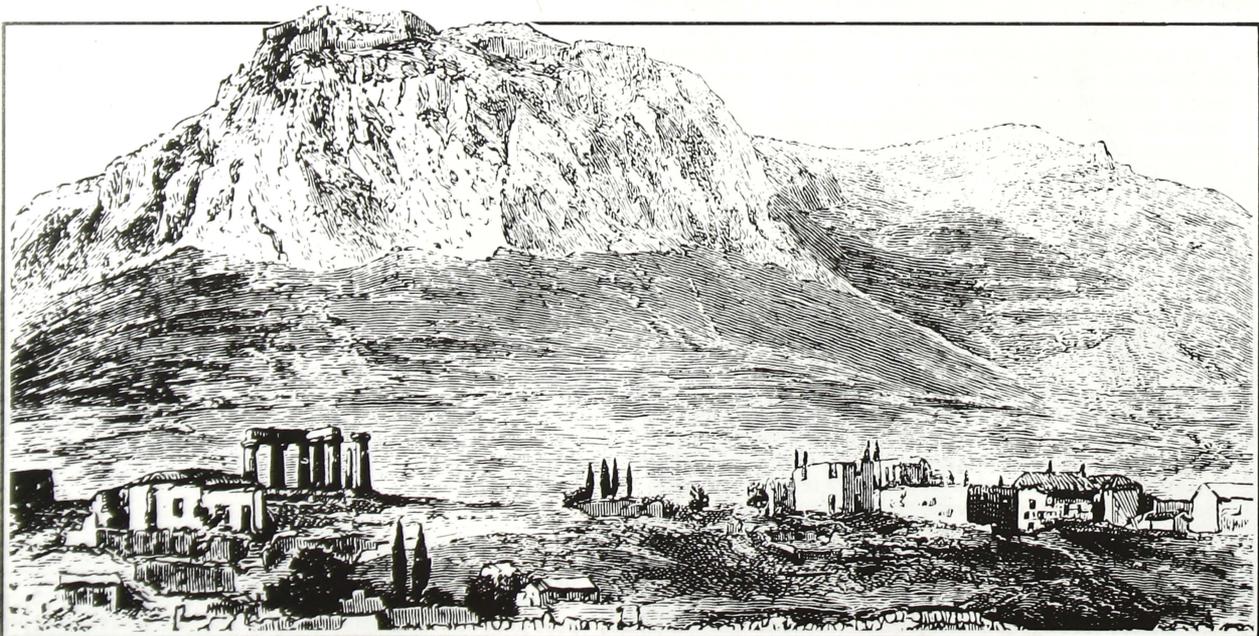
καί όσους Αιγυπτίους έπασχαν από τό φρικτό αυτό νόσημα. 'Η έκδοχή αυτή είναι πολύ πιθανή γιά δύο λόγους. Πρώτον, οί 'Εβραίοι, έπειδή συνηθίζουν πολύ τά τηγανιτά φαγιά, παθαίνουν ένα είδος αλλεργίας πού παρουσιάζει έκζέματα. Καί δεύτερον έπειδή στην "Εξοδο περιελήφθησαν καί Αιγύπτιοι γηγενείς, άλλοι πού ελάτρευαν τόν "Απι, τήν "Ισιδα, τήν Νηϊθ, καί άλλοι διάφορες Ζωορφοκικές θεότητες. "Εφυγαν λοιπόν χιλιάδες οικογενειών μέ τά γιδοπρόβατά τους, πέρασαν τήν 'Ερυθρά Θάλασσα καί άρχισαν τήν σαραντάχρονη περιπλάνησή τους μέ τόν Μωϋσή επί κεφαλής. Πολλές φορές έπέπαισαν, πολλές φορές έδίψασαν καί τά βάσανά τους δέν μπορούσαν νά έχουν τελειωμό. Τά έβαλαν λοιπόν μέ τόν Μωϋσή πού τούς είχε πάρει στό λαϊμό του, έκαναν διάφορες έπαναστάσεις, λ.χ. τήν περίφημη τού Χρυσού Μόσχου, δηλαδή τών Αιγυπτίων πού ελάτρευαν τόν "Απι, καί τήν άλλη πού ανάγκασε τόν Μωϋσή νά σπάσει στήν αγανάκτησή του, τίς δύο πλάκες μέ τόν περίφημο Δεκάλογο. "Ετσι, οί δυσαρεστημένοι, σιγά σιγά άρχισαν νά τόν έγκαταλείπουν καί, μή μπορώντας νά ξαναγυρίσουν στήν Αίγυπτο, πήραν τά μάτια τους καί, караβιές караβιές, έτράβηξαν σέ άλλους τόπους. "Εφθασαν λοιπόν κ' έδώ στήν 'Ελλάδα οί λεγόμενες άποικίες: τού Δαναού πού θά πεί «Θαλασσινός», τού Κάδμου πού θά πεί «'Ανατολίτης» καί τού «Κέκροπος» πού θά πεί «Δυτικός».

"Η πρώτη άποικία έφθασε στό "Αργος καί ξεφόρτωσε ένα πλήθος 'Εβραίων. Αυτοί είχαν συγχωνευθεϊ μέ Αιγυπτίους καί ελάτρευαν τήν "Ισιδα σάν μονοθεϊκή θεότητα. Τήν ξεελληνισαν σάν θεομοφόρα Δήμητρα πού κρατούσε τίς δυό πλάκες, όχι πιά τού Δεκάλογου, αλλά τών Θεσμών. "Η δεύτερη έφθασε στήν Χαλκίδα κι άπλώθηκε στό νησί πού άργότερα ονομάστηκε Εύβοια, καθώς καί στήν μεγάλη πεδιάδα τής στεριάς πού πήρε άργότερα τό όνομα τής Βοιωτίας. "Όσοι άπ' αυτούς ελάτρευαν τόν "Απι, έγκατεστάθησαν στή Θήβα (= Ταύρος) καί τή χώρα ονόμασαν Καδμεία. Οί άλλοι πού ήσαν φανατικοί τού "Ατενάϊ καί έτρεμαν κάθε φορά πού έπεκαλοϋντο τό μυστικό του όνομα Γιγχβέ, (= ό Θεός) πήγαν στήν Τανάγρα καί στήν 'Ερέτρια. Αυτοί ήσαν γνήσιοι 'Εβραίοι. Μολονότι δέν ξέχασαν διόλου τή

σημτική τους γλώσσα καί τή φανατική τους θρησκεία, έδέχθησαν νά ξεελληνίσουν τό όνομά τους καί, γι' αυτό, τούς έλεγαν καί τότε Γεφυραίους, έπειδή «'Εβερ» σημαίνει τό Πέραμα καί, κατ' επέκταση, τήν Γέφυρα.

Στά τέλη τής δεύτερης χιλιετηρίδας, άφ' ότου ό Θησεύς κατόρθωσε νά σχηματίσει τās 'Αθήνας, οί Βοιωτοί, διωγμένοι από τήν Θεσσαλία, κατέβηκαν καί έδιωξαν τούς Καδμείους καί τούς Γεφυραίους από τήν στεριανή πεδιάδα τήν όποιαν ονόμασαν από τότε Βοιωτίαν. Οί Καδμείοι έφυγαν στά βόρεια μέρη, αλλά οί Γεφυραίοι δέν θέλησαν νά τούς ακολουθήσουν. Από καιρό εκείνο ή 'Αττική ήταν άναστατωμένη. Μιά έπανάστασις τών 'Ιαόνων (όπως έλεγαν τότε τούς μετέπειτα "Ιωνας) είχε διώξει τόν Θησέα. Τήν εξουσία είχε καταλάβει ό Μενεσθεύς τού Πετεώ, ένας από τούς απογόνους τών Αιγυπτίων τής Σαΐδος πού είχαν έρθει μέ τήν άποικία τού λεγόμενου Κέκροπος. "Ήσαν άραγε συγγενείς οί Γεφυραίοι μέ τούς 'Ιαόνους πού άκόμα φορούσαν τήν αιγυπτιακή «κελεμπία» άφου τούς έλεγαν «'Ελκεχίτονας» δηλαδή «Μακρουποκάμισους»; Παρεκάλεσαν λοιπόν τόν Μενεσθέα νά επιτρέψει τήν έγκατάστασή τους στήν 'Αττική. Αυτός πάλι έτοιμαζόταν νά πάει στήν Αυλίδα όπου όλοι οί "Ελληνες καί τά πλοούμενά τους είχαν δώσει ραντεβού γιά νά πάρουν πίσω τήν ώραία 'Ελένη από τό "Ιλιο. Τό πρόβλημα δέν ήταν εύκολο. Τί νά τούς κάνει; Γεωργοί δέν ήσαν οί Γεφυραίοι ώστε νά τούς δώσει κολλήγους στά κτήματα τών εύπατριδών. "Όσοι έμεναν στήν Τανάγρα ήσαν κεραμοουργοί, κι έφτιαχναν εκείνες τίς θαυμάσιες κουκλίτσες, τίς λεγόμενες Ταναγραίες πού είχαν γιά πρότυπό τους τίς Φελλαχίνες τών αναμνήσεών τους. Οί άλλοι τής 'Ερέτριας ήσαν δημιουργοί, δηλαδή τεχνίτες κάθε τέχνης, χαλκείς, σιδηρουργοί, καρποποιοί καί μάλιστα μεταπράτες. Δέν έκαναν λοιπόν γι' άγροτικές άσχολίες. Τά επαγγέλματά τους πάλι έπερίττειναν στά τσιφλίκια έπειδή εκεί, ό,τι έχρειάζοντο, τό έκαναν τά χέρια τών γυναικών. Τί νά τούς κάνει λοιπόν; "Επειτα καί οί θρη-

Γραβούρα από τό Εικονογραφημένα Νέα τού Λονδίνου 1842 - 1885

‘Η παλιά Κόρινθος καί ή ‘Ακροκόρινθος

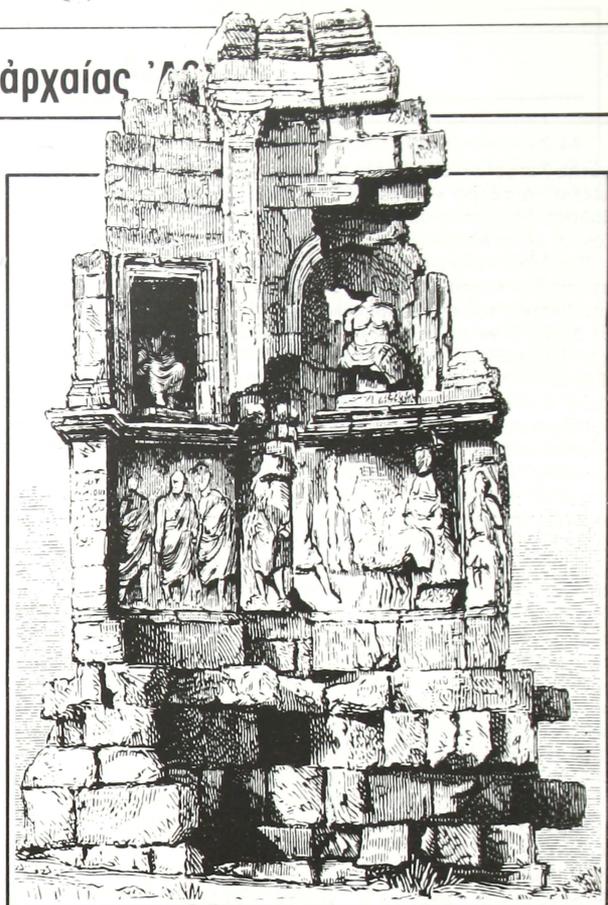
Οι Έβραιοι στάς ἀρχαίας Ἰσραήλ

σκεῖες τους δέν ἔμοιαζαν. Οἱ Ὀλύμπιοι, καί μάλιστα ἡ Ἀθηνά καί ἡ Δήμητρα, ὁ Ὑπατος Ζεὺς καί ὁ Πατρῶος Ἀπόλλων εἶχαν τὰ ἑσάν τους, σάν ἐφέστιοι θεοί, στό κάθε τζάκι, ἐνῶ οἱ Γεφυραῖοι ἔκρυβαν τόν δικό τους ἀόρατο θεό, σάν νά ἐφοβούντο μήπως τούς τόν πάρει κανεῖς.

Τέλος πάντων, ἐπειδή καί οἱ Βοιωτοί ἀνυπομονοῦσαν νά τούς διώξουν καί ὁ Μενεσθεύς νά φύγει γιά τήν Αὐλίδα, ἔκλεισαν βιαστικά καί πρόχειρα μιά προσωρινή συμφωνία. Οἱ Ἀθηναῖοι τούς ἐδέχθησαν σάν «ἡμιπολίτες» δηλαδή νά κτίσουν τό προσφυγικό τους συνοικισμό στήν ἔρημη τότε βορειοδυτική πλευρά τῆς Ἀκροπόλεως, ἀλλά νά μήν ἔχουν καί ὅλα τὰ δικαιώματα πού ὁ Θησεύς εἶχε θεοπίσει γιά τούς γνήσιους Ἀθηναίους. Ὅσο γιά τήν θρησκεία, οἱ Γεφυραῖοι ἐζήτησαν καί οἱ Ἀθηναῖοι συνεφώνησαν τόν ρητόν ὄρο. Οὔτε οἱ Γεφυραῖοι θά μπαίνουν στά ἱερά τῶν Ἀθηναίων, ἀλλά οὔτε κι αὐτοί θά εἶχαν τό δικαίωμα νά μπαίνουν στήν δική τους Συναγωγή.

Χιλιάδες λοιπόν οἰκογένειες Γεφυραίων ἀπό τήν Τανάγρα καί τήν Ἐρέτρια ἐγκατεστάθηκαν στήν περιοχή πού τούς παρεχωρήθη. Φίλεργοι, πρόθυμοι καί πολύξεροι τεχνίτες, ἔκτισαν ἀμέσως τὰ προσφυγικά σπιτάκια τους πού τώρα φαίνονται ἀνασκαμμένα κάτω ἀπό τόν Ἄρειο Πάγο, καί ὀνόμασαν τόν συνοικισμό τους «Μέλτ» πού ἔγινε Μελίτ. Στή σημερινή τους γλῶσσα θά πεῖ «Καταφύγιο». Τό κέντρο ὁμοῦ τῆς περιοχῆς ἦταν ἓνα γούπατο πού μάζευε ὅλα τὰ βρόχια νερά τῶν γύρω ὑψωμάτων καί, μέ τό ἔλος πού ἐσχημάτιζαν, τούς τάραζαν ἀπό τίς θέρμες. Οἱ Ἐρετρίειες πολέμησαν τό κακό μέ τίς προσχώσεις καί, δέν ἄφησαν κανέναν νά κτίσει ἐκεῖ τό καλυβάκι του. Ἐτσι ἐδημιούργησαν ἐκεῖ τήν πρώτην Ἀγορά, πού τήν ὀνόμασαν Ἐρέτρια. Ἐκεῖ κοντά ἐγκατεστάθηκαν οἱ «Ἀθμοεῖς» ὅπως ἔλεγον τότε τούς γύφτους, καί ἀπό τότε ἴσαμε τά σημεῖρα ἐξακολουθοῦν νά βρίσκονται τὰ Γύφτικα τῆς Πλατείας Ἀβησσυνίας. Λίγο παρακάτω ἐγκατεστάθηκαν οἱ καρροποιοί. Καί ὅλο γύρο στήν ἀγοραία αὐτή Ἐρέτρια, ἔστησαν τὰ ἐργαστήρια τους ὅλοι οἱ ἄλλοι τεχνίτες. Οἱ Γεφυραῖοι πάλι ἀπό τήν Τανάγρα, βρῆκαν θαυμάσιο κοκκινόχρωμα καί, στά ἐργαστήριά τους πού ἔστησαν γύρο ἀπό τόν Κηφισό, ἄρχισαν νά πλάθουν στόν τόρνο, τὰ περίφημα ἀθηναϊκά ἀγγεῖα πού ἀργότερα ἄλλοι τεχνίτες θά ζωγραφίζον τὰ καλλιτεχνικά τους ἀριστουργήματα. Ὅταν ἄρχισαν νά πεθαίνουν οἱ Γεφυραῖοι ἀναγκάστηκαν νά δημιουργήσουν δικό τους κοιμητήριο, μιά καί δέν εἶχαν ἰδιόκτητα τσιφλίκια νά θάσουν τούς νεκρούς των σέ μίαν ἄκρη τους ὅπως οἱ ἄλλοι Ἀθηναῖοι. Κοντά λοιπόν στόν Κηφισό ἐδιάλεξαν ἓνα μέρος, τό ἐμάντρωσαν καί τό ὀνόμασαν «Ἀκελδαμά» δηλαδή «Κοκκινόχρωμα» πού θά παρετυμολογηθεῖ ἐλληνικά στήν Ἀκαδημία. Αὐτός ὁ πρωτόγονος ἐβραϊκός Κεραμεικός, θά συνεχισθεῖ στόν ἀθηναϊκό Ἔσω καί Ἐξω Κεραμεικό σάν ἀθηναϊκό πιά κοιμητήριο. Οἱ Γεφυραῖοι ὥστόσο πρέπει νά ἦσαν ἀπό τίς δώδεκα φυλές τῶν παιδιῶν τοῦ Ἰακῶβ. Δέν ἔξερομε ἀν κρατοῦσαν τίς περιφημες γενεαλογίες των ἢ τίς εἶχαν ξεχάσει καί ἀνακατέψει. Γιά καλό λοιπόν καί γιά κακό, σάν ἄνθρωποι πολύ εὐσεβεῖς, ἔκοψαν δώδεκα παρακλάδια ἀπό τήν ἱεράν ἐλαία τοῦ Ἐρεχθεῖου καί τὰ φύτεψαν στόν «ἀκελδαμά» τους. Οἱ δώδεκα αὐτές ἐληές ὀνομάστηκαν «Μόριες», ἐπειδή «Μόρι» ἔλεγαν στή σημερινή τους γλῶσσα τήν ἱερή ἐλαία πού φύτεψε ἡ Ἀθηνά. Σημιατικά «Μόρε» θά πεῖ κάτι «οὐράνιο» δηλαδή «Θεσπέσιο», καί γι' αὐτό βλέπομε στήν Καινή Διαθήκη ὅτι ἀπαγορεύεται νά χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις «Μορέ», σάν κάτι πολύ ἱερό.

Μέ τόν καιρό ὁμοῦ ὅλα ξέφτισαν, ὅλα ξεθώριασαν καί μόνο ὀρισμένοι Γεφυραῖοι ἔμειναν πιστοί στόν Γιαχβέ τους. Ὁ Ἀκελδαμάς μέ τίς δώδεκα Μόριες ἐληές, ἐξελληνίσθησαν σάν Τέμενος. Ἐκεῖ ἐστήθηκε πρῶτα τό ἀγαλμα τοῦ Ἰακχου πού ἦταν μιά παρήχησις τοῦ Γιαχβέ κι ἔγινε μέ τόν και-

Τό Μνημεῖο τοῦ Φιλοπάππου

ρῶ ἢ φωτοβόλος δάδα μέ τήν ὁποῖαν ἡ Δήμητρα ἀναζητοῦσε τήν κόρη της Περσεφόνη. Κοντά του ἄλλοι θεοί εἶχαν τὰ δικά τους ἀγάλματα, καί ἐξαιρετικά, ὁ Μόριος Ζεὺς πού χρωστᾶ στις δώδεκα ἐληές κι ὄχι στόν «Μόρο» τό παρεπώνυμό του. Οἱ περισσότεροι ὁμοῦ Γεφυραῖοι εἶχαν ἐν τῷ μεταξύ ἐξελληνισθῆ. Διατηροῦσαν βέβαια τήν ἀνάμνηση τῆς καταγωγῆς τους, ἀλλά δέν ἐπίστευαν πιά στόν Γιαχβέ. Τόν εἶχαν ἀντικαταστήσει μέ τόν ἀγαπημένο τους Ἰακχο. Τόν ἐπέβαλαν μάλιστα τόσο πολύ καί σ' αὐτούς ἀκόρη τούς γνήσιους Ἀθηναίους ὥστε ὁ Ἰακχος κατόρθωσε μέ τόν καιρό νά γίνει ἓνας προστάτης τοῦ Ἄστεως.

Τί ἦταν αὐτός ὁ Ἰακχος; Ἦταν ἄραγε ἓνα ἀπλό ἐπίθετο τοῦ Βάκχου, ὅπως ἀναφέρουν τὰ λεξικά; Καί γιατί, μόνο στά Ἐλευσίνα Μυστήρια παρουσιάζεται καί προστατεύει μόνο καί εἰδικά τούς Ἀθηναίους; Ἄν ἦταν θεός, πῶς δέν κατόρθωσε νά εἰσχωρήσει στό ἐλληνικό Πάνθεον, τό τόσο φιλόξενο ὥστε, μόνο μέ τόν ἀόρατο θεό τῶν Γεφυραίων, δέν εἶχεν ἔλθει σ' ἐπαφή;

Ὁ Ἰακχος ἐστάθηκε τό πιά ἀπίθανο θρησκευτικό ἐφεῆρημα ἀφοῦ ἀπετέλεσε τόν συνεκτικό κρίκο πού συνέδεσε τὰ δύο ὀλωσδιόλου ἀντίθετα ἄκρα, τόν μονοθεϊκό Γιαχβέ μέ τόν Βάκχο, τόν θεό τῆς ἀμπέλου. Γεννήθηκε στάς Θήβας ὅταν ἔφθασαν, ἀποστάται τοῦ Μωϋσέως, οἱ ἀνατολίτες τοῦ ὑποτιθέμενου Κάδμου. Αὐτός ἔφερε μαζί του πολλούς Ἑβραίους πού, σύμφωνα μέ τόν Δαυῖδ, «αἰνοῦσι τόν κύριον Ἀτενάϊ ἐν χορδαῖς καί ὀργάνοις». Εἶχεν ὁμοῦ καί μιά θυγατέρα, τήν Σεμέλη πού γέννησε τόν Βάκχο. Καί σύμφωνα μέ τήν μυθολογία, ὁ θεός αὐτός τῆς ἀμπέλου τήν ἐλιτάνευε χορεύοντας τή συνοδεία αὐλοῦ καί τυμπάνου πού ἀπετέλεσαν τόν διθύραμβο. Καί μόνη ἡ λέξις αὐτή ἀρκεῖ νά μᾶς πείσει γιά τήν παράξενη περιβολή τῆς εὐθυμης

Οι Έβραιοι στάς αρχαίας Άθήνας

αυτής λατρείας, αφού είναι η αρχαιότητα παραφθορά των δύο λέξεων Διφθέρα και Άμβιξ (Διφθέρα = τύμπανον, Άμβιξ = αὐλός). Σήμερα ακόμα οι λαϊκοί μας χοροί, μήπως δέν ρυθμίζονται μέ τό κλαρίνο και τό τούμπανο πού τούς παρακολουθεῖ;

Πρόδηλο είναι ὅτι οἱ Γεφυραῖοι ἐφευρέται τοῦ Ἰάκχου, ἐβαπτίσθησαν εἰς τό νέκταρ τῆς ἀμπέλου και τόν ἐλάτρευσαν μέ τήν ἔννοιαν τοῦ ἀνεσπέρου φωτός. Γι' αὐτό τόν μετεμόρφωσαν σέ Δάδα, ὅταν τόν εἰσέφεραν στά Ἐλεούσνια Μυστήρια, πού εἶχαν διαρρυθμίσει σύμφωνα μέ τό πρότυπο τῆς Κιβωτοῦ. Μόνον Ἐβραῖοι μπορούσαν νά δημιουργήσουν μέ τούς Δαδούχους, τούς Ἱεροφάντας και τούς Μυσταγωγούς, τό πρώτο ὄργανωμένο Ἱερατεῖο σ' ἕνα τόπο ὅπου τότε ἱερεῖς δέν ὑπῆρχαν. Τά χρέη τους σέ κάθε οἰκογένεια ἔκαναν οἱ οἰκογενειάρχαι. Κάθε χρόνο λοιπόν ὁ Ἰάκχος ἐδημιουργοῦσε ἕνα ἰδιότυπο ἐπεσόδιο τήν ἔκτη μέρα τῆς πομπῆς τῶν Ἐλεουσινίων. Δέν είναι λοιπόν διόλου ἀπίθανο ὅτι εἶχαν εἰσδύσει στά Μυστήρια τῆς Ἐλεουσίνος οἱ Γεφυραῖοι ὅσοι εἶχαν ἐξελληνισθεῖ τουλάχιστο στό φανερό. Ἔτσι εἶχαν ἤδη εἰσδύσει στό Μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Ἐπίσης εἶχαν ξαπλωθεῖ και στήν Τριφυλλία ὅπου ἐνέμοντο τά λουτρά τοῦ Καΐαφα. Αὐτοί ἐσύστησαν τούς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας στήν Ὀλυμπία νά γίνονται κάθε τέσσερα χρόνια, ἢ μάλλον στόν κύκλο τῶν ἐπτάκις ἐπτά 49 μηνῶν. Παντοῦ ἔχωναν τήν μήτη τους, χωρίς νά φαίνονται, χωρίς νά διακρίνονται και, φυσικά, χωρίς νά παρενοχλοῦνται ἀπό ἀντισημιτικά κινήματα. Τήν ἔκτην λοιπόν ἡμέρα οἱ ἀπιστοὶ Γεφυραῖοι ἐβγαζαν τό εἶδωλο τοῦ Ἰάκχου ἀπό τόν Ἀκελδαμά τοῦ Κηφισοῦ και τόν ἐφόρτωναν πάνω σέ ἕνα ἀμάξι γιατί ἦταν πολύ βαρῦ ὥστε νά τό κρατοῦν στήν ἀγκαλιά τους. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ πομπή τοῦ Ἰάκχου ἦταν ὅτι γιά μᾶς ἡ περιφορά τοῦ Ἐπιταφίου. Ἄλλη ἀμαξα δέν ἐπετρέπετο ν' ἀκολουθήσει τήν πομπή. Τό θέαμα ὅμως τοῦ μασκαραμένου Γιαχβέ, ἦταν ἀνυπόφορο γιά τούς πιστοὺς Γεφυραῖους. Γιὰ νά ἐκφράσουν λοιπόν τήν ἀγανάκτησή τους, ἔστεκαν κοντά στή γέφυρα τοῦ Κηφισοῦ και μέ βρισιές στήν ἀκατανόητη σημιτική τους γλώσσα, ἀνάγκαζαν τούς ἀπιστοὺς ὁμοεθνεῖς τῶν νά τούς ἀπαντοῦν, ἀπό τό ἀμάξι τους, μέ ἄλλες ἀκατανόητες βρισιές. Ἀπό αὐτή τήν αἰτία ἐδημιουργήθηκαν οἱ «Γεφυρισμοί» και «Τά ἐξ ἀμάξης» πού μέ τόν καιρό, γιά νά κατανοηθοῦν οἱ παλιές βρισιές ἀπεδόθησαν σ' ἄσεται τῆς περιφημῆς Ἰάμβης. Ἀπό τόν σύνδεσμο τοῦ Ἰάκχου μέ τά Ἐλεουσῖνα, ἐξηγεῖται και τό γιατί ἡ Συναγωγή τῶν Γεφυραίων ἀναφέρεται σάν ναός τῆς «Ἀχαιῆς Δήμητρας» χωρίς νά σκανδαλίζει τούς Ἀθηναίους πού, ἀργότερα, θά καταδικάσουν τόν Ἀλκιβιάδη ὅτι διεκωμώδησε τά Μυστήρια ἐξω ἀπό τήν Ἐλεουσῖνα. Ἡ ἐβραϊκή αὐτή Συναγωγή βρισκόταν στή σημερινή Λεωφόρο τοῦ Ἀποστόλου Παύλου και εἰδικά, στή θέση «Τσουλήθρα» ὅπου ἐμαζεύοντο οἱ θεοσμοφοριάζουσες και, μέ τίς δύο πλάκες τῶν Θεσμών, δηλαδή τοῦ ἐβραϊκοῦ Δεκαλόγου, ἔκινουσαν γιά τά δικά τους Θεσμοφορία στήν Ἐλεουσῖνα. Οἱ Ἀθηναῖοι τήν Δήμητρα αὐτή τήν ἔλεγαν «Ἀχαιῖνη» ὄχι ἀπό τά «ἄχ ἄχ» κλάμματα τῆς μάννας πού ζητοῦσε τήν κόρη τῆς, ἀλλά ἐπειδῆ συχνά ἄκουαν νά ψέλνουν στόν μυστηριώδη αὐτό ναό, παράξενους ὕμνους στόν Γιαχβέ, και τούς παρετυμολόγησαν στήν «Ἀχαιῖνη» δηλαδή τήν «Υψηλήν». Ἡ ἴδια αὐτή Συναγωγή, ὅταν ἐπαυσε μέ τόν καιρό νά συχνάζεται ἀπό τούς φανατικούς Γεφυραῖους, ἀφιερῶθηκε φυσικά στήν πραγματική Δήμητρα. Κι ἐπειδῆ στήν σημιτική τους γλώσσα πού ἄργησαν πολύ νά ξεχάσουν, τούς θεοῦ τῶν ἐθνῶν, τούς ἔλεγαν «Ἐλωχειμ» σιγά σιγά οἱ Γεφυραῖοι μετονόμασαν τήν παλιά Συναγωγή, Ναός τῆς «Χλόης Δήμητρος».

Από αὐτά και ἀπό διάφορα ἄλλα συμπτώματα πού παραλείπω ἐπειδῆ ἡ ἐξακρίβωσις τῶν θά ἐβάραινε πολύ τήν ἀφήγησή μου, μπορούμε νά σχηματίσουμε τήν πραγματικήν εἰκόνα τῆς ἐπιδράσεως πού εἶχαν οἱ Ἐβραῖοι στήν ἀνέλιξη τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας. Σόλων ὁ Ἐξηκεσίδου, ἀπό τήν μητέρα του ἦταν ἀπόγονος τοῦ Κόδρου. Ὁ πατέρας του ὅμως πού ἦταν

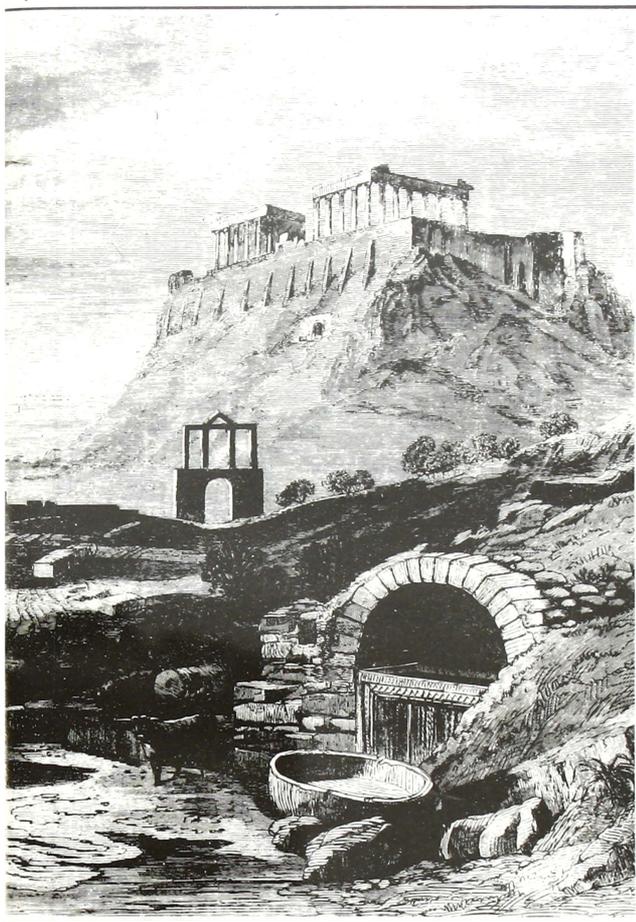

Σχέδιο τῆς Ἀκρόπολης ἀπό τόν δρόμο μεταξύ Μαραθῶνος και Ἀθηνῶν

ἀπό τήν Σαλαμίνα, φαίνεται ὅτι εἶχε σημιτική καταγωγή, ἐπειδῆ στήν Κούλουρη, παλαιότατα ἦταν ἐγκατεστημένη μιά σημιτική ἀποικία ἡ ὁποία τῆς ἔδωσε τήν τοπωνυμία τῆς Σαλαμίνας πού σημαίνει «Σωτηρία», καθώς και πολλές φορές ἐδικαιολόγησε τό ὄνομά της. Ὁ σοφός νομοθέτης, βέβαια, δέν ἐπίστευε στόν Γιαχβέ. Συνεδέετο ὅμως μέ τούς Ἐβραίους και ἡ ὅλη του διαγωγή, ὁ βίος και ἡ πολιτεία του, φαίνονται ἐπηρεασμένα ἀπό τό ἐβραϊκό πνεῦμα. Στόν πρώτο ἱερό πόλεμο, αὐτός ἀνέλαβε τήν ἐκστρατεία γιά νά σώσει τό Μαντεῖο τῶν Δελφῶν πού τό ἐξεμεταλλεύοντο οἱ Ἐβραῖοι. Ἡ ποιησις του, ἡ γνωμική και ἐλεγειακή, ἦταν ἕνα εἶδος ψαλμῶν τοῦ Δαυῖδ. Ἦταν ἔμπορος τό ἐπάγγελμα και σάν ἔμπορος, τριγυροῦσε τόν κόσμο, αἰεῖ διδασκόμενος μέ τήν πρόθεση νά θεμελιώσει ἕνα δημοκρατικό πολιτεμο σύμφωνο μέ τό τιμοκρατικό σύστημα τῶν Ἐβραίων.

Στήν περιφημη νομοθεσία του ἀπέσπασε τήν ἡγεσία ἀπό τήν ἀριστοκρατία τῆς ἐγγείου ἰδιοκτησίας και τήν παρέδωσε στόν χρηματικό πλοῦτο τοῦ οἰουδήποτε ἰδιοκτήτου γῆς ἢ ἐμπόρου ἢ τεχνίτου. Αὐτός ἐδημιούργησε τήν Σεισάχθεια ἀλλοιῶνοντας τό νόμισμα ὥστε νά ὑποτιμηθεῖ και διευκολύνει, μέ τήν ὀνομαστική του ἀξία, τά χρέη πού ἐσκλάβωναν τήν γῆν και τούς ἀνθρώπους. Τόν Κώδικά του ἐπονόμασε «Κύρβεις» πού ἐξελληνισσε τόν σημιτικόν «Κορβανᾶ» τουτέστι «Θησαυρό». Καί ὅλα τά δευτερεύοντα νομοθετήματά του μπορούμε εὐκόλα νά τά διακρίνομε μέσα στήν Πεντάτευχο.

Οι Έβραιοι στάς αρχαίας 'Αθήνας

Γραβούρα από τήν Εικονογραφημένα Νέα του Λονδίνου 1842 - 1885

Παντού λοιπόν διακρίνομε τήν πλοκάμια τής εβραϊκής επιδράσεως στήν εξέλιξη πού πήραν αί δημοκρατικά 'Αθήναι. "Όμοιοι καθ' όλα μέ όλους τούς Έβραίους τών πέντε ήπειρων, ήσαν διηρημένοι σέ δύο τάξεις: Στους πλουσίους πού είχαν στή χέρια τους τό εμπόριο, τή βιομηχανία, τή ναυτιλία καί ιδίως τό χρηματεμπόριο, καί στους φτωχούς πού άσχολούντο μέ τίσ βάνουσες τέχνες, όπως οι «άθμονεϊς» σιδηρουργοί, οι καρροποιοί καί οι άλλοι ψυλικατζήδες καί μάλιστα παλιατζήδες. Οι πρώτοι έμóρφωσαν τήν έμπορικήν άγορά του Κυδαθηναίου. Οι άλλοι περιωρίσθησαν στήν άγορά τής παλαιάς Έρετρείας, όπόθε, καί μέ τόν καιρό, τούς έξετόπισαν, πιά Έβραίοι τή στήματα, οι ΈΑθηναίοι.

"Όσο όμως καί άν οι Γεφυραίοι έπλούτισαν καί, έξαθηναϊσμένοι, εισεχώρησαν στήν τάξη τών εύπατριδών, έν τούτοις οι γνήσιοι ΈΑθηναίοι δέν έπαυσαν νά τούς θεωρούν «ήμιπολίτας» όπως τούς έδέχθηκε ο Μενεσεύς του Πετωά, στήν αρχική τους προσωρινή έγκατάσταση πού απέκτησε τή συνήθισμένα δικαιώματα τής μονιμότητας.

Τήν διακριτική καί διαχωριστικήν αυτή γραμμή τήν διακρίνομε καθαρά στό τραγικό επεισόδιο τών Τυραννοκτόνων, του Άρμόδιου καί του Άριστογειτόνος. Οι ΈΑθηναίοι, όλα τή έσυγχωρούσαν στους Μετοίκους μεταξύ τών όποιών καταλέγοντο καί οι «ήμιπολίται», έξω από τήν ανάμιξη τους στίς

θρησκευτικές τους πομπές. Τά «Κανά» δηλαδή τή κάνιστρα μέ τή κτερίσματα τών θυσιών, τή έφεραν μόνο γνήσιες ΈΑτιθίδες από πατέρα καί μητέρα ΈΑθηναίους. "Άλλα κορίτσια Μετοίκων καί ήμιπολιτών, μπορούσαν νά τίσ προστατεύουν από τήν ήλιο, τήν ώρα τής πομπής, μέ τή σκιάδια, δηλαδή τίσ όμπρέλλες. Αύτή τήν πατροπαράδοτη συνήθεια οι Γεφυραίοι πού έχωναν παντού τή μύτη τους, έζήτησαν νά διακόψουν νεωτερίζοντας μέ κάποια Έβραιοπούλα πού θά έπαιρνε τήν θέση τής Κανηφόρου στή Παναθήναια του 514 π.Χ. "Ο κληρός έπεσε στήν όμορφη αδελφή του Άρμόδιου πού ήταν ένας Γεφυραίος άριστοκράτης. Η πομπή είχε σχηματισθεί ή όμορφη Γεφυραία Έβραιοπούλα έκαμάρωνε, οι άλλοι Έβραίοι ήσαν υπερέφανοι γιά τήν καινούργια κατάκτησή τους καί όλοι έχαιροντο γιά τό αίσιο γεγονός, όταν ο Πεισιστρατίδης Ίππαρχος, έπιθεωρώντας τήν πομπή, έγινε έξω φρενών πού είδε τήν Έβραιοπούλα νά παίρνει μιά θέση πού άνήκε δικαιωματικώς μόνο σέ μιά γνήσια ΈΑτιθίδα. Τήν άρπαξε λοιπόν από τό γυμνό της μπράτσο καί τήν έβγαλε από τήν θέση της στόν πομπή. Μιά τέτοια βάνουση διαγωγή, όσο κι άν ήταν δικαιολογημένη από τόν θρησκευτικό ζήλο του Ίππαρχου, άποτελούσε μιά θανάσιμη προσβολή, όχι μόνο γιά τούς Έβραίους πού τήν έζησαν εκείνη τήν στιγμή, άλλα κυρίως γιά τόν Άρμόδιο καί τόν αδελφικό του φίλο Άριστογειτόνα. Τράβηξαν λοιπόν τή μαχαίρια τους καί πριν προφθάσει ν' άμυνθεί ο Πεισιστρατίδης, τόν σκότωσαν. "Ο φόνος αυτός πού είχε κίνητρο τήν προσωπικήν εκδίκηση, έλαβε διαστάσεις Τυραννοκτονίας χάρις στόν πλούτο τής αθηναϊκής φαντασίας, άφου Τύρρανος ήταν ο μεγαλύτερος αδελφός του Ίππαρχου, ο αντιπαθητικότητας Ίππίας, ή δέ Τυραννίς τών Πεισιστρατιδών, καταλύθη ύστερα από τρία όλόκληρα χρόνια, ήτοι στή 511.

Αργότερα από αυτό τό περιστατικό δέν φαίνεται νά παρουσιάζουν καμιά δράση οι Έβραίοι στάς ΈΑθήνας, έκτός όρισμένων μικροπεριστατικών όπως μäs δείχνει κάποιος μαρμαρινός λογαριασμός στό ανακαινιζόμενο τότε Έρέχθειο όπου, κάποιος «Άδωνις ο έν Μελίτη» έπρομήθευσε φύλλα χρυσού γιά τόν στολισμό τών κιόνων του.

Άντισημίται θά έξεγερωθούν οι ΈΑθηναίοι μόλις τόν δέκατον αιώνα μετά Χριστόν, όταν τό Βυζάντιο έξεμίσθωσε τούς φόρους σέ κάποιον Ίσπανό Έβραίο πού τόν έλεγαν, κατά τό Χρονικό, Χασέ του Γιούβη. Σήμερα θά τόν έλέγαμε Ίωσήφ του Ίώβ. "Ο φορομπήχτης αυτός έγκατεστάθη στήν Άκρόπολη. Καί τόσο έγδερνε τούς ταλαίπωρους ΈΑθηναίους ώστε τούς ανάγκασε νά τόν σκοτώσουν μέ τίσ πέτρες, χωρίς καν νά σεβασθούν τήν ιερότητα του Παρθενώνος όπου κατέφυγε γιά νά σωθεί από τήν Παναγία τήν ΈΑθηνιώτισσα.

Άπό τότε ώστόσο, μόνο τό επεισόδιο του Πορτογάλου Πατισφικου παρουσιάζει κάποιαν μορφή αντισημιτισμού στό 1847, άλλα δέν βρήκε ποτέ καμιάν άπήχηση στόν ελληνικό λαό πού, πάντοτε καί όπου ζούσαν Έβραίοι, στίς Ώβριακές ή καί στίς άνοικτές τους συνοικίες, τούς έθεώρησε όμοεθνεϊς καί καλούς, νομίμους καί έξυηρητικούς πολίτας.

Τώρα εξαπολύθηκε τό νέο κύμα του αντισημιτισμού. Παρ' όλους τούς άγκυλωτούς σταυρούς, τό κίνημα δέν προέρχεται άσφαλώς από τ' άπομεινάρια του χιτλερισμού. Μπορεί βέβαια νά τή χρησιμοποιούν σαν κατάλληλα προσωπεία καί μάλιστα σαν όργανα πολύ αντιπροσωπευτικά. Άφετηρία του είναι τό Κρεμλίνο. Σκοπός ή προσέλευσις τών Άράβων κατά του Ίσραήλ. Η Αίγυπτος όμως πρέπει νά προσέξει, επειδή ο κόσμος είναι γεμάτος παλιρροίες. Αύτή κυρίως κινδυνεύει από τό Ίσραήλ καί τίσ μυστικές του διεισδύσεις. "Αν άλλοτε ή χώρα αυτή κατόρθωσε ν' άπαλλαγεί από τούς Έβραίους μέ τήν Έξοδο του Μωυσέως, μπορεί τώρα νά τήν πάθει από κανένα νέο Μωυσή πού θά ξαναφέρει τούς Έβραίους στήν Αίγυπτο μέ καμιά νέα όσο καί άπροσδόκητη Έίσοδο...

Γλυπτό από τό άέτωμα του άρχαίου Έκατόμπεδου τής Άκρόπολης, γνωστό ως «Τρισώματων τέρας» και παριστάνει τόν άντίπαλο του Δία, Τύφωνα.

ΠΗΓΑΙ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ

Β'

Στή συνέχεια ό ίδιος συγγραφέας με υπότιτλο Πηγαί και Σχόλια, δημοσίευσε συμπληρωματικά τά παρακάτω:

σα έγραψα στό προηγούμενο (15) τεύχος των «Αθηναϊκών» γιά τούς Έβραίους στάς άρχαίαις Άθήνας, μπορεί νά έξένισαν πολλούς από όσους μου έκαναν τήν τιμή νά διαβάσουν τή μικρή μου πραγματεία, έπειδή άνατρέ-

πουν καθιερωμένες δοξασίες. Τούς παρακαλώ λοιπόν σήμερα νά διαβάσουν και τό πόθεν έσχον τίς πληροφορίες μου και νομίζω ότι θά καταλήξουν στά ίδια συμπεράσματα μαζί μου.

Γιά νά τό επιτύχουν ώστόσο, δέν πρέπει νά περιορίζονται στό νεκρό γράμμα των κειμένων, γιατί έγώ προσπαθώ ν' άποκρυπτογραφήσω τό πνεύμα τους, όπου φυσικά, τό βρίσκω ολοζώντανο, μέσα σ' αυτές τίς σεβάσιμες νεκροθήκες. Οί σχολαστικοί τά συλλαβίζουν ενώ έγώ αγωνίζομαι νά τά διαβάσω με άκτίνες Ραϊντγκεν. "Όσοι μάλιστα θεωρούν τελείως άπίθανα τά συμπεράσματά μου, άς έχουν ύπ' όψη τους ότι όλα είναι πιθανά και μάλιστα ή... άλήθεια.

Οί πινακίδες πού άνεκαλύφθησαν στην Τέλ Έελ Άμάρνα τής Αιγύπτου τό 1888, καθώς και ή σχετική άλληλογραφία πού βρέθηκε στό Μπογάζ - κιοί τής Τουρκίας, έν συνδυασμό με όσα γράφει και προσπαθεί νά διαψεύσει ό Έβραίος Ίστορικός Ίώσηπος, στόν «Κατ' Άπίωνος πρότερον και δεύτερον λόγον», έλυσαν τό μυστήριο των Ξυσμένων επιγραφών τής ΙΗ' Φαραωνικής Δυναστείας. Μέ τό άπολογητικό αυτό πόνημα πού είναι έξαιρετικά ενδιαφέρον, όταν αφαιρέσουμε τήν φιλοπάτριδα άνάγκη και κρίνουμε τά ύπέρ και τά κατά, θά πεισθούμε ότι στην Έξοδο κατελέγοντο λογής λογής άνθρωποι, Έβραίοι κι Αιγύπτιοι, γεροί και λεπροί, μονοθεϊσταί και ειδωλολάτραι, όπως έγραφα. Ό Ίώσηπος, προσπαθεί ν' άνατρέψει όσα έγραψε ό Αιγύπτιος ιερογραμματεύς Μανέθων και ό Αιγυπτιακής ιστορικός Χαϊρήμων, των οποίων τίς γνώμες ό ίδιος μάς παραθέτει. "Όσα έγράφησαν γιά τούς Έβραίους τά θεωρεί ψεύδη προερχόμενα από μίσος (Α, 25): «Αίτίας δέ πολλές έλαβον τού μισείν και φθονείν, τό μέν έξ άρχής ότι κατά τήν χώραν αύτών έδυνάστευσαν ήμών οι πρόγονοι...». Έπομένως, σύμφωνα και με τή Βίβλο, δέν κατετρέχοντο μόνο οι Έβραίοι, αλλά κάποτε έκυριάρχησαν. Τήν μεταρρύθμιση του μονοθεϊκού Άτεν πού έζησε δέκα τρία χρόνια στην Αίγυπτο κι έφερε μεγάλην άναστάτωση, τήν διακρίνομε καθαρά στό άκόλουθο χωρίο του Μανέθωνος.

Κάποτε ό Φαραώ Άμένωφισ (προφανώς ό μεταρρυθμιστής) ήθέλησε νά ιδεί τούς θεούς (δηλαδή ν' άντιμετρηθεί μαζί τους). "Ένας μάντις του είπε ότι θά τό κατορθώσει (Α, 25) «εί καθαράν από τε λεπρών και άλλων μιάρων ανθρώπων τήν χώραν άπασιν ποιήσειεν». Τούς έσύναξε λοιπόν, κάπου 80.000 έν όλω, και τούς έρριξε στίς λιθοτομίες. Τόν προειδοποίησε όμως, ότι άν βιάσει τούς θε-

Οι Έβραιοι στάς αρχαίας Ἀθήνας

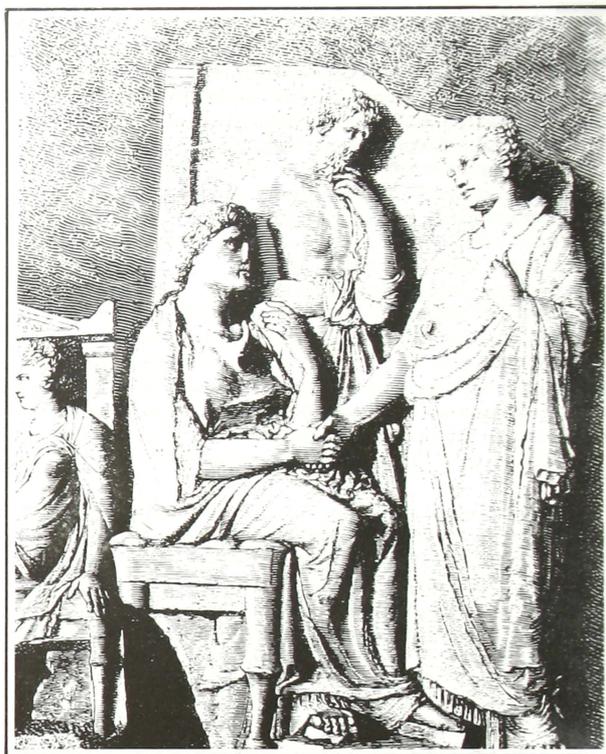
ούς, (ἄν δηλαδή τούς διώξει) τότε κάποιοι ἄλλοι, (οἱ Ἑβραῖοι πού δέν ὀνομάζει) «**συμμαχήσουσί τινες τοῖς μισροῖς καί τῆς Αἰγύπτου κρατήσουσι ἐπ' ἔτη τρισκαίδεκα**». Ἐπεβλήθη λοιπόν τό μονοθεϊκό Ἄτεν, ἐθριαμβολόγησε δέκα τρία χρόνια χαράζοντας ἐπιγραφές, ἀλλ' ἀνετράπη ἀπό τήν ἀντεπανάσταση τοῦ Ζωολατρικοῦ Ἱερατείου. Αὐτό ἐσβυσε τίς ἐπιγραφές καί κατεδίκασε τούς Ἑβραῖους νά ἐργάζονται μέ τούς λεπρούς στίς λιθοτομίες καί σέ ἄλλα δημόσια ἔργα. Θεόπνευστος ὁ Μωυσῆς καί μεγάλο ὀργανωτικό μυαλό, ἐσύναξε τό ἀνάμικο ἐκεῖνο ἀνθρωπολόγοι στήν Ἀβαρι, ὀχυρότατη πόλη τῶν ἄλλοτε κυριάρχων Ἰκσῶς (ποιμένων βασιλέων) τῶν ὁποίων οἱ Ἑβραῖοι ἦσαν τό τελευταῖο ἀλλά πανίσχυρο παρακλάδι, καί ἄρτισε τούς τρομακτικούς ἀγῶνας του πού φαίνονται καθαρά στίς δέκα πληγές τοῦ Φαραῶ. Ζωηρότατη ἔμεινε ἡ ἀνάμνησις ἀπό τήν Ἀβαρι. Τόσο, ὥστε οἱ Λατίνοι τήν ἔλεγαν *Castra Judaeorum* (Ἑβραϊκά ὀχυρά) καί, ἀργότερα, οἱ Ἀραβες Τέλ Γιεχουντεῖμ, δηλαδή Λόφο τῶν Ἑβραίων. Δέν θά ἔφυγαν ἀπό τήν Ἐρυθρά θάλασσα οἱ Ἑβραῖοι, ὅπου ἡ παλλίρροια ἤ καί ὁ σεισμός δέν δικαιολογεῖ τήν διάβασή τῶν καί τήν καταστροφή τῶν Αἰγυπτίων. Ἐφυγαν ἀπό τό Πηλοῦσιο, πού εἶναι περιοχὴ τρομερὰ ἀνυδρῆ μέ τέλματα (Ἡρόδοτος Β, 7 καί Γ' 5) καί πλαισιώνεται μέ ὑπούλα βάραθρα (Στράβων ΙΖ, 802). Ὄταν βρέξει, αὐτά τ' ἀπύθμενα βάραθρα, ὡς γνωστόν, γίνονται ἀδιάβατα, κι ὅποιος ἐμπέσει σ' αὐτά, δέν γλυτώνει. Οἱ Ἑβραῖοι λοιπόν πέρασαν τήν ἀνυδρῆ τοποθεσία καί ἐδίψασαν φρικτά. Ὄταν, ὅμως, οἱ Αἰγύπτιοι τούς κατεδίωξαν μέ τὰ ἄρματα τους, δέν ἐπρόσεξαν πῶς εἶχε βρέξει καί χάθηκαν στά βάραθρα. Ἐτοῖ ἐξηγεῖται λογικῶς ἢ ἄλλως ἀπίστευτη «Διάβασις τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης», μακριά ὅμως ἀπ' αὐτή.

Αξιοπαρατήρητο εἶναι ὅτι μόνο μετά τήν Ἐξοδο οἱ Ἑβραῖοι ὀνομάζουν τόν Θεό τους *Adonai* πού θά πεῖ «ὁ Κύριος» καί εἶναι αὐτό τοῦτο τό Ἄτεν. Τό Σινᾶ δέν ἔχει ἠφαιστειο νά δικαιολογήσει τήν «φλεγόμενη βάττο». Αὐτό βρίσκεται στήν νότιο ἐσχατιὰ τῆς χερσονήσου. Στό Λευιτικό βλέπομε πόσο οἱ ἱερεῖς - ἱατροὶ προσέχουν τούς γερούς νά μὴν κολλήσουν λέπρα ἀπό τούς ἄρρωστους συνοδοιπόρους. Κάθε τόσο, οἱ γυναικῆς ἰδίως, ἐπαναστατοῦν. Τά βάζουν μέ τόν Μωυσῆ πού τούς τράβηξε ἀπό τήν ἡσυχία τους γιά νά τούς ἐξοντώσει στήν ἐρημιὰ.

Ἐτοῖ ἔφυγαν οἱ τρεῖς ἀποικίες τοῦ Δαναοῦ, τοῦ Κάδμου καί τοῦ Κέκροπος, κι ἔφθασαν στήν Ἑλλάδα. Ὅτι ἦταν παρακλάδια τῆς Ἐξόδου, τό ἤξεραν καί οἱ ἀρχαῖοι, ὅπως γράφει Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (40,3): «Εὐθύς οὖν, ξενηλατομένων (ἀπό τήν Αἴγυπτο) τῶν ἄλλοδαπῶν, οἱ μὲν ἐπιφανέστατοι καί δραστικώτατοι συστραφέντες ἐξερρίφθησαν, ὡς τινές φασίν, εἰς τήν Ἑλλάδα καί τινες ἑτέρους τόπους, ἔχοντες ἀξιολόγους ἠγεμόνας ὧν ἠγοῦντο Δαναός καί Κάδμος. Ὁ δέ πολὺς λεῶς ἐξέπεσεν εἰς τήν νῦν καλουμένην Ἰουδαίαν».

Ἡ νεώτερη κριτικὴ κάνει τό σφάλμα νά θεωρεῖ ἀνυπαρκτες τίς ἀποικίες, καί τίς ἀποδίδει σέ κολακειές τῶν Ἀθηναίων τοῦ 450 π.Χ. γιά τόν Βασιλέα τῆς Αἰγύπτου πού τούς ἔστελνε σιτᾶρι. Ἄν τίς σβύσωμε, μένουν πολλά σημεῖα τῆς ἱστορίας μας ἐντελῶς ξεκάρφωτα.

Δαναός δέν εἶναι ὄνομα προσωπικό οὔτε ἐθνικό. Εἶναι προσηγορικό καί σημαίνει τόν θαλασσινό, ἀπὸ τῆ ρίζα «ντάν» = νερό. (Ποσειδῶν, Δανσύβιος, Δά-

Ἀναθηματικὴ στήλη στὸν Κεραμεικὸ

ναπρις, Δανίστερος, Τάναϊς, Δανιμαρκία = θαλάσσια σύνορα. Καληδονία τῆς Σκωτίας = Κρυά νερά κ.λπ.).

Ὁ Κάδμος θά πεῖ ἀνατολίτης, γιατί σημητικά Κεντέμ λέγεται ἡ Ἀνατολή. Γι' αὐτό καί ἡ ἀνατολικὴ Πελοπόννησος λεγόταν ἀπὸ τούς παλαιούς σημητόγλωσσους ἐποίκους τῆς «Ἄλ Κεντέμ» πού τήν κάναμε Λακεδαιμόνα.

Εἶναι καταπληκτικὴ ἡ εὐχέρεια μέ τήν ὁποῖαν ἐξελληνίζονται, τροποποιούμενα ἐπὶ τό παραστατικώτερο, τὰ σημητικά τοπωνύμια. Μοιραῖως τό δυτικὸ τμήμα τῆς Πελοποννήσου θά τό ἔλεγαν «Χερέμπ» ὅπως συμβαίνει γιά κάθε δύση. Οἱ Ἕλληνες εἶδαν στό σύνορο ἐκεῖνο ἓνα δασυμένο φαράγγι καί ἀπὸ τὰ ἠχηρὰ σημητικά σύμφωνα «Χ-Ρ-Π» ἐξελληνίσαν τό «Χερέμπ» στήν «Χοῖριο νάΠη» (Παυσανίας 4 1.1). Στόν Μεσαῖοιο ἡ «Χοῖριος νάΠη» ἀπλοποιήθηκε στούς «Χοιρόλακκους», στούς ὁποίους ὀρίζει τό Μεσσηνιακὸ σύνορο τῆς Ἐπισκοπῆς Μονεμβασίας τοῦ Χρυσόβουλλο Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου στά 1282.

Τέλος, ὁ Κέκροψ σημαίνει τόν Δυτικὸ ἀπὸ τό σημητικό «Χερέμπ» πού τό κάναμε Ἐρεβος, Εὐρώπη, Εὐριπο καί τό βρῖσκομε στό Μαγκρέμπ Γῆ τῆς Δύσεως, δηλαδή τό Μαρόκκο.

Ὁ Δαναός ἔφερε τίς δύο πλάκες τοῦ Δεκάλογου στήν Ἑλλάδα. Ὁ Κάδμος πού ἔφερε καί τούς Γεφυραῖους, ἐταύτισε τόν ἐγγονό του Βάκχο μέ τόν ἐβραϊκό Γιαχβέ στό πῶ παράξενο θρησκολλογικό ἐφευρέτημα, τόν Ἰακχο. Ὁ Κέκροψ μᾶς ἔφερε αὐτοῦσιο τό Ἄτεν ἀπὸ τήν Σάιν. Κι ἐνῶ τό ταλαίπωρο γινόταν στήν Παλαιστίνη ὁ σκυθρωπός «Ἄδονάι», μόλις ἔφθασε στήν ἀνοιχτόκαρδη χώρα τῆς Ἀττικῆς, ἐγέννησε τήν Παρθένον Ἀθηναῖ.

Οι Έβραιοι στάς ἀρχαίας Ἀθήνας

Στὴν Σάιν, ἀρχαία μεγαλόπολη τοῦ Δέλτα, διακρίνω τὴν ἔννοια τοῦ μονοθεϊκοῦ Ἄτεν πού διατηρήθηκε μετὰ τὴν Ἐξοδο. Ἐκεῖ, ἕνας μεγαλοπρεπέστατος ναός ἀφιερώθηκε στὴν Νηθ πού συνεχώνευσε τὴν Ἀθηνᾶ τὴν Ἴσιν καὶ τὴν Δήμητρα. Ἡχητικῶς, Ἄτεν Νηθ καὶ Ἀθηνᾶ εἶναι τρεῖς ἐκδηλώσεις τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος. Ἡ Ἴσιν καὶ ἡ Δήμητρα εἶναι ἡ ἴδια θεότης. Τὴν γνώμη μου γιὰ τὴν Μόρια ἐλαία τοῦ Ἐρεχθεῖου καὶ τὰ Θεσμοφόρια τῆς Ἐλευσίνας στηρίζω στό ὅτι ἔχουν τὴν ἀφετηρία τους στὰ ἐβραϊκὰ κατάλοιπα τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς στὴν Σάιν, καὶ ἰδοῦ γιατί.

Στό «περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος» πόνημά του, ὁ Πλούταρχος (ΛΒ) γράφει ὅτι στό πρόπυλο τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἦταν ἀνάγλυφη μιὰ ἱερογλυφικὴ ἐπιγραφή πού ἔδειχνε ἕνα γεροντόπαιδο, ἕνα γεράκι, ἕνα ψάρι κι ἕναν ἵπποπόταμο. Καὶ λέγει ὅτι αὐτὰ ἐσυμβόλιζαν «**Ἔ γινόμενοι καὶ ἀπογινόμενοι, διογέρων**». Πράγματα, δηλαδή, ἀκατανόητα. Σημειώνει ὡστόσο ὅτι τὸ γεράκι σημαίνει τὸν θεό, τὸ ψάρι τὸ μῖσος καὶ ὁ ἵπποπόταμος τὴν ἀναΐδεια.

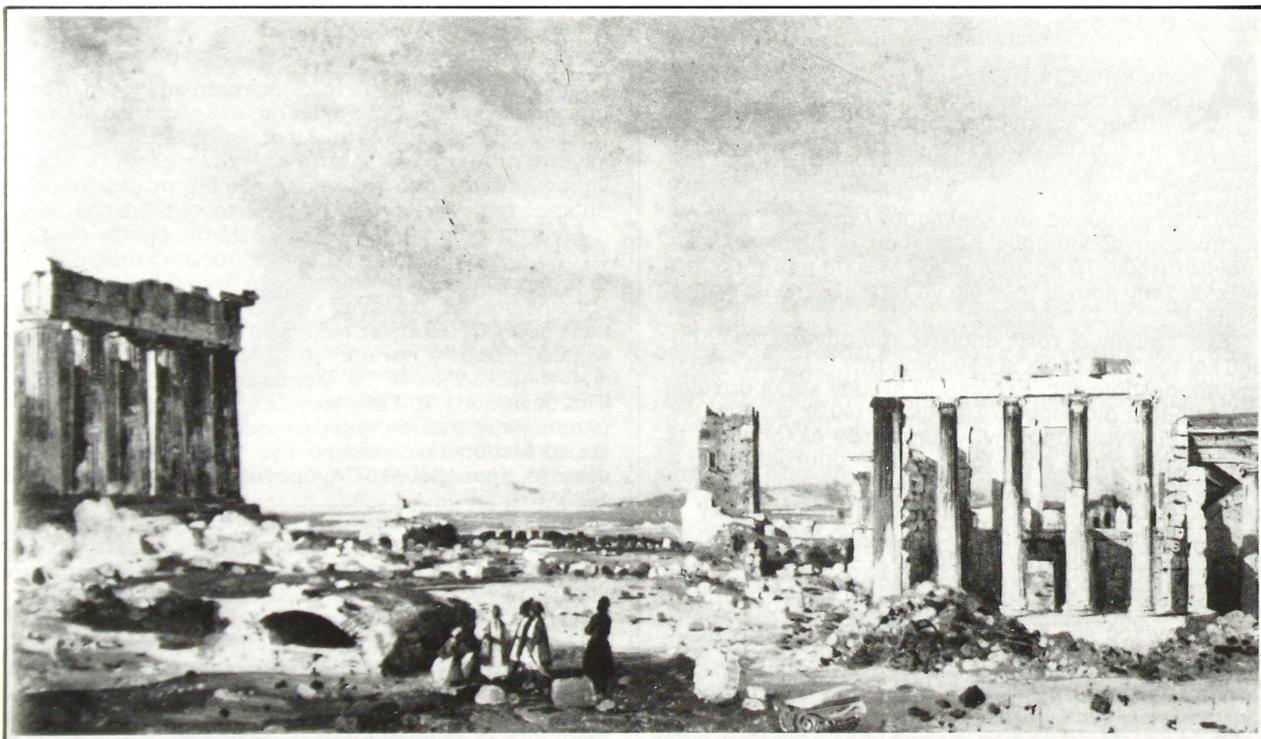
Περίεργο εἶναι ὅτι ἡ Ἡρόδοτος πού περιγράφει λεπτομερῶς τὸν Ναό (Β. 170) δέν φαίνεται νά ἐπρόσεξε ἢ ὅπωςδήποτε δέν ἀναφέρει τὴν σπουδαία αὐτὴ ἱερογλυφικὴ ἐπιγραφή πού, μοιραίως προϋπήρχε. Ἀπὸ τὰ σύμβολα τῆς μάλιστα οὔτε μνημονεύει κἀν τὸ Γεράκι (θεότητα) καὶ τὸ Γεροντόπαιδο (αἰωνιότητα). Κάπου μόνο μιλά ἀόριστα (Β, 70 - 71) γιὰ κροκοδείλους καὶ γιὰ ἵπποπόταμους. Πρόδηλο εἶναι ὅτι ἠθελημένως τὴν ἠγνόησε.

Ἄν ἐπεκτείνουμε τὴν ἔννοια τοῦ μῖσους στὴν ἀντίθεση καὶ στὴν ἀρνηση, τὴν ἀναΐδεια στὴν γύμνωση καὶ τὴν ἀποκάλυψη, τότε καταλαβαίνομε καλὰ τὸ νόημα τῆς Ἰδίας ἐπιγραφῆς πού μᾶς τὴν δίνει στό (Θ), μέ τὴν ὀρθὴ μετάφρασή της:

«Ἐγὼ εἰμί πᾶν τὸ γεγονός, ὄν καὶ ἐσόμενον, καὶ τὸν ἐμόν πέπλον οὐδεὶς πω θνητὸς ἀπεκάλυψεν». Τὸ γεράκι εἶναι τὸ «Ἐγὼ εἰμί = ὁ Θεός». Τὸ γεροντόπαιδο = ὁ κύκλος τῆς αἰωνιότητος, (πᾶν τὸ γεγονός, ὄν καὶ ἐσόμενον, γινόμενο καὶ ἀπογινόμενο), καὶ οὐδεὶς πω θνητὸς (ψάρι = ἀρνησις) τὸν ἐμόν πέπλον (τὸ μυστικὸ τῆς κοσμογονίας) ἀπεκάλυψεν (ἵπποπόταμος = γυμνότης = ἀποκάλυψις). Ἐχομε λοιπὸν ἱερογλυφικὴ ἐπιγραφή πού τονίζει τὴν μονοθεϊκὴν ἔννοια τοῦ ἐβραϊσμοῦ. Ἡ Ἀβάρης ἦταν στὸν Σαΐτικὸ νομό, κι ἐπομένως πλήθη ἐβραϊκῶν οἰκογενειῶν θά τὴν κατοικοῦσαν πρό τῆς Ἐξόδου.

*

Ο Ἡρόδοτος πάλι (Κατ' Ἀπ. Α, 22) πού ἤξερε τοὺς Ἰουδαίους, στό Β, 170 ξερομασσᾷ τὰ λόγια του γιὰ ὅσα εἶδε στό ἱερό τῆς Ἀθηνᾶς. Δέν εἶναι διόλου ἀπίθανο νά ἄκουσε γιὰ τὴν μονοθεΐα, ἀλλὰ σάν πιστὸς λάτρης τῶν Ὀλυμπίων δέν ἤθελε νά μιλήσει καθαρά γιὰ τὸν Ἕνα καὶ Μόνον Θεό πού μπορούσε νά ἐκθρονίσει τοὺς Πολλοὺς μέ τὴ βοήθεια τῆς λογικῆς. Τά ξέρει ὅλα, λέγει, μὰ προτιμᾷ νά κλείσει τὸ στόμα. Φοβᾶται μάλιστα νά πεί καὶ τὸ ὄνομα ἀκόμα ἐκείνου τοῦ ὁποῖου βρίσκει τὰς «ταφάς» (στὸν πληθυντικὸ), νά πιάνουν ὄλο τὸν πίσω

ἸΟ Παρθενῶνας καὶ τὸ Ἐρεχθεῖο σέ ἀπεικόνιση τοῦ 1843

Ἀπὸ τὸ βιβλίο «Ἀνακαλύπτοντας τὴν Ἑλλάδα» τῆς Φ.Μ. Τσιγκάκου

Οἱ Ἑβραῖοι στὰς ἀρχαίας Ἀθήνας

τοῖχο τοῦ μεγάλου ναοῦ. Στό Β' 171 μιλά καί γιά τίς ἐορτές πού γίνονται τή νύκτα, γιά τά πάθη ἐκείνου πού δέν θεωρεῖ ὄσιο (ἐπιτετραμμένο) ν' ἀναφέρει τό ὄνομα. Γιά κανένα Φαραῶ βέβαια δέν πρόκειται. Γιά τόν Ὑοισι καί τά πάθη του, οὔτε. Δέν μπορεί νά τόν ἐθαψαν ἐκεῖ, ἀφοῦ ὁ τάφος του βρίσκεται στήν αἰγυπτιακή πόλη Βουτώ, πού σημαίνει ἀκριβῶς τόν τάφο. Ἦταν κανένας γίγας γιά νά πιάνει τόσο τόπο; Ἦταν ὀστεοφυλάκι; Βιβλιοθήκη ἱερῶν βιβλίων; Πιθανῶς νά ἦταν κάτι σχετικό μέ τό ἀποδιοπομπαῖο Ἄτεν πού ἀποτελοῦσε «αὐτά πού λέγουν οἱ Αἰγύπτιοι Μυστήρια». Ἄν ἦσαν ὁμοῦ αἰγυπτιακά πολυθεϊκά, τί τόν ἐμπόδιζε νά μιλήσει καθαρά; Τό ἴδιο κάνει καί γιά τά Θεσμοφόρια. Τά ξέρει κι αὐτά, ὅπως γράφει στό Β, 171, ἀλλά προτιμᾷ νά σωπάσει. Τό μόνο πού λέγει εἶναι ὅτι αὐτά πού οἱ Ἕλληνες λέγουν Θεσμοφόρια, τά ἐβγαλαν ἀπό τήν Αἴγυπτο οἱ Δαναῖδες καί τά ἐδίδαξαν στίς Πελασγιώτιδες γυναῖκες, ὅταν φυσικά ἐφθασαν στό Ἄργος. Ὡστε λοιπόν οἱ θεσμοφοριάζουσες γυναῖκες τῆς ἀποικίας τοῦ Δαναοῦ, ἔφεραν τίς δύο πλάκες τοῦ Δεκαλόγου μέ τή μορφή τῶν θεσμῶν.

*

Γιά τήν ἀθηναϊκή Συναγωγή τῶν Γεφυραίων ἔχω νά πῶ τά ἀκόλουθα: Ἐνα ἀπό τά ἱερά τῶν Γεφυραίων (Ἡρόδ. Ε, 61) ἦταν ὁ Ναός τῆς Ἀχαιῆς Δήμητρος. Μιά ἄλλη (Ἀχαιά) Δήμητρα ἀναφέρουν στήν Βοιωτία. Μπορεῖ νά ἦταν ὑπόλειμμα τῶν Γεφυραίων πού μετανάστευσαν στὰς Ἀθήνας. Θά ἐξηγήσω γιατί τήν θεωροῦσα Συναγωγή, πού ἔγινε ἀργότερα Ναός τῆς Χλόης Δήμητρος. Βρισκόταν ἀκριβῶς στή λεωφόρο Ἀποστόλου Παύλου, καί ἡ τοποθεσία της διαπιστώνεται ἀπό τά ἐξῆς:

Οἱ Θεσμοφοριάζουσες ἐσυνάζοντο ἐκεῖ γιά τήν τριήμερη ἐορτή τους. Πρῖν φύγουν Ξυπόλυτες μέ τίς λαμπάδες καθῶς ἀκολουθοῦσαν τήν ἱέρεια πού κρατοῦσε στήν ἀγκαλιά της τίς δύο πλάκες τῶν θεσμῶν, ἔκαναν σ' ἐκείνη τή θέση τίς προετοιμασίες τους. Γιά τήν εὐγονία, «ἐτσουλοῦσαν» σέ μιά γλυστερή πέτρα μέ τήν ἐλπίδα τῆς κυοφορίας. Τό ἔθιμο αὐτό, στήν ἴδια θέση διατηρήθηκε ἀκόμη καί ἔως τά τελευταῖα μᾶς χρόνια, καί γι' αὐτό τήν ξέρομε μέ τήν ὀνομασία τῆς Τσουλήθρας. Γιά νά μή μένουν στό ὑπαιθρο ὅλη τήν ἡμέρα καί τίς νύκτες, εἶχαν τά τσαντήρια τους στήν ὑπερκείμενη Πνύκα. Τό διαπιστώνει ὁ Ἀριστοφάνης στίς «Θεσμοφοριάζουσες» (656 - 657) γιατί στή σύναξή τους, κάποιος παρεβίασε τό μυστήριο καί γιά νά τό βροῦν, διέταξαν «...καί περιτρέξαι τήν πνύκα πᾶσαν καί τὰς σκηνάς καί τὰς διόδους διαθρήσαι...». Καί στήν Λυσιστράτη (835) ἀπό τήν Ἀκρόπολη βλέπουν κάποιον νά προχωρεῖ «παρά τό τῆς Χλόης».

Γιατί καί πότε οἱ Ἑβραῖοι ἐγκατέλειψαν αὐτή τή Συναγωγή, δέν ξέρομε. Περιέργη εἶναι μιά πληροφορία τοῦ Ἡουχίου τοῦ λήμμα: «Μελιτέων οἶκος: Γράφει λοιπόν: Ἐν τῶ τῶν Μελιτέων δήμῳ ἦν οἶκος τις παμεγέθης, εἰς ὃν οἱ τραγωδοὶ ἐμελέτων». Τήν πληροφορία του ἀρύεται ἀπό ἀποσπάσματα τοῦ Ἀριστοτέλους (Δ' π.Χ. αἰών). Εἰς τί ἄραγε ἐχρησίμευε ὁ παμεγέθης αὐτός οἶκος; Ἰδιωτικός, δέν ἦταν. Θέατρο κλειστό, ἀποκλείεται. Σχολεῖο ἢ ἄλλο δημόσιο κτίριο, θά εἶχε τό ὄνομά του. Μόνο οἱ Συναγωγές ἦσαν μεγάλα κτίρια, σάν τόποι λατρείας, διδασκαλίας καί συνεδρίων. Δέν ἀποκλείεται λοιπόν νά μεταφέρθηκε ἐκεῖ, κοντά στό Λεωκόριο, ὅπου καί ἡ σημερινή Συναγωγή τῶν Ἰσραηλιτῶν συμπολιτῶν μας.

Ἡ φράσις τοῦ Ἡουχίου ὅτι στόν «παμεγέθη οἶκον ἐμελέτων οἱ τραγωδοί», ἐνισχύει τήν ἐκδοχή ὅτι ἐπρόκει-

το περί Συναγωγῆς. πράγματι σ' ὅλες τίς Συναγωγές, ἰδίως στήν Ἀνατολή, εἶναι τόσο ζωηρά καί βροντόφωνος ἡ συλλογική ψαλμωδία τῶν ἐκκλησιαζομένων, ὥστε παροικιῶδης κατήντησε ἡ λαϊκή ἐκφρασις πού χαρακτηρίζει «Χάβρα τῶν Ἰουδαίων» κάθε πολυθρόμβη συγκέντρωση. Αὐτές τίς ἀκατανόητες σημιτικές ψαλμωδίες θά ἤκουαν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι, καί ἐπειδή τούς ἦταν ἀπηγορευμένο νά μπουν στά ἱερά τῶν Γεφυραίων, ἐφαντάζοντο ὅτι ἐκεῖ μέσα μελετοῦσαν τούς τρομερούς των ρόλους οἱ τραγωδοί.

Ἡ ἱερά ἐλαία τοῦ Ἐρεχθεῖου συμβολίζει τήν ἐξημέρωση τῆς ἀγριελιάς στήν κάρπιμη. Τό ἡμέρο της «μπόλι» πρόδηλο εἶναι ὅτι ἦρθε ἀπό τήν Ἀνατολή. Θά τό ἔφεραν Ἑβραῖοι, ἐπειδή ἐβραϊκή ὑπῆρξε ἡ πρώτη ἐπωνυμία της ἀφοῦ ὀνομάσθηκε «Μορία» πού θά πει Οὐρανία, Ὑψίστη, ἱερά. Στήν ἐβραϊκή γλώσσα «Μοριάχ» λεγόταν τό βουνό ὅπου ὁ Ἄβραάμ ἐπρόκειτο νά θυσιάσει τόν γιό του Ἰσαάκ. Οἱ Ὁ' τό μετέφρασαν «Ὑψηλόν». Ὁ Ἰώσηπος τό ἐξελλήνισε «Μώριον ὄρος» (Ἀρχ. 13,1).

*

Τόν ἐβραϊσμό τῶν Γεφυραίων στηρίζω στά ἐξῆς ἐδάφια τοῦ Ἡροδότου (Ε, 57): «Οἱ δέ Γεφυραῖοι, τῶν ἔσαν οἱ φονέες οἱ Ἰππάρχου, ὡς μέν αὐτοὶ λέγουσιν, ἐγεγόνεσαν ἐξ Ἐρετρῆς τήν ἀρχήν. Ὡς δέ ἐγώ ἀναπυθανόμενος εὐρίσκω, ἔσαν Φοινίκες πῶς σὺν Κάδμῳ ἀπικομένων Φοινίκων ἐς γῆν τήν νῦν Βοιωτίαν καλεομένην. Οἶκεον δέ τῆς χώρας ταύτης ἀπολαχόντες τήν Ταναγκρικήν μοίρην. Ἐνθεῦτεν δέ, Καδμείων πρότερον ἐξαναστάντων ὑπ' Ἀργείων, οἱ Γεφυραῖοι οὗτοι δεύτερα ὑπό Βοιωτῶν ἐξαναστάντες, ἐτράποντο ἐπ' Ἀθηνῆν. Ἀθηναῖοι δέ σφέας ἐπὶ ρητοῖσι ἐδέξαντο σφέων αὐτῶν εἶναι πολιήτας, πολλῶν τέων καί οὐκ ἀξιαπηγῆτων ἐπιτάξαντες ἐργεσθαι». Ἐως ἐδῶ βλέπουμε πῶς οἱ Γεφυραῖοι ἦρθαν στὰς Ἀθήνας, καί ἀπό τήν Ἐρέτρηα καί ἀπό τήν Τανάγρα. Ἐν πάσει περιπτώσει ἦσαν Φοινίκες, δηλαδή σήμιται πού ἐφθασαν μέ τό παρακλάδι τῆς Ἐξέδου πού βδηγούσε ὁ ὑποτιθέμενος Κάδμος, ὅπως εἶδαμε νά τό ββαίωνει ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης. Οἱ Ἀθηναῖοι τούς ἐδέχθησαν ὑπό ὀρισμένους ὄρους, νά εἶναι ἡμιπολίται, ἀλλά νά ἀπέχουν ἀπό δικές των συνήθειες πού δέν θεωρεῖ ἀπαραίτητο νά ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος. Νά κατοικοῦν δηλαδή χωριστά, νά μήν ἔχουν ἀστικά δικαιώματα καί ἰδίως (Ε, 61): «Καί σφί (τοῖς Γεφυραῖοις δηλαδή) ἰρά ἐστι ἐν Ἀθῆνῃσι ἰδρυμένα, τῶν οὐδέν μετὰ τοῖσι λοιποῖσι Ἀθηναῖοι, ἀλλα τε κεχωρισμένα τῶν ἄλλων ἱρῶν, καί δὴ καί Ἀχαιῆς Δήμητρος ἱρόν τε καί ὄργια».

Ἐπομένως οἱ Ἀθηναῖοι δέν μετέχουν τῶν ἱερῶν πού ἐπέτρεψαν στοὺς Γεφυραῖους νά ἔχουν, ὅπως συμβαίνει σέ κάθε ἐβραϊκή Συναγωγή.

Εἶδαμε ὁμοῦ, ὅτι καί τούς Γεφυραῖους ἐμπόδιζαν ἀπό δικές τους συνήθειες-οἱ Ἀθηναῖοι. Ὁ χωρισμός αὐτός, μόνο μέ τόν τέλειο χωρισμό τοῦ μονοθεϊσμοῦ καί τῆς πολυθεΐας ἐξηγεῖται. Τήν ἀρχική τους Συναγωγή ἐνόμισα ὅτι πρέπει νά τοποθετήσω ἀνάμεσα στά «ἄλλα τε σφί ἰρά» στήν Ἀχαιῆν Δήμητρα, γιατί τά ὄργια (ἔργα ἢ τελετήν) ἀποδίδω στήν ἐννοια τῶν θρησκευτικῶν ψαλμωδῶν ὄλου τοῦ ἐκκλησιασματος πού συνηθίζονται στίς Συναγωγές. Ὁ ἐβραϊσμός των ὁμοῦ φαίνεται ἐπίσης ἀπό τά γράμματα πού εἰσήγαγαν στήν Ἑλλάδα οἱ Φοινίκες τοῦ Κάδμου «τῶν ἔσαν οἱ Γεφυραῖοι» (Ἡρ. Ε, 58): Ἦταν τά ἐβραϊκά ἀλεφ, μπέτ, γίμμελ, ντάλεθ πού τά ἐξε-

Οἱ Ἑβραῖοι στὰς ἀρχαίας Ἀθήνας

Ἀπό τὸ βιβλίο τῆς Φ. Μ. Τσιγκάνου «Ἀνακαλύπτοντας τὴν Ἑλλάδα»

Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ ζωοφόρο τοῦ Παρθενῶνος. Ἀνδρικές μορφές, πού σηκώνουν ἀγγεῖα. Εἶναι τμήμα τῆς βορεινῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ.

ληνίσουμε στὸ ἄλφα βῆτα γάμμα δέλτα... Νομίζω ὅτι δὲν χρειάζονται ἄλλες ἀποδείξεις.

*

Τὴν δημιουργία τῆς Ἀγορᾶς ἀπὸ τοὺς Γεφυραῖους τῆς Ἑρετρείας τὴν βλέπομε στὸν Ἡρόδοτο (Ε. 57) καὶ μάλιστα στὸν Στράβωνα (10, 447) «...οἱ δὲ ἀπὸ τῆς Ἀθήνησιν Ἑρετρείας, ἣ νῦν ἐστὶν ἀγορά...».

Ὅτι οἱ Ταναγραῖες ὀφείλονται στὶς ἀναμνήσεις τῶν Γεφυραίων κεραμοουργῶν τῆς Τανάγρας, τὸ βλέπομε στὴ συνήθη περιβολῇ τῶν πλαγῶνων, πού δὲν εἶναι ἐλληνική, ἀλλὰ μοιάζει μὲ τὶς «κελεμπίες» πού φοροῦν ἀκόμη καὶ σήμερα οἱ Φελλαχίνες καὶ Μπεταουίνες τῆς Αἰγύπτου.

Αἱ ἀνασκαφαὶ πού ἔγιναν στὴν Ἀκαδημία ἔφεραν στὸ φῶς παμπάλαια σπίτια, ἱερά, θυσιαστήρια, μαντρότοιχους. Γυμνάσια, παιδικὰ γραμματοδιδασκαλεῖα καὶ ἄλλα πολλὰ ἀντικείμενα διαφόρων ἐποχῶν, προελεύσεων καὶ προορισμῶν. Μέχρις ὥρας δὲν ἔχει προσδιορισθεῖ ἡ περιμετρὸς τῆς, ἢ μᾶλλον ἡ περιοχὴ πού ἐχαρακτηρίζετο ὡς Κῆπος τοῦ Ἀκαδήμου. Πρόδηλο εἶναι ὅτι ἄρχισε ἀπὸ τὴν Ἱερά Ὀδὸ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν Λουκιανό (Σκῦθης, 2, 30) πού τοποθετεῖ τὸν τάφο του «οὐ πολὺ ἀπὸ τοῦ Διπύλου, ἐν ἀριστέρᾳ ἐς Ἀκαδήμειαν ἀπιόντων». Ὁ Πausanias (1.29.2) πού φαίνεται ὅτι ἀκολουθεῖ τὴν Ἱερά Ὀδὸ γράφει:

«Ἐγγυτάτω δὲ Ἀκαδημία, χωρίον ποτέ ἀνδρός ἰδιώτου, γυμνάσιον δὲ ἐπ' ἐμοῦ. Κατιούσι δ' ἐς αὐτὴν, περίβολός ἐστιν Ἀρτέμιδος καὶ Ἑόανα Ἀρίστης καὶ Καλλιστής. Ὡς μὲν ἐγὼ δοκῶ, καὶ ὁμολογεῖ τὰ ἔπη τὰ Σαπφούς, τῆς Ἀρτέμιδος εἰσὶν ἐπικλήσεις αὐταί. Λεγόμενον δὲ καὶ ἄλλον ἐς αὐτάς λόγον, εἰδὼς ὑπερβήσομαι. Καὶ

ναός οὐ μέγας ἐστίν, ἐς ὃν τοῦ Διονύσου τοῦ Ἑλευθερέως τὸ ἀγαλμα ἀνά πᾶν ἔτος κομίζουσιν ἐν τεταγμέναις ἡμέραις... Ἱερά μὲν σφίσι τοσαῦτα ἐστί». Ἀπὸ τὴν περικοπήν αὐτὴ μαθαίνομεν ὅτι ὁ Πausanias ἔξερει κάτι πού ἔλεγαν γιὰ τὰ παράξενα Ἑόανα, ἀλλὰ δὲν τολμᾷ νὰ τὸ πει. Μᾶς ἐντοπίζει ὡστόσο τὸν Ναὸ ἀπὸ τὸν ὅποιο ἐβγαζαν κάθε χρόνο τὸ εἶδωλο τοῦ Ἱάκχου. Στὸν καιρὸ του ὅμως, ἂν συνηθίζοταν ἀκόμη ἡ ἐτήσια ἐορτὴ τῆς ἐξόδου του, ὁ Ἱάκχος εἶχε καθορισθεῖ πιά σάν Διόνυσος πού ἀναστρέφεται. Στὸ 1,30.2 πάλι ὁ Πausanias γράφει: «Ἐν Ἀκαδημία (στὸν ἴδιο δηλαδὴ χώρῳ ὅπου διάφορα ἱερά διαδέχθησαν τὸ Κοιμητήριον τῶν Γεφυραίων)... καὶ φυτὸν ἐστὶν ἐλαίας, δεύτερον τοῦτο λεγόμενον φανῆναι». Αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀμυδρὴν ἀνάμνηση γιὰ τὶς δώδεκα «μόριες» ἐλίες πού ἐφύτεψαν οἱ Γεφυραῖοι στὸ κοιμητήριό τους, παρακλάδια τῆς «Μόριας» ἐλίας, τῆς Ἱεράς δηλαδὴ, πού πρωτοφάνηκε στὸ Ἐρέχθειο. Νομίζω ὅτι ὅλα αὐτὰ μᾶς δείχνουν καθαρά πού πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ ὁ Ἀκελδαμάς τῶν Γεφυραίων.

Ὅτι ἡ Ἀκαδημία πρὶν τὴν χρησιμοποιήσουν ὁ Κίμων καὶ ὁ Πλάτων ἦταν Κοιμητήριον τῶν Γεφυραίων διαπιστώνεται: 1) Ἀπὸ τὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων Α 19 μὲ τὸν Ἀκελδαμά = Κεραμεικὸ. 2) Ἀπὸ τὸν Ματθαῖο (27) ἀγρὸ τοῦ κεραμέως, τὸν κεραμιδότοπο. 3) Ἀπὸ τὸ ναῖδρον τοῦ Ἁγίου Σάββα στὴν ἱερά Ὀδὸ, πού πιθανὸν νὰ διετήρησε μέσα στοὺς αἰῶνας τὴν ἀνάμνηση τῶν «Σαββάτων» τῆς ἀναπαύσεως τῶν προκεκοιμημένων Γεφυραίων. 4) Ἀπὸ τὴν ποικίλη ἱστορία τοῦ Αἰλιανῶ (III. ΛΕ): «Λόγος δὲ τις διαρρεῖ, καὶ οὗτος Ἀττικὸς, ὅε λέγει, πρότερον ἐν Ἀκαδημία μὴδὲ γελᾶσαι ἐξουσίαν εἶναι. Ὑβρεῖ γὰρ καὶ ραθυμία ἐπειρῶντο τὸ χωρίον ἄβατον φυλαχθῆναι», ὅπως συμβαίνει σὲ ὅλα τὰ Κοιμητήρια. 5) Ἀπὸ τὶς δώδεκα μόριες ἐλαίες γιὰ τὶς δώδεκα φυλές τοῦ Ἰσραὴλ. 6) Ἀπὸ τὸ περιστατικὸ τοῦ Ἱάκχου, μεταμφιεσμένου Γιαχβέ - καὶ τέλος, 7) Ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ Ἀκαδήμου ἐν συνδυασμῷ μὲ μία περιέργη ἐπιστολὴ πού ἔστειλε τὸν Γ' π.Χ. αἰῶνα, ὁ Βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀρέυς στὸν Ἀρχιερέα τῶν Ἑβραίων Ὀνία, στὰ Ἱεροσόλυμα.

*

Στὴν βιογραφία τοῦ Θησεῶς ὁ Πλούταρχος μᾶς πληροφορεῖ (ΛΑ) ὅτι ὁ ἰδρυτὴς τῶν Ἀθηνῶν, πενήνταρῆς ἀνθρώπος, ἀπήγαγε τὴν ὠραία Ἑλένη στὸν καιρὸ πού, παιδούλα ἀκόμη δεκάχρονη, ἐχόρευε γύρω ἀπὸ τὸν βωμὸ τῆς «Βορθίας Ἀρτέμιδος» καὶ ὅτι, ὡς πού νὰ μεστῶσει, τὴν ἔκρυψε στὶς Ἀφίδνες. Ἐλεῖπε ἀπὸ τὰς Ἀθήνας τὸν καιρὸ πού οἱ «Ἄνακες» Τυνδαρίδα Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης, ἔφθασαν γιὰ νὰ ζητήσουν τὴν ἀδελφούλα τους, ἀλλὰ δὲν ἤξεραν πού νὰ τὴν βροῦν. Τότε ἔνας Ἀθηναῖος, ὀνομαζόμενος Ἀκάδημος τοὺς ἔδειξε τὸν κρυψώνα, κι ἐκεῖνοι ἀπὸ εὐγνώμοσύνη τὸν ἐτίμησαν ὅσο ζοῦσε ἀλλὰ καὶ γι' αὐτὸ, οἱ Λακεδαιμόνιοι κάθε φορὰ πού λεηλατοῦσαν ὅλη τὴν Ἀττικὴ, μόνο τὸν κῆπο τοῦ Ἀκαδήμου δὲν ἐπείραζαν, ὅπως ἔξερομε κι ἀπὸ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο.

Μιά ἄλλη ἐκδοχὴ ἀναφέρει ὅτι μὲ τοὺς Τυνδαρίδας ἦρθαν στὴν Ἀττικὴ ὁ Ἐχέδημος καὶ ὁ Μάραθος, καὶ ὅτι ἀπὸ τὸν Ἐχέδημο ὀνομάσθηκε Ἐχεδημία πού μεταβλήθηκε στὴν Ἀκαδημία, ἀπὸ δὲ τὸν ἄλλον, ὁ ἄσμος Μαραθῶνος. Πρόδηλο εἶναι ὅτι ὁ Θησεύς εἶχεν ἐκστρατεύσει στὴν Λακεδαίμονα καὶ αἰχμαλώτισε, ἐν προσώπῳ τῆς Ἑλένης, πολλὰς Λάκαινες, οἱ δὲ σημίται «Ἄνακες» (οἱ ἐποικίσαντες τὴν Ἄλ Κεντέμ — Λακεδαίμονα, ἦτοι οἱ Ἀ-

Οι Έβραίοι στάς αρχαίας Αθήνας

νακείμ της Παλαιστίνης) έξεστράτευσαν κι αυτοί έναντιόν των Αθηνών, αλλά έσεβάσθησαν τό νεοσύστατο τότε Κοιμητήριο των Γεφυραίων στον Άκελδαμά Κεραμεικό τους. Σημειωτέον ότι στον Έχέδημο έξελληνίσθησαν οί Γιεχουντείμ» καί στό Μάραθο ή σημικτή λέξη «Μάρσα» πού σημαίνει τόν όρμο όπως είναι ό Μαραθών (Μαρσάλα, Μαρσίλλια, Μαραθωνήσι, Μάραθος κ.λπ. Έπομένως, ούτε Έχέδημος, ούτε Μάραθος ούτε καί Άκάδημος ύπήρξαν. "Αν δέ οί Λακεδαιμόνιοι, ληλατώντας τήν Άττική, δέν έπειράζαν διόλου τήν Άκαδημία, τό έκαναν σάν από μακρινή παράδοση, γιά νά σεβασθουν τό «άβατο» καί παμπάλαιο Κοιμητήριο των «άδελφών καί όμογεμών» των Έβραίων. Αυτό εξαγεται από τήν ακόλουθη παράξενη έπιστολή πού διαβάζουμε στους «Μακκαβαίους Α» καί δή στό ΙΒ κεφάλαιο:

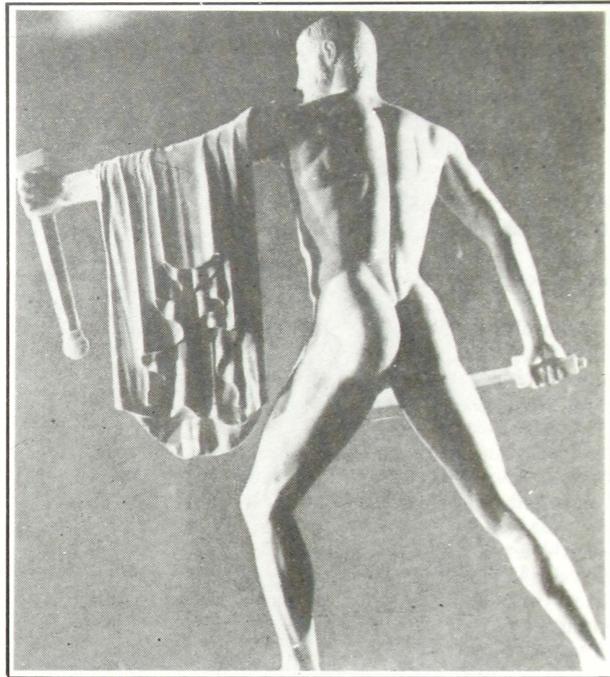
«Άρειος βασιλεύς Σπαρτιατών Όνία Ίερεί μεγάλω, χαίρειν. Εύρέθη έν γραφή περί τε των Σπαρτιατών καί Ίουδαίων ότι άδελφοί εισίν εκ γένους Άβραάμ. Καί νυν, άφού ένγωμεν τούτο, καλώς ποιήσετε γράφοντες ήμίν περί τής ειρήνης ύμών. Καί ήμεις δέ αντιγράφομεν ήμίν, τά κτήνη ύμών καί ή ύπαρξις ύμών ήμίν έστι, καί τά ήμών ήμίν έστιν. Έντελλόμεθα ούγ όπως άπαγγείλωσιν ήμίν κατά ταύτα».

Τό γράμμα αυτό είναι, φυσικά, μετάφρασις μεταφράσεως, καί προφανώς άποτελεί άμυδρήν άνάμνηση παλαιωτάτων παραδόσεων τελείως άσχετων μέ τους τότε Λακεδαιμόνιους. Άπέμειναν τόσα σημικτά τοπωνύμια στον τόπο μας, ώστε ή σημικτή έποικήσις του πριν από τήν πρώτη χιλιετηρίδα π.Χ. ούτε λογικό είναι ν' άμφισβητηθει, ούτε καί δυνάτο. Δέν πρέπει ώστόσο νά τά παίρνωμε μέ σοβινιστικό πνεύμα. Καί αν παρέθεσα τό γράμμα του Άρέως πρός τόν Όνία, τό έκανα, μόνο καί μόνο, γιά νά έξηγήσω ότι, πατροπαράδοτο είχαν οί Λακεδαιμόνιοι τόν σεβασμό τής Άκαδημίας, όχι γιά τόν Άκάδημο, αλλά γιάτί έτσι είχαν συνηθίσει, από άλλην άφορμή, προφανώς λησμονημένη.

*

Τό δράμα των Τυραννοκτόνων Άρμόδιου καί Άριστογείτονος, λεπτομερώς έξιτορει ό Θουκυδίδης πού έγραφε ύστερα από έκατό χρόνια. Όσοι δέν φοβούνται τήν στραφήν γλώσσα του μεγάλου ιστορικού, θά τό βρουν έν έκτάσι στο Α, 20 καί στο ΣΤ, από τό 53 έως τό 60. Έγώ θά περιορισθώ στα χαρακτηριστικά στοιχεία μέ πιστή περίληψη. Στόν καιρό του ένόμιζαν ότι ό Άρμόδιος καί ό Άριστογείτων, «Τύραννον όντα» έσκότωσαν τόν Ίππαρχο, ένώ στην πραγματικότητα ό Ίππιος ήταν ό Τύραννος καί όχι ό Ίππαρχος. Δικαιολογείται έπομένως τό γιατί οί Άθηναίοι έπίστευαν Τυραννοκτόνους τους δύο φίλους, τους όποιους ό Θουκυδίδης ούτε καν αναφέρει σάν Γεφυραίους. Τήν τυραννίδα γράφει (ΣΤ' 53) δέν κατέλυσαν ούτε οί Άθηναίοι, ούτε ό Άρμόδιος, αλλά οί Λακεδαιμόνιοι, όπως πράγματι συνέβη μέ τήν έξωση του Ίππία στα 511 π.Χ. Κατόπιν (ΣΤ, 54) γράφει: «τό γάρ Άριστογείτονος καί Άρμόδιου τόλημα (ό φόνος του Ίππάρχου) δι' έρωτικήν ξυντυχίαν έπεχειρήθη». Ό Ίππαρχος λοιπόν έμάλωσε μέ τόν Άρμόδιο καί «βίαιον μέν ούδέν έβούλετο δρᾶν, έν τρόπο δέ τινι άφανεϊ, ως ού διά τούτο δή, παρεσκευάζετο προπηλακίων αυτόν».

Πρόδηλο είναι ότι γιά νά μήν έκτεθει ώστε νά τόν προπηλακίσει ότι έκδικείται, αλλά ότι φροντίζει τήν εύπρέπεια των πομπών (ΣΤ, 56): «άδελφήν γάρ αυτού κόρην έ-

Άριστογείτων: ρωμαϊκό αντίγραφο του έργου του διάσημου χαλκοπλάστη Κριτία καί του συνεργάτη του Νησιώτη (477 - 476 π.Χ.).

παγγείλαντες ήκειν κανούν οϊσουσαν έν πομπή τινι άπήλασαν, λέγοντες ούδέ επαγγείλαι τήν αρχήν διά τό μή άξίαν είναι». Τήν φώναξαν λοιπόν νά λάβει μέρος σάν Κανηφόρα σέ μία πομπή κι έπειτα τήν έδιωξαν μέ τήν δικαιολογία ότι ούτε καν τήν είχαν καλέσει, άφού δέν ήταν άξία νά λάβει μέρος στην πομπή. Ποιάν άλλη έννοια μπορούσε νά έχει γιά μία «κόρη» τό «μή άξίαν είναι», έξω από τό γεγονός ότι δέν είχε τό δικαίωμα νά μετάσχει σάν Κανηφόρα στην πομπή; Πράγματι, δέν είχε αυτό τό δικαίωμα ή «Κόρη» άφού ήταν Γεφυραία καί άνήκε στην τάξη των «ήμιπολιτών», ένώ ή Κανηφόρα έπρεπε νά είναι γνήσια Άθηναία. Συνώμοσαν λοιπόν οί δύο φίλοι καί περίμεναν τά Παναθήνια του 514 γιά νά δράσουν.

Ή συνωμοσία πού όργάνωσαν απέτυχε γιάτί είδαν κάποιο συνωμότη νά κρυφομιλά μέ τόν Ίππία, κι έφαντάσθηκαν πώς είχαν προδοθει. Δέν του έπετέθησαν λοιπόν, τριγυρισμένο από τους πανόπλους πανηγυριστάς, αλλά βρήκαν στο Λεωκόριο τόν Ίππαρχο καί γιά νά ξεθυμάνουν τόν έσκότωσαν.

*

Τί σημασία όμως έχουν αυτές οί μικρολεπτομέρειες μπροστά στην αίγλη πού απέκτησαν οί δύο φίλοι. Μήπως δέν έγαλβάνισαν, σάν άληθινά διεγερτικά, τίς ψυχές των μετέπειτα Άθηναίων; Ή τί ρόλο παίζει γιά τους Λακεδαιμόνιους αν όφείλουν τό γλαφυρότατο όνομα τής χώρας των στο Άλ Κεντέμ των Σημιτών, ή οί πρόδρομοί των Άνακες στους Άνακείμ τής Παλαιστίνης, ή τέλος καί αί αρχαία Άθηναί, αν έπηρεάσθησαν από τους Γεφυραίους; Μήπως ό Παρθενών θά χάσει τήν λαμπρότητά του, αν περιγραφούν μερικά σοκκάκια του Άστεως;

Ταφόπετρα του 3ου μεταχριστιανικής εποχής αιώνα, που βρέθηκε στην Αγορά των Αθηνών

Οι Έβραιοι στην Αθήνα στους πρό χριστιανικούς χρόνους

Του κ. ΙΑΚΩΒ ΣΙΜΠΗ

Γιά τό χρόνο εγκαταστάσεως τών πρώτων Έβραίων στον έλλαδικό χώρο, δέν έχουμε απόλυτες πληροφορίες. Φαίνεται ότι οι πρώτοι Έβραίοι ή τουλάχιστον μέρος αυτών, ήταν σκλάβοι που πουλήθηκαν στην Ελλάδα από τούς γειτονικούς λαούς, έχθρους - κατακτητές τής Ιουδαίας, από τήν όποία έφτασαν στην Ελλάδα, αρχικά μέσω τής Κύπρου, Ιωνίας και τών νησιών του Αιγαίου (Ίωήλ 4,6) «καί τούς υιούς Ιούδα και τούς υιούς Ιερουσαλήμ απέδοσθε τοίς υιοίς τών Έλλήνων, όπως εξώσητε αυτούς εκ τών όριών αυτών».

Στό βιβλίο του προφήτη Ησαΐα (66,19) γίνεται μνεία του όνόματος Έλλάς μεταξύ τών κρατών τής έβραϊκής διασποράς: «καί καταλείψω έπ' αυτών σημεία και έξεποστελω έξ αυτών σεσωσμένους εις τά έθνη, εις Θάρσις και Φούδ και Λούδ και Μοσόχ και Θοβέλ και εις τήν Ελλάδα και εις τās νήσους τās πόρρω, οι ούκ άκηκόασίν μου τό όνομα ουδέ έωράκασιν τήν δόξαν μου, και άναγγελοϋσιν μου τήν δόξαν εν τοίς έθνεσιν».

Είναι γεγονός, ότι έμπορικές και άλλες σχέσεις υπήρξαν από τόν 5ο π.Χ. αιώνα, μεταξύ τών Αθηνών και τής

Παλαιστίνης. Τά άπτικά νομίσματα που βρέθηκαν στη Γάζα, κέντρο παγκοσμίου έμπορίου άρωμάτων, ή περιγραφή του Θουκυδίδη για άθηναϊκά καράβια που μπάρκαν στις άκτές τής Φοινίκης (Θουκυδ. 2,69), οι συνομιλίες μεταξύ τών Αθηνών και τής Ακρας (Demosthen, Όκτ. 52, Isaeus iv, 7 C. Cullip, §4), έπιγραφή από τό 370 π.Χ. που μαρτυρεί ότι ένας από τούς βασιλείς τής Συδώνας, είχε ιδιαίτερα δικαιώματα στην Αθήνα (Cia, II1, No 86), ή ίδρυση άργότερα ναού στον Πειραιά από τούς Συδωνίτες, όλα αυτά μαρτυροϋν ότι δέν είναι άπίθανη ή ύπαρξη μιας ιουδαϊκής παροικίας στην Αθήνα. Μ' αυτά μπορούμε νά συσχετίσουμε τή μνεία που κάνει ό Άριστοφάνης στην κωμωδία «Πλούτος» μέ τήν ύπαρξη κάποιου γέρου βρώμικου, καμπούρη, άθλιου, ζαρωμένου, φαλακρού, ξεδοντιάρη και περιτετμημένου, όμως μέ τσέπες γεμάτες χρυσάφι, που πιθανό ό τύπος αυτός νά είναι ό θεός του πλούτου, (Άριστοφάνη, Πλούτος 265κ. μετ.):

Κα. έχων άφίκται δεϋρο πρεσβύτην τιν' ώ πονηρός ρυπώντα κυφόν άθλιον ρυσόν μαδώντα νωδόν οίμαι δε νή τόν ουρανόν και ψωλόν αυτόν είναι.

Χο. ώ χρυσόν άγγείλας έπων πως φής; Πάλιν φράσον μοι.

Οι Έβραιοι στην Αθήνα στους πρό χριστιανικούς χρόνους

δηλοῖς γάρ αὐτόν σωρὸν ἤκειν χρωμάτων ἔχοντα.

Κα. πρεσβυτικῶν μὲν οὖν ἔγωγ' ἔχοντα σωρὸν.

Στὴν ἴδια ἐποχὴ σχετίζεται καὶ ὁ κατάλογος τῶν πόλεων, στὶς ὁποῖες στάλθηκαν ἀντίγραφα τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ρωμαίου Ὑπάτου Λούκιου, 142 π.Χ., καὶ ἀναφέρεται στὴ συμφωνία συμμαχίας μεταξύ τοῦ ἀρχιερέως Συμεῶν τοῦ Μακκαβαίου καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Στόν κατάλογο ἀναφέρονται πόλεις, στὶς ὁποῖες κατὰ πάσα πιθανότητα ὑπῆρχαν ἐβραϊκὲς παροικίες ὅπως ἡ **Σπάρτη**, ἡ **Σικυῶν** καὶ ἄλλες πόλεις (Μακκ. Α, 15: 22 - 23).

«Καὶ ταυτὰ ἔγραψεν Δημητρίῳ τῷ βασιλεῖ καὶ Ἀτάλῳ καὶ Ἀριάρθῃ καὶ Ἀρσάκῃ καὶ εἰς πάσας τὰς χώρας καὶ Σαμψάμῃ καὶ Σπαρτιάτας καὶ εἰς Δῆλον καὶ εἰς Μύδνον καὶ εἰς Σικυῶνα καὶ εἰς τὴν Καρίαν καὶ εἰς Σάμον καὶ εἰς τὴν Παμφυλίαν καὶ εἰς Λυκίαν καὶ εἰς Ἀλικαρνασσὸν καὶ εἰς Ρόδον καὶ εἰς Φασηλίδα καὶ εἰς Κῷ καὶ εἰς Σίδον καὶ εἰς Ἄραδον καὶ Γόρτυναν καὶ Σνίδον καὶ Κύπρον καὶ Κυρήνην, τὸ δὲ ἀντίγραφον τούτων ἔγραψαν Σίμωνι τῷ ἀρχιερεῖ».

Μεταξὺ τῶν Ἑβραίων στὴ **Σπάρτη**, τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀντίχου τοῦ Ἐπιφανοῦς, ἦταν καὶ ὁ ἀρχιερέας Ἰάσων ὁ Γ' (Μακκ. Β', 5-9):

«Λακεδαιμονίους ἀναχθεῖς ὡς διὰ τὴν συγγεῖαιαν τευξόμενος σκέπης».

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τῆς βασιλείας τῶν Μακκαβαίων, συνδέθηκαν μὲ συμφωνία φιλίας καὶ ἡ **Ἀθήνα μὲ τὴν Ἰουδαία** (Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία 14: 149 - 155):

«Εὐρατο δὲ παρὰ τοῦ τῶν Ἀθηναίων δήμου τιμὰς Ὑρκανὸς πολλὰ καὶ αὐτὸς εἰς αὐτοὺς χρῆσιμος γινόμενος, ἐπεμψαν τε αὐτῷ ψήφισμα τοῦτον περιέχον τὸν τρόπον' ἐπὶ πρυτάνεως καὶ ἱερέως Διονυσίου τοῦ Ἀσκληπιάδου μηνὸς Πανέμου πέμπτη ἀπὸντος ἐπεδόθη (τοῖς στρατηγοῖς) ψήφισμα Ἀθηναίων ἐπὶ Ἀγαθοκλέους ἀρχοντος Εὐκλῆς Μενάνδρου Ἀλιμούσιος ἐγραμμάτευσεν Μουνυχιῶνος ἐνδεκάτη τῆς πρυτανείας ἐκκλησίας ἀγομένης ἐν τῷ θεάτρῳ τῶν προέδρων ἐπεψήφισεν Δωρόθεος Ἐρχιεύς καὶ οἱ συμπρόεδροι τῷ δήμῳ Διονύσιος Διονυσίου εἶπεν' ἐπειδὴ Ὑρκανὸς Ἀλεξάνδρου ἀρχιερέως καὶ ἐθνάρχης τῶν Ἰουδαίων διατελεῖ κοινῆ τε τῷ δήμῳ καὶ ἰδία τῶν πολιτῶν ἐκάστῳ εὐνοῦς ὢν καὶ πάσῃ χρώμενος περὶ αὐτοὺς σπουδῆ καὶ τοὺς παραγινόμενους Ἀθηναίων ἢ κατὰ πρεσβείαν ἢ κατ' ἰδίαν πρὸς αὐτόν ὑποδέχεται φιλοφρόνως καὶ προπέμπει τῆς ἀσφαλοῦς αὐτῶν ἐπανόδου προνοούμενος, ἐμαρτυρήθη μὲν καὶ πρότερον περὶ τούτων, δεδόχθαι δὲ καὶ νῦν Διονύσιου τοῦ Θεοδώρου Σουινείως εἰσηγησαμένου καὶ περὶ τῆς τ' ἀνδρός ἀρετῆς ὑπομνήσαντος τὸν δῆμον, ὅτι προαίρεσιν ἔχει ποιεῖν ἡμᾶς ὅ,τι ποτ' ἂν δύνηται ἀγαθόν, τιμῆσαι τὸν ἄνδρα χρυσῷ στεφάνῳ ἀριστεῖα κατὰ τὸν νόμον, καὶ στήσαι αὐτοῦ εἰκόνα χαλκῆν ἐν τῷ τεμένει τοῦ δήμου καὶ τῶν Χαριτῶν, ἀνειπεῖν δὲ τὸν στέφανον ἐν τῷ θεάτρῳ Διονυσίοις τραγωδῶν τῶν καινῶν ἀγομένῳ καὶ Παναθηναίων καὶ Ἐλευσινίων καὶ ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσιν, ἐπιμεληθῆναι δὲ τοὺς στρατηγοὺς διαμένοντί τε αὐτῷ καὶ φυλάττοντι τὴν πρὸς ἡμᾶς εὐνοίαν εἶναι πᾶν ὅτι ἂν ἐπινοήσωμεν εἰς τιμὴν καὶ χάριν τῆς τ' ἀνδρός σπουδῆς καὶ φιλοτιμίας, ἵνα τούτων γινομένων φαίνεται ὁ δῆμος ἡμῶν ἀποδεχόμενος τοὺς ἀγαθοὺς καὶ τῆς προση-

κοῦσης ἀμοιβῆς ἀξιών καὶ ζηλώσει τὴν περὶ ἡμᾶς σπουδὴν τῶν ἤδη τετιμημένων' ἔλεσθαι δὲ καὶ πρεσβεῖς ἐξ ἀπάντων Ἀθηναίων, ὅτινες τὸ ψήφισμα τε αὐτῷ κομιοῦσι καὶ παρακαλέσουσιν προσδεξάμενον τὰς τιμὰς πειρᾶσθαι τί ποιεῖν ἀγαθὸν ἡμῶν ἀεὶ τὴν πόλιν, αἱ μὲν οὖν παρὰ Ρωμαίων καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων τιμαὶ πρὸς Ὑρκανὸν τὸν ἀρχιερέα καὶ διὰ τούτων ἡμῖν δεδῆλωνται».

Ἄμεση μαρτυρία τῆς ὑπάρξεως Ἑβραίων στὴν Ἑλλάδα καὶ μερικὰ χρόνια ἀργότερα εἶναι ἡ ἐπιγραφή, πάλι ἀπὸ τοὺς **Δελφούς**, πού χρονολογεῖται στὸ ἔτος 119 π.Χ. πού τὸ περιεχόμενό της εἶναι πάλι ἡ ἀπελευθέρωση δούλου (CIG I, 711):

«Ἀρχοντος Ἡρακλείδα, μηνὸς Ποιτροπίου, ἀπέδοτο Ἰουδαῖος Πινδάρου, συνευδοκούντος τοῦ υἱοῦ Πινδάρου, τῶν Ἀπόλλωνι σῶμα ἀνδρείον ὡς ὄνομα Ἀμύντας ἐπ' ἐλευθερίας, τιμὰς ἀργυρίου μνᾶν πέντε, καὶ τὰν τιμὰν ἔχει. Βεβαιωτῆς Κλέων Κλευδάμου. Παραμεινάτω δὲ Ἀμύντας παρὰ Ἰουδαῖον ἕως καὶ ζεῖ Ἰουδαῖος, ποιέων τό ποτιτασσόμενον πᾶν τό δυνατόν. Εἰ δὲ μὴ, κύριος ἔστω Ἰουδαῖος ἐπιτιμῆν Ἀμύνται ὡς καθαίνηται αὐτῷ, πλαμ μὴ πωλέων. Ἐπεὶ δὲ κάτι παθῆ Ἰουδαῖος, ἐλεύθερος ἔστω Ἀμύντας, καθὼς πεπίστευκε τὰν ὠνάν τῷ θεῷ Ἀμύντας, ὥστε ἐλεύθερος εἶμεν καὶ ἀνέφατος ἀπὸ πάντων τὸν πάντα βίον. Εἰ δὲ τίς ἐφάπτοιο Ἀμύντα ἐπὶ καταδουλισμῶν, κύριος ἔστω συλῶν ὁ παρατυχὼν ἀξιοπιστίας ἐνέπεισεν καὶ τοὺς ἰδιοξένους εἰς Ρώμην αὐτῷ συνεκπλεῦσαι. καταχθεῖς δὲ εἰς Δικαιάρχειαν δῶρὰ τε παμπληθῆ παρὰ τῶν ἐκεῖ Ἰουδαίων λαμβάνει καὶ καθάπερ βασιλεὺς ὑπὸ τῶν πατρῶν προεπέμφθη φίλων προεληλύθει δ' εἰς τοσοῦτον πίστως τό τῆς μορφῆς ὁμοιον, ὥστε τοὺς ἑωρακότας Ἀλέξανδρον καὶ σαφῶς ἐπισταμένους διόμνυσθαι τούτων εἶναι. Τό γε μὴν Ἰουδαϊκὸν ἐν τῇ Ρώμῃ ἄπαν ἐξεχύθη πρὸς τὴν θέαν αὐτοῦ, καὶ πλήθος ἀπειρον ἦν περὶ τοὺς στενωποὺς δι' ὧν ἐκομίζετο' καὶ γὰρ προήλθον εἰς τοσοῦτον φρενοβλαβείας οἱ Μήλιοι, ὥστε φορεῖω τε αὐτόν κομίζειν καὶ θεραπείαν βασιλικὴν ἰδίῳις παράσχειν ἀναλώμασιν».

Στὴν ἐποχὴ αὐτὴ πρέπει νὰ τοποθετήσουμε καὶ τὴ Συναγωγὴ τῆς **Αἰγίνης**, πού θεωρεῖται σάν μιὰ ἀπὸ τίς παλιότερες συναγωγές ἐξω ἀπὸ τὴν Παλαιστίνῃ. Ἡ Συναγωγὴ μὲ τό ψηφιδωτὸ της, καθὼς καὶ οἱ ἐπιγραφές πού βρέθηκαν, μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ Ἑβραίων στὸ νησί (CIG I, 722):

Θεόδωρος ἀρχισυναγωγὸς φροντίσας ἔτη τέσσερα φθάρεισαν ἐκ θεμελίῳν τὴν Συναγωγὴν οἰκοδόμησα. Προσοδεύθησαν χρύσινο ρό καὶ ἐκ τῶν τοῦ Θεοῦ δωρεῶν χρύσινοι ρό... Θεοδώρου νεωτέρου φροντίζοντος τῆς προόδου τῆς Συναγωγῆς ἐμουσῶθη. Εὐλογία πᾶσιν τοῖς εἰσερχομένοις.

Ἡ διαβίωση τῶν Ἑβραίων στὴν Ἑλλάδα συνεχίζεται καὶ κατὰ τὸν πρῶτο μ.Χ. αἰῶνα, παρ' ὅλες τίς οικονομικὲς δυσχέρειες τῆς χώρας καὶ τὴ μείωση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς τὴν ἐποχὴ αὐτῇ. Οἱ Ἑβραῖοι ἦταν ἐγκατασπαρμένοι σὲ ὅλα τὰ ἐλληνικὰ κέντρα, καθὼς μαρτυρεῖται ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀγρίππα πρὸς τὸ τέλος καὶ στὴν ὁποία ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρχαν Ἑβραῖοι στὴ **Θεσσαλία**, **Βοιωτία**, **Μακεδονία**, **Αἰτωλία**, **Ἀττικὴ**, **Ἄργος** καὶ σὲ ὅλη τὴν **Πε-**

Οι Έβραιοι στην Αθήνα στους πρό χριστιανικούς χρόνους

λοπόννησο, επίσης στα νησιά **Εύβοια**, **Κύπρο** καί **Κρήτη** (Φίλων ὁ Ἰουδαῖος, Legatio ad Caium 281 - 282):

«... Περὶ δὲ τῆς Ἱεραπόλεως τὰ προσήκοντα μοι λεκτέον. Αὕτη, καθάπερ ἔφην, ἐμὴ ... ἐστὶ πατρὶς, μητρόπολις δὲ οὐ μιάς χώρας Ἰουδαίας, ἀλλὰ καὶ τῶν πλείστων, διὰ τὰς ἀποικίας ἅς ἐξέπεμψεν ἐπὶ καιρῶν, εἰς μὲν τὰ ὁμόρους Αἴγυπτον, Φοινίκην, Συρίαν τὴν τε ἄλλην καὶ τὴν κοίλην προαγορευομένην, εἰς δὲ τὰς πόρρω διωκισμένας Παμφυλίαν, Κιλικίαν, τὰ πολλὰ τῆς Ἀσίας ἄχρι Βιθυνίας, καὶ τῶν τοῦ Πόντου μυχῶν τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ εἰς Εὐρώπης Θετταλίαν, Βοιωτίαν, Μακεδονίαν, Αἰτωλίαν, τὴν Ἀττικὴν, Ἄργος, Κόρινθον, τὰ πλείστα καὶ ἄριστα Πελοποννήσου. Καὶ οὐ μόνον αἱ ἤπειροι μεστὰ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀποικιῶν εἰσὶν, ἀλλὰ καὶ νήσων αἱ δοκιμώταται, Εὐβοία, Κύπρος, Κρήτη. Καὶ σιωπῶ τὰς πέραν Εὐφράτου».

Ἡ διαπίστωση τοῦ Φίλωνα ὅτι «... οὐ μόνον αἱ ἤπειροι μεστὰ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀποικιῶν εἰσὶν, ἀλλὰ καὶ νήσων αἱ δοκιμώταται, Εὐβοία, Κύπρος, Κρήτη», ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιγραφῶν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς καὶ νεώτερες πού βρέθηκαν ἐγκατεσπαρμένες σέ ὅλη τὴν Ἑλλάδα.

Στὸ Δῖον, νότια στὴν Κατερίνη, ρωμαϊκὴ ἀποικία ἀπὸ Τιβερίου, ὑπῆρχε καὶ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου «... μεταξύ ἀσημάντων ἄλλων λειψάνων ρωμαϊκῶν χρό-

νων εὐρέθη τεμάχιον ἐπιτυμβίας πλακὸς μὲ τὸ ὄνομα: (Μαχ — ἡ Δεκ)μος ἀρχ. συναγωγος. Μαρτυρία γιὰ τὴν ὑπαρξὴ Συναγωγῆς στὸν τόπο. Ἴσως μὲ τὸ Δῖον μποροῦμε νὰ ταυτίσουμε τὸ λεγόμενο στίς Πράξεις Ἀποστόλων (17,14) «... ἐξαπέστειλαν οἱ ἀδελφοὶ πορεύεσθαι ἕως ἐπὶ τὴν θάλασσαν...».

Στὴ Θεσσαλονίκη, στὴ Θήβα, στὴ Λάρισα, στὸ Βόλο, στὴν Ἀττικὴ, στὴν Κόρινθο, στὸ Ἄργος, στὴν περιοχὴ Ἀρκαδίας, στὴν Πάτρα καὶ ἄλλου, βρέθηκαν ἐπιγραφές πού δείχνουν τὸ μέγεθος τῆς ἐβραϊκῆς διασπορᾶς στὴν Ἑλλάδα.

Στὴν **Κόρινθο** βρέθηκε ἐπιγραφή (CI I 718): «Συναγωγὴ Ἑβραίων, μαρτυρία τῆς ὑπαρξῆς Συναγωγῆς καὶ Ἑβραϊκῆς Κοινότητος στὴν πόλη. Ἡ ἐπιγραφή χρονολογεῖται στὰ χρόνια 100 μ.Χ. Ἀπὸ νεώτερες ἐπιγραφές πού βρέθηκαν στὴν πόλη βεβαιωνόμαστε γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητος στὴν πόλη καὶ δύο ἢ τρεῖς αἰῶνες ἀργότερα, τὸν τρίτο ἢ τέταρτο μ.Χ. αἰῶνα.

(Prolegomenon N178a): (...ἰδιο χρόνοις (...τοῦ (... τῶν) ἀδελφῶν αὐτοῦ (...ολίας Σάρας

Τὸ ἴδιο καὶ στὸ **Ἄργος, στὴν Πελοπόννησο** (op. CI I 719, 98 - 100). Στίς **Πάτρεις** (δp. CI I 716).

(Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ βιβλίο «Συμβολὴ στὴν Ἱστορία τῶν πρώτων Ἑβραίων στὴν Ἑλλάδα», Ἱερουσαλήμ, 1982).

Τὸ Ἐρέχθειο (παλιὰ ἀγγλικὴ γκραβούρα)

Τό κεφάλι του αγάλματος της «Νίκης» του Φειδία μεταφέρθηκε στη Βενετία τήν εποχή τής εισβολής του Μοροζίνη στην 'Αθήνα τό 1867.

Ἀπό τό βιβλίο «Ἑλλάδα» τοῦ Α. Νικόλας.

Ἱστορικά τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος 'Αθηνῶν

Τοῦ κ. ΙΩΣΗΦ Μ. ΣΙΑΚΚΗ

Π

ολύ πρόσφατα ὑπῆρξαμε μάρτυρες μιᾶς συγκινητικῆς ἀπονομῆς μεταλλίου ἀπό τήν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν πρός τήν Ἰσραηλιτική Κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης, μέ τήν ὁποία ἐπισφραγίσθηκε ὁ πρῖν ἀπό ἄρκετούς μηνες ἐγκαινισμός

τοῦ Οἴκου τῆς Ἑλλάδος στήν Ἱερουσαλήμ. Ἐκεῖ, ὁ **Κωνσταντῖνος Τσάτσος**, μιᾶ ἐξέχουσα πνευματική προσωπικότητα τοῦ τόπου μας, ἐκφώνησε τόν πανηγυρικό τοῦ ἑορτασμοῦ ἐκεῖνου. Καί τούτη τῆ στιγμή, ὁ νοῦς μου τρέχει σ' ἕνα ἄλλο γεγονός, γνωστό ἴσως σέ λίγους: Πρῖν 60 περίπου χρόνια ὁ πρύτανης τότε τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν **Κωνσταντῖνος Ζέγγελης**, καλεσμένος στήν Ἱερουσαλήμ, βρισκόταν πάνω στό λόφο Σκόπους, γιά τά ἐγκαίνια τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἱερουσαλήμ, μόλις 4 χιλιόμετρα ἀπό τήν Ἱερή Πόλη. Ἐξω στό ὑπαιθρο, σέ μιᾶ κλιτύα τοῦ λόφου διασκευασμένη ἀμφιθεατρικά καί μέ τήν ἀποχή τῶν Ἀράβων, ὁ Ζέγγελης τόνισε ἐπιγραμματικά στό λόγο πού ἐκφώνησε, τή συνεργασία τοῦ Ἑλληνικοῦ καί τοῦ Ἑβραϊκοῦ πνεύματος ἀνά τούς αἰῶνες, μιᾶ συνεργασία πού χάρισε ἀπ' τή μιᾶ μεριά τήν ἑλληνική μετάφραση τῆς Βίβλου κι ἀπό τήν ἄλλη τά ἔργα τοῦ Πλάτωνος καί τῶν Νεοπλατωνικῶν¹.

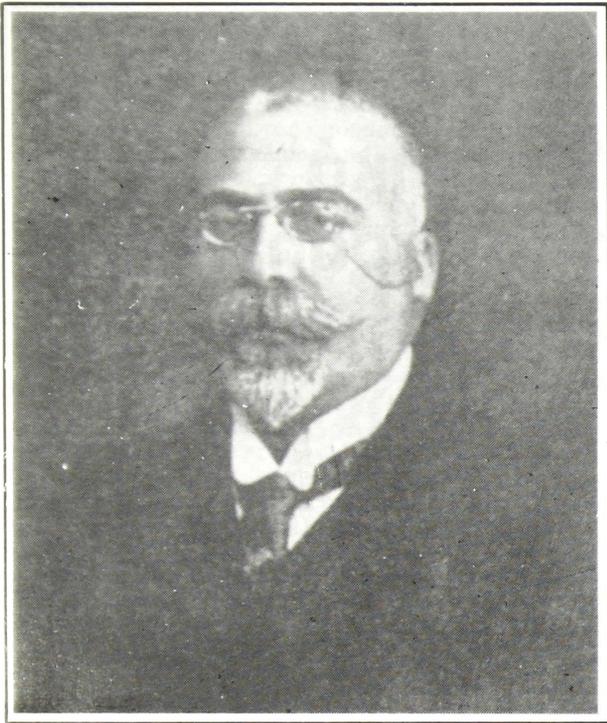
Μιλώντας ἤ γράφοντας γιά τό παρελθόν τῆς Ἀθήνας μέ τόν Παρθενῶνα τῆς κατάντικου τῆς ἀρχαίας Σιών, θά δανειζόμεν τήν διαπίστωση ὅτι: «Ὅλα τά μεγάλα πράγματα ἐγίναν ἀπό τά μικρά ἔθνη. Ὁ Ἰορδάνης καί ὁ Ἰλισσός εἶναι πού ἐκπολίτισαν τά σύγχρονα ἔθνη». Ὁ λόγος εἶναι δανεισμένος ἀπό τόν Βενιαμίν Ντιοραέλι, πού ἀσφαλῶς ὑπῆρξε ἡ μεγαλύτερη ἑβραϊκή πολιτική φυσιο-

γνωμία τοῦ πέρασμένου αἰῶνα (μυθιστόρημά του Tancred. "All the great things have been done by the little nations. It is the Jordan and the Ilissus that have civilized the modern nations". Εἶναι τό ἴδιο περίπου μ' ἐκεῖνο τοῦ δικοῦ μας Παλαμά, ὅτι «Ἡ μεγαλοσύνη στά ἔθνη δέν μετριέται μέ τό στρέμμα, μέ τῆς καρδιάς τό πύρωμα μετριέται καί μέ τό αἷμα».

Σ' ὅλες τίς ἐποχές καί σ' ὄλους τούς λαούς ἀνάμεσα, τό ἐβραϊκό στοιχεῖο στάθηκε στοιχεῖο προόδου κι εὐημερίας. Τό ἴδιο καί στήν Ἑλλάδα. Μᾶς τό δίδαξε αὐτό ἡ ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων. Μόλις οἱ Ἰσραηλίτες ἐκδιώκονται κατὰ τόν 16ο αἰῶνα ἀπό Νεάπολη, Τζένοβα καί Βενετία, οἱ πόλεις αὐτές χάνουν τήν εὐημερία καί τή δύναμή τους. Τό ἴδιο καί ἡ Σικελία. Καί θέλω γιά τήν Ἑλλάδα, καί ἰδιαίτερα γιά τήν Ἀθήνα, νά πῶ, ὅτι δέν ὑπῆρξαν ἀντιεβραϊκά αἰσθήματα, δέν ὑπῆρξε ἀντισημιτισμός οὔτε κρατικός οὔτε κοινωνικός. Αὐτό τό ἔχω ἐρευνήσει, τό ἔχω διαβάσει, τό ἔχω ζήσει, στό πεδίο τό κοινωνικό, τό ἐπαγγελματικό καί δέν μετροῦν οἱ ἐξαιρέσεις τοῦ κανόνα, ἀπό μερικά βίαια συναισθηματικά ἔντονα περιστατικά τοῦ παρελθόντος, ἀπό μερικά μεμονωμένους περιπτώσεις ἀτόμων ἤ καί ὁμάδων, πού κινήθηκαν περιστασιακά ἤ συγκυριακά ἀπό ἐλατήρια πολιτικά ἤ κομματικά, ἤ ἀπό οἰκονομικά συμφέροντα ἤ καί ἀπό ἀνεύθυνη θρησκοληψία. Ἀπόδειξη καλύτερη γι' αὐτό δέν ὑπάρχει ἀπό τούς ἑλληνικούς νόμους, ἀπό τίς συνεδριάσεις τῶν ἑλληνικῶν Κοινοβουλίων. Νομοταγεῖς καί νομιμόφρονες, πάντα οἱ Ἑβραῖοι μισοῦν τίς ἀναρχοῦμενες πολιτείες, ἡ ἀναρχία ξέσπαγε πάντα εἰς βάρος τους, χρησίμευαν γιά ἐξίλαστήρια θύματα, γιά ἀποδιοπομπαῖοι τράγοι (Κροπότικιν: Ἡ ἀναρχία).

Τώρα ἡ Ἀθήνα πλησιάζει μέ τά 150χρονά της ἀπ' τήν ἡμέρα πού ἐπίσημα ἀνακηρύχθηκε πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καί σέ μιᾶ ἄλλη δόξα: τῆς εὐρωπαϊκῆς τῆς ἀναγνώρισης ὡς πολιτιστικῆς πρωτεύουσας.

Ἀναζητώντας ἑβραϊκές παρουσίες πού ἐκδηλώθηκαν μέσα σ' αὐτά τά 150 χρόνια, καί ἀφήνοντας κατὰ μέρος τίς ἑβραϊκές ρίζες καί παρουσίες πού δημιουργοῦνται σ' ἀρχαία χρόνια, θά περῶω σύντομα στίς διαπιστώσεις δύο ταξιδιωτῶν τοῦ 17ου αἰῶνα τοῦ dela Guilletiere

Ἀβραάμ Κωνσταντίνης

(1625 - 1705) καί τοῦ Ἰακώβου Spon (1647 - 1685), τοῦ πρώτου καθολικοῦ, τοῦ δευτέρου προτεστάντη, πού υποστήριξαν, ὁ ἕνας μετά τόν ἄλλο, ὅτι δέν ὑπῆρχαν Ἑβραῖοι στήν Ἀθήνα ἐπί τουρκοκρατίας, γιατί ὁ Σουλτάνος, στούς Ἑλληνας τῆς Ἀθήνας καί τῆς Τραπεζοῦντας, εἶχε παραχωρήσει τό προνόμιο νά μή δέχονται στήν πόλη τους Ἑβραῖους, πού ἦταν γνωστό πόσο ἐπιδέξιοι ἦσαν στήν ἀσκησιμὸν τοῦ ἐμπορίου, καί ἐπομένως, ἦταν ἀνεπιθύμητοι ἀνταγωνιστές. Ἀλλά, ποιός Σουλτάνος; Καί ποιὰς ἐποχῆς; Ὁ Δημ. Καμπούρογλου στήν Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων², διαφωνῶντας μέ τή γνώμη αὐτή, γράφει:

«Κατά τὰ τελευταῖα ὅμως τῆς τουρκοκρατίας εἶη φαίνεται ὅτι ἦσαν ἐγκατεστημένοι καί δὴ ἐν τῇ Ἀκροπόλει, Ἑβραῖοι τινές». Ἀλλά καί στόν 17ο αἰῶνα δέν ἦλθε ἐδῶ ὁ ψευδομεσσίας Σαμπεταί Τσεβῆ γιά νά κάνει τό κήρυγμά του; Ἄν δέν ὑπῆρχε ἐβραϊκή παροικία γιατί νά ῥθει καί τί νά κάνει;

Θά σταθῶ, λοιπόν, λίγο στά χρόνια τοῦ Ὄθωνα, πού στόν ἐρχομό του ἦταν ἡ Ἀθήνα τοῦ πληθυσμοῦ τῶν 14.000 (καί πρὶν μᾶλλον 10.000), καί μετά θά καταλήξω στήν ἐξιστόρησι τῶν γεγονότων ἀνάγονται μέχρι καί τήν πρώτη εἰκοσιπενταετία ζωῆς τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος τῆς Ἀθήνας στόν αἰῶνα μας, καί ἡ ἐργασία αὐτῆ ἄς θεωρηθεῖ μιά προεργασία γιά τήν ὅλη μου προσπάθεια καί σκέψῃ πρὸς ἕνα συντονισμένο καί ὅσο τό δυνατόν ντοκουμενταρισμένο κείμενο βιβλίου. Ἐπίσης ἐπιθυμία μου εἶναι νά ὑπάρξουν παρατηρήσεις καί συμπληρώσεις καί ἴσως διορθώσεις ἐνδεχομένων λαθῶν μου, οὔτως ὥστε νά βρισκόμαστε ὅσο πρὸς ὅσο κοντά μποροῦμε στήν ἱστορικὴ ἀλήθεια, γιατί δυστυχῶς δέν ὑπῆρχαν καί δέν

ὑπάρχουν ἀρχεῖα, τὰ δὲ ὑπάρχοντα τῆδε κακεῖσε στοιχεῖα ὀφείλω νά ὁμολογήσω ὅτι μαζεύτηκαν μέ τό σταγονόμετρο.

Πρῶτες ἐβραϊκὲς παρουσίες στήν Ἀθήνα

Στὴν ἀκολουθία καί τὴν αὐλὴ τοῦ πρώτου βασιλιά τῶν Ἑλλήνων βρίσκουμε τόν κόμη **Φρεδερίκο ντέ Σαπόρτα**, πού ἔχε ἔλθει μαζί του στήν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴ Βαυαρία, ταγματάρχης καί μετὰ συνταγματάρχης, αὐτάρχης, ἀκόλουθος, ὑπασιπιστῆς τοῦ Ὄθωνα, ἀνώτερος ταξιαρχῆς τοῦ Βασ. Συντάγματος τοῦ Σωτήρος, Μεγαλόσταυρος τοῦ τάγματος τῆς Ἰσαβέλλας τῆς Ἰσπανίας κ.λπ. Τό ὄνομα μᾶς θυμίζει τόν Χανόχ Σαπόρτα ἢ Σασπόρτα, πού κατὰ τόν 15ο αἰῶνα χρημάτισε ραββῖνος στήν Ἀνδριανούπολη τῆς Θράκης (μετὰ ἀπὸ τό ραββῖνο Ἰσαάκ Zarefati (Σαρφατῆ), μέ ρίζες ἀπὸ εὐγενῆ οἰκογένεια τῆς Καταλονίας (Ἰσπανία). Προφανῶς, πρόκειται περὶ Σαπόρτα ἐκχριστιανισμένου. Παιρτήθηκε ἀπὸ τὰ διάφορα ἀξιώματα πέντε χρόνια μετὰ τὴν ἀφίξη τοῦ Ὄθωνα στήν Ἑλλάδα. «Ἐλαβε τὴν αἰτηθεῖσα ἀφεισι»³ φαίνεται ὅτι ὁ **Μάξ Ρότσιλντ** ὑπῆρξε μέλος τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ὄθωνα, κάθισε μόνιμα στήν Ἀθήνα, ἐφτίαξε παιδιὰ, πού τό ἕνα, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, ὁ Κάρολος, γεννήθηκε τό 1843 στήν Ἀθήνα καί χρημάτισε πρόεδρος τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος. Ἀργότερα, στά ὀθωνικά πάντως χρόνια, παρατηροῦνται ἐδῶ ἀφίξεις Ἀσκεναζίμ ἢ Ἐσκεναζίμ (Γερμανοεβραῖοι), ὅπως Γκόλδσταῖν, Βαλενσταῖν, Φλέμινγκερ, Χόφμαν, Σίλμπερμαν, Νάιτλινγκερ, Ρικάρντο καί ἄλλων ἀνεξακριβώτου θρησκευματος, ὅπως Φίσερ, Στάγκελ, Λίκερ, Βούχερερμ, Κλάιν, Σέιμαν, Κρεμπάιερ, Βάβεκ, Μάϊφάρτ, Τσάχ, Ντυπόν, Φράνκ, Φιλίπ, Χάρτ, Μορλόκ, Γκάτ, Βίλμπεργκ, Σούλτζ, Λίμπερ, Βάγκνερ, Χάϊμαν, Χάγερ, Χάου, Χάουκος ἢ Χάουκοκ, Γάικερ, Σέσσαρ, Χάγκ, Κέμπφερ, Μάγερ. Τὰ ἐπαγγέλματά τους εἶναι πάσης φύσεως ἐμπορικά καί βιοτεχνικά ἢ μεσσιτικά. Ἀκολουθεῖ ἀργότερα καί ἄλλο κύμα ἀπὸ Σμύρνη, Κωνσταντινούπολη καί νησιωτικὴ Ἑλλάδα. Ἐξέχασα ν' ἀναφέρω καί τόν Δημήτριο Χόρν, ἐκχριστιανισμένο Γερμανοεβραῖο — πατέρα τοῦ μακαριτῆ ἀξιωματικοῦ τοῦ Ναυτικοῦ καί θεατρικοῦ συγγραφέα Παντελεῖ Χόρν, πού γεννήθηκε στήν Ἀθήνα στά 1881, καί παπποῦ τοῦ διακεκριμένου πρωταγωνιστῆ τοῦ θεάτρου Τάκη Χόρν. Ὁ παπποῦς Δημ. Χόρν νυμφεύθηκε μέ κόρη τό γένος Κουντουριώτη, τῆς γνωστῆς ὑδραϊκῆς οἰκογένειας καί διατηροῦσε χρηματομεσιτικὸ γραφεῖο στήν Ἀθήνα, Ἀριστείδου 14.

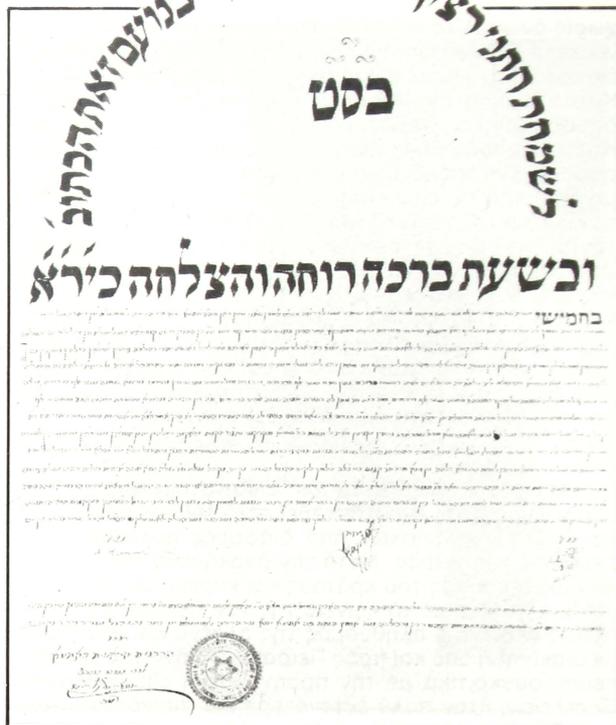
Αὐτό τό δεύτερο κύμα εἶναι σεφαραδικῆς προέλευσης (Ἰσπανοεβραῖοι) ἀπὸ τὴ λέξη «σεφαραδ», πού σημαίνει στά ἐβραϊκά «Ἰσπανία». Τέτοιος εἶναι ὁ Ἰσαάκ Γιεσουρούν⁴. Ἐφτάσε στά 1860 ἀπὸ τὴ Σμύρνη στὴ Χίο καί στά 1863 ἐγκαταστάθηκε ὀριστικὰ στήν Ἀθήνα μέ τὴ δουλειὰ τοῦ γυρολόγου, γιά νά δημιουργήσῃ μιά παράδοση, αὐτός κι ἡ οἰκογένειά του, ἐντίμων ἀγωνιστῶν τῆς ζωῆς κι ἕνα σύμβολο ἐπιχειρηματικῆς δημιουργίας στὴ βιοτεχνία ἀρχικά καί μετὰ στὴ βιομηχανία. Δημιουργήθηκαν ἐπίσης ἀπὸ τό 1850 καί μετὰ Ἑβραῖοι πλανόδιοι πωλητῆς σέ γυαλικά, γυρολόγοι ὑφασμάτων ἢ παλαιῶν ἀντικειμένων, πού διατηρήθηκαν γιά ἀρκετὰ χρόνια μετὰ τὴν εἴσοδο τοῦ αἰῶνα μας καί συνεχίζονται καί σήμερα σέ μιά γενικευμένη κλίμακα προσώπων καί προελεύσεων.

Σύσταση Ἰσραηλιτικῆς Ἀδελφότητος στὴν Ἀθήνα

Τὸ πρῶτο βῆμα γιὰ τὴ συγκρότηση ἑνὸς νόμιμου ὀργανωμένου διοικητικοῦ ὀργάνου γίνεται, ἀπὸ τὴν ὑπάρχουσα στὴν Ἀθήνα ἑβραϊκὴ παροικία, κατὰ τὸ 1896. Συντάσσεται ἓνα καταστατικὸ ἀπὸ 22 ἄρθρα στὶς 2 Φεβρουαρίου 1890, ὑπογράφεται ἀπὸ 19 ἄτομα (ἄνδρες), καὶ ὑποβάλλεται πρὸς θεώρηση καὶ ἔγκριση στὴν ἐλληνικὴ κυβέρνησι, μὲ τὴν ἐπιγραφή «Καταστατικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰσραηλιτικῆς Ἀδελφότητος». Μὲ τὴ σειρά τῶν ὑπογραφῶν αὐτοῦ τοῦ κειμένου διαβάζουμε τὰ ἀκόλουθα ὀνόματα: Βεχὸρ Ἰσαάκ Ἰεσουρούν, Ἰσαάκ Ἀλβαχλῆς, Δαβὶδ Σκινεζές, Ἡλίας Δ. Σκινεζές, Μωυσῆς Δ. Σκινεζές, Ἰούδας Ραβίτζ, Λέων Βαρούχ. Μωυσῆς Σ. Φόρτες, Χάιμ Τολέδος, Ἄαρών Μ. Μισραχῆς, Ἐυμανουὴλ Ταβάς, Χάιμ Ταβάς, Χάιμ Νασσί, Ἰωσήφ Ἰεσουρούν, Νισσίμ Χ. Κοέν, Ἄαρών Σ. Μισραχῆς, Κάρολος Ρότσιλντ Μ.Σ. Λεβῆς, Α. Κωνσταντίνης. Οἱ τρεῖς τελευταῖοι ἀπὸ τὰ μέλη αὐτῆς τῆς ἐπιτροπῆς, ὑπογράφουν τὸ ὑποβληθέν πρὸς τὸ ὑπουργεῖο Ἑσωτερικῶν ἀντίγραφο, ὁ πρῶτος ὡς πρόεδρος τῆς, ὁ δεῦτερος ὡς ταμίας τῆς καὶ ὁ τρίτος ὡς γραμματεὺς τῆς.

Προέβλεπε τὸ σχέδιο, ὅτι τριμελὴς ἐπιτροπὴ θὰ διοικεῖ τὰ θέματα τῆς Ἀδελφότητος, ἐκλεγομένη κάθε τρία χρόνια ἀπὸ τὴ συνέλευση τῶν μελῶν τῆς, ὅτι αὐτὰ θὰ εἶναι ὁ πρόεδρος, ὁ ταμίας καὶ ὁ γραμματεὺς (ἄρθρ. 2) καὶ ὅτι γιὰ τὰ πέντε πρῶτα χρόνια τιμητικῶς ἐκλέγεται ὡς πρόεδρος ὁ παραπάνω ἀναφερόμενος καὶ τὰ δύο ἄλλα πρόσωπα (τοῦ ταμια καὶ τοῦ γραμματέα) ἄρθρ. 21. Ἐκτός ἀπὸ τῆς ἄλλης διαδικαστικῆς καὶ οὐσιαστικῆς διατάξεις Κανονισμοῦ, ἐκπροσώπηση τοῦ Ὄργανου κ.λπ., ὀφείλουμε νὰ ἐπισημάνουμε τῆς ἀκόλουθες δύο: α) ὅτι ἡ συμμετοχὴ στὴν Ἀδελφότητα ἦταν προαιρετικὴ μὲ ἀναγκαῖα προϋπόθεση ὅτι τὸ μέλος ἔπρεπε νὰ εἶναι μόνιμος κάτοικος Ἀθηνῶν ἀπὸ δεκαετίας, ἡ δὲ εἰσδοχὴ του ἔπρεπε νὰ ἐγκριθεῖ ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ καὶ τὴ (συμβουλευτικὴ) ψῆφο τοῦ ραββίνου καὶ β) ὅτι ἡ Ἀδελφότητα θὰ παρέχει κάθε χρόνο εἰσφορά στὸ Πτωχοκομεῖο καὶ τὰ Νοσοκομεῖα «Ἐλπίς» καὶ «Εὐαγγελισμός», ἐπίσης δὲ καὶ ἐκτάκτως σὲ περίπτωσι δυσπραγίας μὲ ἔγκριση τῆς Ἐπιτροπῆς.

Ὅπως βλέπουμε, ὁ χαρακτήρας τοῦ Ὄργανου τῆς Ἀδελφότητος ἦταν σωματειακός καὶ κοινωφελής (ἄρθρα 15 καὶ 19) ὑπὲρ τῶν ἀσθενῶν καὶ φτωχῶν, συντηρούμενος ἀπὸ τὴ μηνιαία συνδρομὴ τῶν μελῶν (μία δραχμὴ) πού προέβλεπε τὸ Καταστατικὸ, ἐκτός «ἂν τὸ μέλος δέν μπορούσε νὰ καταβάλει «ἐνεκεν ἐνδεΐας» (ἄρθρ. 16)». Ὡστε, λοιπόν, ὑπῆρχαν καὶ οἱ «ἐνδεεῖς», πού ὑπάρχουν σὲ κάθε κοινωνία καὶ φυσικά, ὑπῆρχαν σ' αὐτὴ τὴ μικρὴ ἑβραϊκὴ κοινωνία τῆς τότε Ἀθήνας, πού τὴν ἀποτελοῦσαν οἱ παραπάνω δέκα ἐννιά, μὲ τὰ γυναικόπαιδά τους καὶ ὄλους τοὺς ἄλλους πού θὰ βρισκόνταν ἐντός ἢ ἐκτός αὐτῆς τῆς νεοσύστατης Ἀδελφότητος. Ὑπῆρχαν, βέβαια, καὶ οἱ πλούσιοι, προορισμένοι, λές ἀπὸ «θεία οἰκονομία», ν' ἀπαλύνουν τῆς πληγῆς καὶ τῆς ἀνάγκης τῶν ἀδυνάτων καὶ φτωχῶν. Δέν θὰ περάσει ἀπαρατήρητη ἡ παραπάνω διάταξη γιὰ τὸ πτωχοκομεῖο καὶ τὰ δύο νοσηλευτικὰ ἰδρύματα πού σκέφθηκαν οἱ ἄνθρωποι αὐτῆς τῆς μικρῆς κοινωνίας τῶν Ἰουδαίων τῆς Ἀθήνας τοῦ 1890, μόνιμοι κάτοικοι τῆς τουλάχιστον ἀπὸ τὸ 1880 (σύμφωνα μὲ τὸν ὄρο ἄρθρ. 15, πού ἀνέφερα). Ὅπως γνωρίζουμε, ἡ ὑποχρέωσι τῆς φιλανθρωπίας (τσεδακά) διακηρύσσεται σὲ ὅλα τὰ Βιβλία τῶν Γραφῶν (Πεντάτευ-

Γαμικὸ συμφωνικὸ (Κετομπά), συνταχθέν τὸ 1896 στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸν Ραββίνου Σολομών Ἰωσήφ

χο, Προφῆτες, Ψαλμοὺς) καὶ θεωρήθηκε ἀπ' ὄλους τοὺς ραββίνους καὶ διδασκάλους τοῦ Νόμου ὡς μιὰ ἀπὸ τῆς θεμελιώδεις «Καλές Πράξεις» (Μισσὸτ) τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ.

Ἡ πρόβλεψη γιὰ ἀγαθοεργίες ἦταν στὴν ἀρμοδιότητα τῆς Τριμελοῦς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἀδελφότητος, πού ἀποφάσιζε γιὰ τῆς ἐκάστοτε οἰκονομικῆς ἐνισχύσεις πρὸς τὰ ἀναφερθέντα ἰδρύματα, εἶχε ὅμως δικαίωμα ὁ Πρόεδρος (Κάρολος Ρότσιλντ), σὲ κατεπίγουσα περίπτωση, νὰ δαπανήσει γιὰ ἀγαθοεργίες ἕως τοῦ ποσοῦ τῶν δρχ. 25, χωρὶς νὰ ἔχει ἀποφασίσει ἡ Ἐπιτροπὴ τὴν δαπάνη, ἀρκεῖ νὰ τῆς δικαιολογοῦσε στὴν πρώτη συνεδρίαση τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ αὐτὴ νὰ τὴν ἐνέκρινε, διαφορετικὰ, θὰ καταλογιζόταν εἰς βάρος του (ἄρθρο 12). Αὐτὴ ἡ εὐχέρεια ἀλλὰ καὶ εὐθύνη τοῦ προέδρου, δειχνεῖ ἀκριβῶς τῆς οἰκονομικῆς δυνατότητες πού αὐτὸς εἶχε γιὰ τὴν ἐκπλήρωση αὐτῶν τῶν σκοπῶν του, στὸ Προοίμιό του, τὸ Καταστατικὸ τῆς Ἀδελφότητος (ἔργα κοινωφελῆ, οἰκοδόμησι συναγωγῆς, σχολεῖου κ.λπ.).

Τὸ Καταστατικὸ ὑποβλήθηκε στὸ ἀρμόδιο ὑπουργεῖο (ὑπ. Στέφανος Δραγοῦμης, κυβέρνησις Χαρ. Τρικοῦπη), ἐγκρίθηκε καὶ δημοσιεύθηκε τὸ Βασιλικὸ Διάταγμα τῆς ἐγκρισῆς του μὲ αὐτοῦσιο τὸ κείμενό του⁷. Τὸ ἐγκριτικὸ Διάταγμα τῆς 30.4.1890 ὑποχρέωνε τὴν Ἀδελφότητα νὰ ὑποβάλλει κατὰ τὸ πρῶτο τρίμηνο κάθε ἔτους πρὸς τὸ ὑπουργεῖο τὴ λογοδοσίαν τῆς γιὰ τὸ προηγούμενο ἔτος καὶ προέβλεπε ὅτι σὲ περίπτωσι «παραβάσεως ἢ μη ἐκτελέσεως ὄρου τινός τοῦ ἐγκρινομένου καταστατικοῦ ἢ μὴ ἐγκαίου ὑποβολῆς λογοδοσίας τινός» τὸ ὑπουργεῖο εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀνακαλέσει τὴν ἐγκρισὴ του.

Τὰ πράγματα, ὅπως φαίνεται, κύλησαν κανονικὰ καὶ

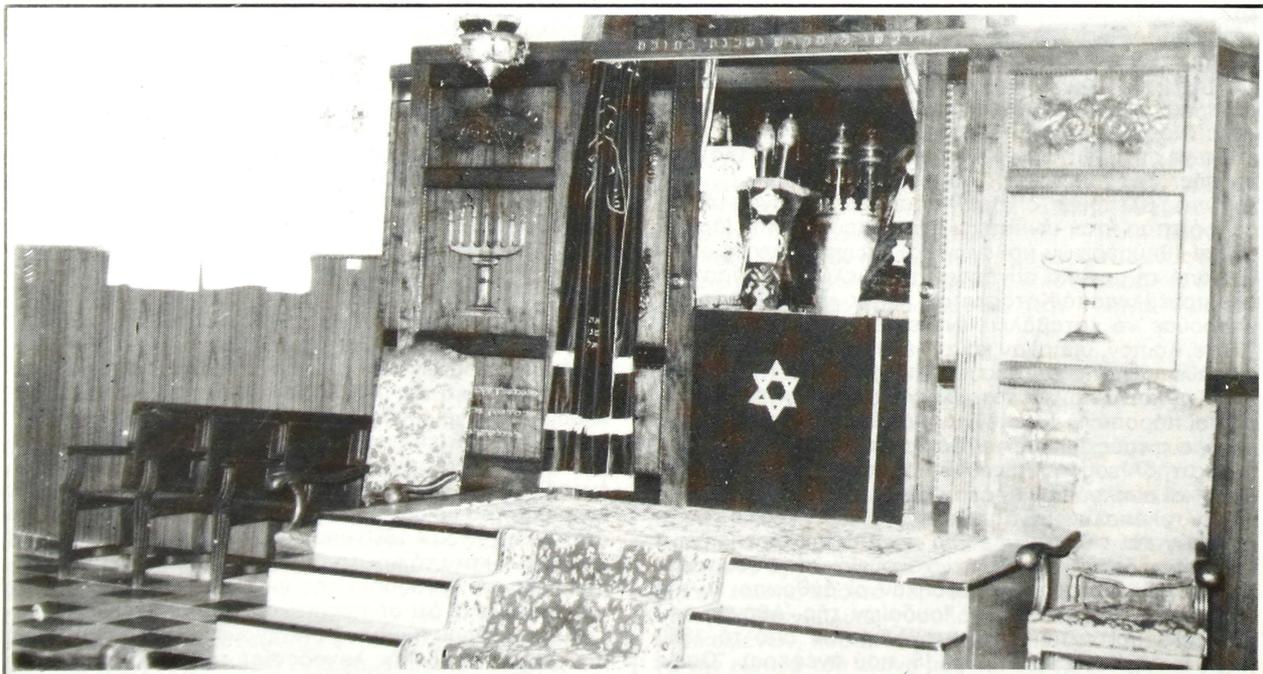
Ίστορικά τῆς Ίσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν

χωρίς ἀνωμαλίες καί αὐτό ἀποδεικνύεται ἀπό τό ἐπόμενο, μετὰ δέκα περίπου χρόνια, ἐγκριθέν Καταστατικό μέ ἐπικεφαλίδα «Περί ἐγκρίσεως τοῦ μεταρρυθμισθέντος Καταστατικοῦ τῆς Ίσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν», δημοσιεύθηκε ὁμως χωρίς τό νέο κείμενο τοῦ Καταστατικοῦ⁸. Εἶχε, πάντως, 28 ἄρθρα, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν ἕνα ἐπόμενο (μετὰ ἕξι χρόνια) Βασιλικό Διάταγμα, πού κι αὐτό ὁμως δημοσιεύεται χωρίς ν' ἀκολουθεῖ τό κείμενο τοῦ νέου Καταστατικοῦ. Μέ τό τελευταῖο διάταγμα ἐγκρίνονται ὀρισμένες τροποποιήσεις πού εἶχε ψηφίσει ἡ Γεν. Συνέλευση τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος τῆς 2.4.1906, ἀναφερόμενες στά ἄρθρα τοῦ καταστατικοῦ 5, 6, 11, 12, 13, 18 καί 26⁹. Δηλαδή, τά ἀρχικά 22 ἄρθρα εἶχαν γίνει 28, ἀλλά μέχρι στιγμῆς τόσο τό περιοχόμενο τῶν 6 νέων ἄρθρων ὅσο καί οἱ ἄλλες τροποποιήσεις μᾶς διαφεύγουν. Πάντως, τό σίγουρο εἶναι ὅτι ἡ πρῶν Ἀδελφότητα εἶχε ἀναχθεῖ πλέον σέ Κοινότητα, χωρίς ὁμως νά ἀναγνωρίζεται ὡς νόμιμο πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου.

Ἦδη ἀπό τό 1897, μετὰ τόν Ἑλληνοτουρκικό πόλεμο, εἶχαν φθάσει καί ἐγκατασταθεῖ στήν Ἀθήνα ἄρκετές οἰκογένειες ὁμοθησῶν ἀπό διάφορες πολεμόπληκτες περιοχές τῆς χώρας. Μετὰ τήν ἀνακήρυξη τῆς Ἀθήνας ὡς πρωτεύουσας τοῦ κράτους καί κυρίως μεταξύ 1880 - 1896, ἡ Ἀθήνα μέ τό ἐπίνειο τῆς τόν Πειραιά εἶχε γίνει πόλος ἑλξεως, ὁ πληθυσμός τῆς ὀλοένα καί μεγάλωνε. Ἡ διακίνηση ἀπό καί πρὸς Πειραιά - Ἀθήνα τήν ἐποχή ἐκείνη, συγκριτικά μέ τήν προηγούμενη τῆς Ὄθωνικῆς Βασιλείας, ἦταν πολύ ἐντονότερη καί συχνότερη, γιατί ἐκεῖ δέν βρισκόταν μόνο τό ἐπίκεντρο πολιτικῶν ζυμῶσεων μέ τά καιρία ἔθνικα προβλήματα (Ἡπειρωτικό, Θεσσαλικό, Κρητικό, Μακεδονικό, Μικρασιατικό), ἀλλά καί τό

πνευματικό καί κοινωνικό κέντρο, ἐκεῖ λικνιζόταν ἡ μνήμη τοῦ ἀρχαίου Κλεινοῦ Ἀστεως. Ἦταν παράλληλα καί πόλη ἐμπορική ἢ πρωτεύουσα. Καί νά σκεφτεῖ κανεῖς, ὅτι μέ πληθυσμό 14.000 τό 1836 καί 30.000 τό 1845 ἔπιασε τίς 63.000 τό 1810, τίς 85.000 τό 1887, τίς 168.000 τό 1909 καί τίς 360.000 τό 1916!¹⁰ Ὁ Ἀραβας Μαροκινός γεωγράφος Ἐδρῖση, περιγράφοντας τήν Ἀθήνα, ἔγραφε γιά «πόλη πολυάνθρωπη, περιτριγυρισμένη ἀπό κήπους καί ἀγρούς (11ος αἰώνας)¹¹. Μετὰ ἐφτά αἰῶνες σέ μιὰ ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν (1846), περιγράφεται μέ ἔντονα χρώματα ἡ ἀθλιότητα τῆς Ἀθήνας ἀπό πλευρᾶς σχεδίου ὁδῶν καί ἡ φοβερή ρύπανση αὐτῶν τῶν δρόμων τοῦ «κλεινοῦ ἀστεως»¹². Ὡστόσο, τό γόητρο καί ἡ ἕλξη τῆς Ἀθήνας ὑπῆρξαν, ὅπως ξέρομε, ἀνέκαθεν ἀκαταμάχητα. Ἐπειτα, κατά τήν μετεπαναστατική ἐποχή καί μέχρι τοῦ τέλους τοῦ περασμένου αἰῶνα, ἀλλά καί μεταγενέστερα, ἡ ὑπαιθρος ὑπέφερε δεινά ἀπό τή μάλιστα τῆς ληστείας.

Ἡ ἀστυφιλία, λοιπόν, ὑπῆρξε ὁ κοινός παρονομαστῆς καί τό ἐλιξήριο βιωτικῶν, κοινωνικῶν καί ἄλλων ἀναγκῶν. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, καί γενικότερα, ὁ εὐρωπαϊκός διαφωτισμός καί τά μηνύματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης εἶχαν ἀρχίσει νά εἰσβάλλουν καί στή μικρῆ πληγμένη Ἑλλάδα, καί ἤδη, τά πρῶτα Συντάγματα τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδας τῆς Ἐπιδαύρου καί τῆς Τροιζήνας, ἀναγνώριζαν τό δικαίωμα τῆς ἑλληνικῆς ἰθαγένειας, καθώς καί τά δικαιώματα τοῦ Ἑλληνα πολίτη ὑπό ὀρισμένες προϋποθέσεις σέ ντόπιους καί ἐξένους ἐγκατεστημένους ἐδῶ, κάτι πού εἶχε ἰδιαίτερη σημασία γιά τοὺς μειονοτικούς πληθυσμούς τῆς Ἑλλάδας. Καί ὁμως, θά ἔπρεπε νά γίνουν πολλά ἀκόμη βήματα γιά νά ἐπικρατήσῃ, ἔστω σχετικά, τό πνεῦμα τῆς χειραφέτησης λαῶν καί ἀτόμων, γιά ν' ἀπαλλαγοῦν μερικοὶ ἀπό κάποιες πα-

Τό ἐσωτερικό τῆς παλιᾶς Συναγωγῆς.

Ίστορικά τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν

νάρχαιες, στενόκαρδες ἀντιλήψεις, προλήψεις καί προκαταλήψεις.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αὐτῆς τῆς νοοτροπίας εἶναι ἡ φράση πού ξεστόμισε στὰ 1890 ὁ πρύτανης τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν **Γεώργιος Μιστριώτης**, καθηγητῆς φιλοσοφίας, ὅταν μιὰ Ἑλληνίδα, ἡ Ἰωάννα Στεφανόπολι υπέβαλε αἴτησή της νά γραφεῖ στή Φιλοσοφική Σχολή. Καί εἶπε ὁ Μιστριώτης: «Εἶναι φοβερόν! Τό ἱερόν τέμενος τῶν Μουσῶν θά μολυνθεῖ». Ἡ ἱστορία ἔχει καταγράψει τόν Μιστριώτη ὡς φανατικό ἀρχηγό τῶν καθαρευουσιάνων τῆς ἐποχῆς του, ὄχι ὅμως καί ὡς μισογύνῃ! Καί δέν ἀποκλείεται νά ἦταν, ὅταν ἔγραψε τά παραπάνω (σέ ἡλικία 44 ἐτῶν).

Ὅκτώ χρόνια ωρύτερα, μιὰ ἀθηναϊκή ἐφημερίδα γνωστοποιῶσε στούς ἀναγνώστες της ὡς περιέργο φαινόμενο ὅτι «εἰς τό Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ἐνεγράφη ὁ πρῶτος Ἰσραηλίτης ἐκ Κερκύρας»¹³. Πρόκειται γιά τόν Ραφαήλ Κόρη, πού στό ἔτος 1885 βγῆκε ἀριστοῦχος τῆς ἱατρικῆς. Τρία χρόνια ωρύτερα μιὰ Ἀθηναία Ἑβραιοπούλα, ἡ δις Λευκάς Σκινεζέ, ἔπαιρνε τό πτυχίον της στό Ἀρσάκειο καί γίνονταν δασκάλα στό ἰδιωτικό σχολεῖο τῶν Ἰωάννου καί Φανῆς ΧΙΛΛ¹⁴. Ἐπίσης στό Ἀρσάκειο, τόν ἴδιο χρόνο, «διακρίνεται ἡ δις Ἐσθήρ Φόρτε», δύο Ἑβραῖοι φοιτοῦν στή Νομική Σχολή τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καί πέντε στό Πανδιδακτήριον¹⁵, μιὰ σχολή τῆς Κωνσταντινούπολης, δημιουργημένη Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, πού ἀπό τόν Ε΄μ.Χ. αἰῶνα λειτουργοῦσε σέ ἐπίπεδο σημερινοῦ Πανεπιστημίου. Πιθανότατα οἱ δύο σπουδάστριες Λευκάς Σκινεζέ καί Ἐσθήρ Φόρτες ἦταν κόρες τῶν παραπάνω ἰδρυτῶν τῆς Ἰσραηλιτικῆς Ἀδελφότητος, ἀντίστοιχα Δαβίδ Σκινεζέ καί Μωυσή Φόρτε. Ἀποσπῶ ἀπό μιάν ἄλλη ἐφημερίδα τῆς Ἀθήνας τήν ἀκόλουθη ἀνακοίνωση σχετικά μέ δύο ἄλλους Ἑβραῖους σπουδαστές: «Ἀνεχώρησαν εἰς Ἰωάννινα οἱ κ.κ. Ἰσαάκ Κοφίνας, φοιτητῆς τῆς Νομικῆς, καί Μωσίων Κοφίνας, φοιτητῆς τῆς ἱατρικῆς, νέοι εὐγενεῖς ἀμφοτέροι καί διακρινόμενοι διά τήν φιλοπονίαν αὐτῶν»¹⁶. Καί μιὰ ἄλλη: «Διήλθεν ἐκ Πειραιῶς μεταβαίνουσα εἰς Ἰωάννινα μετά τοῦ ἀδελφοῦ της προερχόμενῃ ἐκ Παρισίων ἡ εὐπαίδευτος θυγάτηρ τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις βαθυπλοῦτου Ἰσραηλίου Δαβιτζῶν ἐφέντη»¹⁷.

Αὐτά εἶναι λίγα καί ἐνδεικτικά ἀπό τά πάμπολλα παραδείγματα τῶν εὐπαιδευτῶν Ἑβραιοπαίδων πού ἔακολουθήσαν γιά σπουδή καί μάθηση, γιά πρόοδο καί εὐημερία, στήν Ἀθήνα κατά τή διαδρομή τῶν 150 χρόνων μέχρι σήμερα ἀπό τότε πού ἐπίσημα ἀναγνωρίστηκε ὡς πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἡ πείρα ἀπέδειξε ὅτι ἀπολάμβαναν τά δικαιώματα τοῦ Ἑλληνα πολίτη, ἐλληνοτραφεῖς καί ἐλληνομαθέστατοι παραδοσιακά ἀπό πατρικές καί προγονικές καταβολές, γεννημένοι στά ἐλληνικά χῶματα, νομοταγεῖς καί φιλοπάτριδες. Οἱ ἐλληνικές καταβολές εἶχαν ξεκινήσει τριακόσια καί πλέον χρόνια πρὶν ἀπό τόν ἐλληνοτραφέστατο νεοπλατωνικό φιλόσοφο Φίλωνα τόν Ἰουδαῖο καί οἱ προπάτορές τους τίς εἶχαν διατηρήσει καί μεταφέρει στήν σκυταλοδρομία τῶν αἰῶνων, διαφυλάσσοντας ὡστόσο τό τιμαλφές τῆς θρησκείας τους.

Κάρολος Ρότσιλδ: πρῶτος πρόεδρος τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν

Αλλά, ἄς ξαναγυρίσουμε στό Ρότσιλδ καί στήν Ἀδελφότητα. Ποιός ἦταν αὐτός ὁ **Κάρολος Ρότσιλδ**; Γεννήθηκε στήν Ἀθήνα στά 1843 καί ἦταν γιός τοῦ

Μνημεῖο θυμάτων Ὀλοκαυτώματος στό Νεκροταφεῖο Ἀθηνῶν

Μάξ Ρότσιλδ πού ἀνῆκε στήν ἀκολουθία τοῦ Ὀθωνα καί εἶχε φτάσει μαζί του στήν Ελλάδα ἀπό τό 1833 καί ἀσφαλῶς, θά ἦταν (ὁ πατέρας του) ἕνας ἀπό τούς δύο Ρότσιλδ (ὄνομα μικρό δέν βρέθηκε) πού στά 1841, ὅταν ἰδρύθηκε ἡ Ἐθνική Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, ὑπῆρξαν ἀπό τούς πρῶτους μετόχους της γιά 100 μετοχές¹⁸. Τό ἑλληνικό Δημόσιο εἶχε γραφεῖ γιά 1.000 μετοχές. Ἀπό γεννησιμίου του Ἑλληνας καί Ἑβραῖος, συμμετεῖχε σέ κάθε ἐκδήλωση πού μπορούσαν νά παρακολουθήσουν οἱ ἄλλοι Ἑλληνοεβραῖοι. Ἐτσι, κατὰ Ἰούνιο 1891 τόν βρισκομε νά ἐκλέγεται Σύμβουλος τοῦ Πανελληνίου Γυμναστικοῦ Συλλόγου, μέλος τοῦ ὁποίου ἦταν καί ὁ **Πρίγκηψ Νικόλαος**, γιός Γεωργίου Α΄¹⁹. Στίς 26 Μαΐου 1892, ἐκλέγεται ὁμοφώνως μέλος τῆς 3μελοῦς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός», μέ πρόεδρο τότε τόν **Νικόλαο Γ. Πολίτη**, τό γνωστό καθηγητῆ τῆς Λαογραφίας τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν²⁰. Στίς 14.3.1893 ἐκλέγεται μέλος τοῦ Δ.Σ. τοῦ Πανελληνίου Γυμναστικοῦ Συλλόγου, μέ πρόεδρο τόν **Ι. Φωκιανό** καί ἄλλους ἕνδεκα συμβούλους²¹. Στίς 2 Φεβρουαρίου 1914 ἄρθρο τοῦ **Θ. Βελλιανίτη** μᾶς πληροφορεῖ ποιά ἦσαν τά μέλη τοῦ Κομιτάτου τῶν Ἀπόκρεω. Ἦσαν ὁ Κάρολος Ρότσιλδ μαζί μέ τούς **Γεώργιο Σουρή, Θέμο Ἄννινο, Ἀριστείδη Ρούκη, Πέτρο Κανελλίδη καί Μιχαήλ Λάμπρο**. Οἱ τρεῖς τελευταῖοι εἶχαν ἤδη πεθάνει ὅταν γραφόταν τό ἄρθρο²².

Ὁ Κάρολος Ρότσιλδ, ἦταν ἔμπορος στό ἐπάγγελμα, καί ὅπως φαίνεται ἀπό τούς Ἐμπορικούς Ὁδηγούς τῆς ἐποχῆς, διατηροῦσε τό κατάστημα ὄπλων καί εἰδῶν κυνηγίου στήν ὁδὸ Ἐρμού ἀρ. 83, ἰδρυθέν ἀπὸ τόν πατέρα του στά 1833. Διατηροῦσε ἐπίσης καί παραγγελιοδοχικό γραφεῖο στήν ὁδὸ Ἐρμού ἀρ. 91 (ἔτος 1891) καί μεταγενέστερα στήν ὁδὸ Ζαλοκώστα ἀρ. 6 (ἔτη 1904 - 1905). Ὁ

πατέρας του φέρεται καί ὡς ἔμπορος δερμάτων Εὐρώπης καί καθρεπτῶν στήν ἴδια διεύθυνση Ἑρμοῦ 91, ἀλλά μόνο στόν ἔμπορικό ὁδηγό Μπούκα τοῦ 1875, μετὰ δέν φαίνεται τίποτα²³.

Ὡς πρόεδρος τῆς Ἀδελφότητος ὁ Κάρολος Ρότσιλδ ἐκτέλεσε τὰ καθήκοντά του χωρίς καμιά ἐνδοκοινοτική προστριβή καί ἀντιδικία καί εἶχε τό δυσάρεστο προνόμιο νά διατυπώσει στήν πόλη του καί ἐνώπιον τῆς κυβερνήσης Θεοδώρου Δηλιγιάννη ἀνησυχίες γιά τίς τραγικές συνέπειες τῶν γεγονότων τῆς Ἑπτανήσου καί τήν ἀλληλοσυγκρουόμενη ἀρθρογραφία καί εἰδησεογραφία τοῦ ἡμερησίου Τύπου τῶν Ἀθηνῶν καί ἀλλοῦ, ὅταν κατά τό Πάσχα τοῦ 1891 εἶχε δολοφονηθεῖ στήν Κέρκυρα ἡ Ἑβραιοπούλα **Ρουμπίνη Σάρδα** καί σάλος εἶχε ἐπακολουθήσει σέ Κέρκυρα καί Ζάκυνθο μέ τήν κατακραυγή κατά τῶν ἐκεῖ Ἑβραίων (καί φυσικά μέ τόν ψυχικό ἀντίκτυπο γιά τοῦς Ἑβραίους ὅλης τῆς Ἑλλάδας) ὅτι ἡ μικρή ἦταν χριστιανή καί ὅτι ὁ φόνος τῆς ἦταν ἔργο τῶν Ἑβραίων. Ἡ δόλια, γελοία καί αἰώνια συκοφαντία τοῦ ἱεροτελεστικοῦ φόνου, αὐτή πού, ὅπως ἀποκαλύπτει ἡ ἱστορία γιά δικαίους καί ἀδίκους, πρῶτοι οἱ εἰδωλολάτρες εἶχαν ἐφεύρει καί χρησιμοποιήσει κατά τῶν πρῶτων Χριστιανῶν πρός παρεμπόδιση τῆς ἐξάπλωσης τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὅμως αὐτό εἶναι μιὰ ἄλλη ἱστορία καί ὄχι ἀντικείμενο αὐτῆς ἐδῶ τῆς ἐργασίας²⁴. Ἡ Ἀδελφότητα τῆς Ἀθήνας καί ὁ πρόεδρος τῆς φρόντισαν νά σταλοῦν βοήθηματα δικά του καί κυβερνητικά πρός τοῦς παθόντες καί κυρίως σέ 4 - 5 οἰκογένειες στή Ζάκυνθο πού εἶχαν μείνει χωρίς ψωμί καί χωρίς στέγη, ἀφοῦ τὰ σπίτια τους ἦταν ἀχρηστα πιά, τὰ πορτοπαράθυρά τους ἦταν σμπαραλισμένα καί εἶχεν ἐπακολουθήσει διαρπαγή καί λεηλασία χρημάτων, κοσμημάτων καί σκευῶν τους. Ἡ «Τσεδακά» θά εἰπαιζε κι ἐδῶ τό ρόλο τῆς, ἀλλά ὑπάρχουν καί τὰ ὅρια τῶν δυνατοτήτων ὅταν σκεφτοῦμε ὅτι στήν ἐποχὴ ἐκείνη τοῦ 1890 - 1895 ἀπό τό σύνολο τῶν 40 ἕως 50 ἑβραϊκῶν οἰκογενειῶν, δηλαδή πληθυσμοῦ 200 - 250 ψυχῶν, οἱ περισσότεροι ἦσαν φτωχολογιά. Τό ἄλλο ἄκρο, τῶν καλοστεκοῦμενων, ἦταν ἡ τάξη τῶν ἐμπόρων καί μικροαστῶν τῆς μεταπρατικῆς κοινωνίας καί ἐλάχιστοι βιοτέχνες, μιὰ μικρὴ κοινωνία πού σέ λίγα ὥστόσο χρόνια (ἔτσι καθώς οἱ μικροὶ προσδεύουν μέ τό νοικοκυριστικό καί ὄχι σπάταλο πνεῦμα τους, θά φτάσουν τόν ἀριθμό τῶν 800 (στά 1901) καί τῶν 6.000 στά 1925²⁵.

Οἱ Ρότσιλδ τῆς Ἀθήνας, κάποιο ἀπό τὰ παρακλάδια κλάδου τῆς Φραγκφούρτης, ὄχι πάντως τραπεζικοῦ, πού εἶχε ἀκολουθήσει τόν Ὀθωνα στήν Ἀθήνα, θ' ἀποτελοῦσαν ἀσφαλῶς τήν ὑψηλὴ ἑβραϊκὴ κοινωνία τῆς Ἀθήνας. Οἱ τάφοι τοῦ Μάξ καί Καρόλου Ρότσιλδ βρίσκονται στό Α' Ἑβραϊκὸ Νεκροταφεῖο, ὅπως ἄκουσα.

Θά ἦσαν τουλάχιστο *de facto* μέλη τῆς Ἀδελφότητος, καί μετὰ Κοινότητος, γιά τίς θρησκευτικές τους ἀνάγκες, ἐκτός δέ ἀπό τόν Κάρολο ὑπῆρχε καί ὁ Αὐγουστος Ρότσιλδ²⁶, γιός καί αὐτός τοῦ Μάξ Ρότσιλδ, πού στά 1835 ἰδρύει στόν Πειραιᾷ καρφοβελονοποιεῖο μέ 25 ἐργάτες προσωπικό, καθώς καί ζυθοποιεῖο - παγοποιεῖο, μέ παραγωγή 27.000 κιλῶν πάγο τό χρόνο στά 1877. Σέ ἄλλη εἰδίση διαβάζω ὅτι: «15/27 Ἰουνίου 1875. Νέον ἀτμοκίνητον ἐργοστάσιο οἰκοδομεῖται ἀπέναντι τοῦ σιδηροδρογίου τοῦ κ. Μάκ Δουῶλ, δαπάνη τοῦ κ. Αὐγούστου Ρότσιλδ²⁷».

Καί μιὰ ἄλλη: «Νέον ἐργοστάσιον (Αὐγ. Ρότσιλδ) ἐκκοκιστικῶν τοῦ βάμβακος μηχανημάτων καί σανιδοσχιστικῆς μηχανῆς».

Ἀλλά καί μιὰ ἄλλη εἰδίση ἐφημερίδας γράφει γιά κά-

Τελετὴ στῆ Συναγωγὴ Ἀθηνῶν

ποια πυρκαγιά πού ἐπιασε στόν Πειραιᾷ στήν «οἰκίαν τοῦ Ἐμμανουήλ Γκίγκιζας, ἔνθα κατοικεῖ ὁ Χ. Ρότσιλδ, ἐργοστασιάρχης, κειμένη κατά τήν συνοικίαν Ζέας, ἐξ ἧς ἀπετεφρώθη ἅπασα ἡ στέγη αὐτῆς καί διάφορα κοφώματα ἀξίας 10.000 περίπου δραχμῶν καί τινά ἐπιπλα τοῦ κ. Ρότσιλδ...». Ἡ πυρκαγιά χρονολογεῖται στίς 5.9.1884, ἀλλά τό ἀρχικὸ Χ τοῦ ὀνόματος, ἂν δέν εἶναι λάθος, κάποιον ἄλλο Ρότσιλδ θά ἀφορᾷ, ἀγνώστων λοιπῶν στοιχείων.

Ὁ Αὐγουστος Ρότσιλδ εἶχε καί μουσικά ἐνδιαφέροντα, ἂν κρίνουμε ἀπό τίς πληροφορίες ὅτι ὑπῆρξε μέλος Μουσικῆς Ἑταιρείας «Εὐτέρπη», στίς 19.3.1873 στό σπίτι τοῦ Μ. Καλλιφρονᾶ παρουσία τῶν μελῶν τῆς ἐκτελέστηκαν κομμάτια ἰταλικῆς μουσικῆς καί ἔλαβαν μέρος οἱ «Μίνδλερ, Χ. Βέλκερ, Αὐγουστος Ρότσιλδ, Ρ. Παριζίνης, Φ. Βολονίνης, ἀδελφοὶ Σαββατίνι, Μιχ. Μελάς καί ὁ μικρός γιός τοῦ Ι. Τσάτσου... Ἐπίσης, στῆ φωνητικὴ μουσικῆ ἔλαβαν μέρος: Καλλιφρονᾶς, Νάζος, Βερέτας, Ἐννικ, Μπεζόλ καί Ρότσιλδ». Ὅταν πέθανε ἡ ψυχὴ τῆς «Εὐτέρπης», ὁ Ρ. Παριζίνης (Νοέμβριος 1875) διαλύθηκε κι αὐτῆ²⁹. Ἀπό τοῦς Ρότσιλδ τῆς Ἀθήνας, ὁ μὲν Αὐγουστος πέθανε κατά Ἰανουάριο 1913, ὁ δέ Κάρολος στίς 26.6.1978 καί οἱ δύο, δηλ. σέ ἡλικία 75 ἐτῶν³⁰.

Καί γιά νά τελειώσω μέ τοῦς Ρότσιλδ θά πρέπει νά πῶ ὅτι ὁ Κάρολος δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τήν πλάκα πού εἶναι ἐντοιχισμένη στήν παλιὰ Συναγωγὴ τῆς ὁδοῦ Μελιδῶνη, γιὰτί ἂν τήν διαβάσει κανεὶς θά διαπιστώσει ὅτι

δέν υπάρχει ἐκεῖ τό ὄνομα του ὡς εὐεργέτη, ὅπως πρὶν πολλά χρόνια σέ κάποιο φύλλο τοῦ Jewish Chronicle, ὁ ἐδῶ ἀνταποκριτής του Σάμ Μοντιάνο εἶχε γράψει. Τό ὄνομα τοῦ εὐεργέτη εἶναι γυναίκα· κι αὐτή εἶναι ἡ Βαρώνη Ἀλφόνσου Ρότσιλδ. Ὁ Ἀλφόνσος αὐτός εἶχε προσφέρει ὡς ἐπαθλο δρχ. 7.500 γιά κάποιο δραματικό διαγωνισμό κατά τό 1914, δέν ξέρω ὅμως τί ἀπέγινε. Εἶναι αὐτός πού μέ πρόταση τοῦ πρωθυπουργοῦ καί ὑπουργοῦ Στρατιωτικῶν Ἐ. Βενιζέλου τιμήθηκε μέ τόν Ἀργυρό Σταυρό τοῦ Σωτήρος γιά τίς καλές του ὑπηρεσίες κατά τόν πόλεμο. Μᾶς πληροφορεῖ ἡ «Ἰσραηλιτική Ἐπιθεώρηση» τοῦ Μωυσῆ Χαϊμη, αὐτό τό περισπούδαστο καί ἀνεκμετάλλευτο ἀπό τούς ὁμοθρήσκους (διοικοῦντες καί μή) περιοδικό μέχρι σήμερα, ὅτι «ὁ Κ. Ρότσιλδ ἀνέπτυξε ἐξαιρετική δραστηριότητα εἰς τόν κύκλον τῶν σχέσεων τῶν ἐν κρισιμότηταις στιγμαῖς πρὸς τό κράτος, ἀλλά ἡ δραστηριότης του ἐγένετο εἰς αὐτό καί πολλῶν οἰκονομιῶν πρόξενος³¹». Ὡς τελευταῖο Ρότσιλδ ἀναφέρω ἐκεῖνον πού κατά τό 1897 συνέβαλε μέ δωρεά του πρὸς τήν Ἰσραηλιτική Κοινότητα Χαλκίδας νά γίνεῖ ἡ περιφραση τοῦ ξέφραγου μέχρι τότε νεκροταφείου της καί τό ὀνοματεπώνυμό του ἦταν Φερδινάνδος Ρότσιλδ³².

Ἡ ἀνέγερση τῆς πρώτης Συναγωγῆς

Μετά τό Συμβούλιο Ρότσιλδ, τό ἐπόμενο, μέ τίς ἀρχαιρεσίες τοῦ 1898, Συμβούλιο ἦταν μέ πρόεδρο τόν **Ἰσιδωρο Φλέμιγγερ**, διευθυντή τῆς Ἐτ. Ρα-

πομηχανῶν ΣΙΓΓΕΡ, γραμματέα τόν Σολομόν Σαρφατή, ταμία τόν Ἐμμανουήλ Σίλμπερμαν. Μέ ἀρχαιρεσίες πού ἔγιναν τό 1900, ἐκλέχτηκαν οἱ **Ἀβραάμ Κωνσταντίνης**, πρόεδρος, **Σολομόν Σαρφατής**, γραμματέας, **Ἐμμανουήλ Σίλμπερμαν**, ταμίας, καί ἐπίτροπος Συναγωγῆς ὁ **Ἡλίας Γιουσουρούμ**. Ἡ πρώτη δουλειά τοῦ νέου Συμβουλίου ἦταν ἡ διενέργεια ἐράνου στό ἐσωτερικό καί τό ἐξωτερικό γιά τή συγκέντρωση τῶν χρημάτων πρὸς ἀνέγερση μιᾶς εὐπρεποῦς Συναγωγῆς, δεδομένου ὅτι μέχρι τότε οἱ προσευχές γίνονταν σέ δύο δωμάτια ἀνεπαρκῆ στήν ὁδὸ Ἡβης 4, μέ διέξοδο σήμερα πρὸς Ἐρμού 110 πρὸ δέ τοῦ 1886 γίνονταν στό σπῆτι ἐνός ἀπό τὰ μέλη, μᾶλλον τοῦ Ἰσαάκ Γιουσουρούμ, ὁδός Καραϊσκάκη 1, πού μέ τή βαθμιαία αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν, κατανοῦσαν ὅλο καί ἀνεπαρκέστερα. Παράλληλα, ἀποφασίστηκε καί ἡ σύναψη ἐνός δανείου μέ ἐκδότη 1.000 ἀτόκων ὁμολογιακῶν τίτλων τῶν 20 ἢ 25 δρχ. πληρωτέων σέ 10 χρόνια καί μέ κλήρωσιν 100 τίτλων κάθε χρόνο, πού καλύφθηκε ἀπό τὰ μέλη. Εἶναι ἀξιομνηστικόν ὅτι σέ ὅλες τίς κληρώσεις τῶν τίτλων κανένας δέν θέλησε νά πάρει τὰ χρήματά του. Ἡ Συνέλευσις τῆς 19.11.1900 προέβλεπε στήν ἀπόφασή της γιά τό δάνειο, αὐτά μέ τὰ ὅποια θ' ἀγοραζόταν τό οἰκόπεδο γιά Συναγωγή καί σχολεῖο, ἐπίσης δέ καί γιά κατασκευή φυλακίου πρὸς φύλαξιν τοῦ ὑπάρχοντος (Πρώτου) Νεκροταφείου, πού ἦταν παραχωρημένο ἀπό τόν Δήμο Ἀθηναίων. Σέ ἐπόμενη συνέλευσις τῆς 26 Δεκεμβρίου 1901 ἀποφασίζεται ν' ἀγοραστῆ τό οἰκόπεδο καί τό Κ. Συμβούλιο ἀποφασίζει τήν σύναψη ἄλλου δανείου, 35.000 φράγκων μέ 3.500 τίτλους, δηλ. ἀξίας 10 φράγκων τοῦ καθενός, γιά τὰ οἰκοδομικά ἔργα τοῦ ναοῦ καί σχολείου καί στίς 26.12.1902 γνωστοποιεῖται ὅτι ἔγινε ἡ ἀγορά τοῦ οἰκοπέδου καί ἡ κατασκευή τοῦ φυλακίου - οἰκίσκου τοῦ Νεκροταφείου³³.

Σέ νέες ἀρχαιρεσίες, τοῦ 1903, ἐπανεκλέγεται ὁ **Ἀβραάμ Κωνσταντίνης** ὡς πρόεδρος, μέ γραμματέα τόν **Ἰησοῦ Σαμουηλῖδη**, ταμία τόν **Ἐμμ. Σίλμπερμαν** καί μέλη τούς **Ἐμμ. Δαφφᾶ** καί **Σολομόν Μπεράχα**, βάζουν μπροστά τό χτίσιμο τῆς Συναγωγῆς, μέ προβλεπόμενο κόστος 35.000 δρχ., ὑπό τήν ἐποπτεία Ι. Σαμουηλῖδη, Σαμουηλ Γκανῆ καί Ἀβραάμ Σαρφατή. Τούς ἔλλειπαν 11.000, τίς ὅποιας τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου ἐγγυήθηκαν ἀλληλεγγύως, ἀλλά ἡ ἐξόφλησις ἔγινε σέ 10 χρόνια χάρη στόν ἐτήσιο, φτωχό βέβαια, προϋπολογισμό τῆς Κοινότητος τῶν 6 - 7 χιλιάδων δρχ. Βοήθησε καί μιᾶ δωρεά Ρότσιλδ, αὐτή πού, ὅπως εἶπα παραπάνω, φέρεται γραμμένη ὡς δωρεά τῆς Βαρώνης Ἀλφόνσου Ρότσιλδ καί αὐτή ἀνακηρύσσεται εὐεργέτης, ὅπως τή γράφει ἡ ἐντοιχισμένη στήν Παλιά Συναγωγή μαρμαρινή πλάκα. Ἐπίσης, στήν ἴδια πλάκα, πρῶτο εἶναι γραμμένο τό ὄνομα τοῦ Ἀβραάμ Κωνσταντίνου ὡς μεγάλου εὐεργέτη καί ὡς εὐεργέτη τοῦ Ἀσέρ Μ. Λεβῆ. Στήν ἴδια πλάκα εἶναι γραμμένοι ὡς ἄλλοι μεγάλοι εὐεργέτες ὁ **Ἡλίας Ραφαήλ Κανέττης**, ἡ Στῶδ «Φίλων» **Μπενέ Μπερίθ** καί εὐεργέτες οἱ: Σύλλογος «Παλαιστίνη», **Ρέα Ἡλία Κανέττη**, **Στρεά Ν. Δανόν** καί **Ἀλεξάνδρα Ι. Μαργούλι**, ἀγνωστων ποσῶν. Ἀρχίζει τό 1904 καί τελειώνει στίς 18.6.1905 ἡ οἰκοδόμησις τῆς Π. Συναγωγῆς, πού τήν ξέρομε σήμερα Μελιδῶνη 8.

Τώρα πιά τό κάποτε ἰσόγειο σπιτάκι μέ τὰ δύο δωμάτια περιοχῆς Ἐκατόγχειρος (δηλαδή τοῦ κομματιοῦ μεταξύ τῶν πλατειῶν Μοναστηρακιοῦ, Ἀγίων Ἀσωμάτων — ἐκκλησίας — καί τῆς ὁδοῦ Ἐρμού) θά ἴταν πιά μιᾶ ἀνάμνησις γιά ὄσους ἐπιζῶσαν ἀπό τούς πρώτους πού

Ίστορικά τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν

ἔχαν τὴν πρωτοβουλία στὸ 1886 νὰ τὸ χρησιμοποιοῦν γιὰ τὶς προσευχὲς κι αὐτοὶ ἦσαν ὁ **Ἰάκωβος Κοέν**, παπποῦς τοῦ συμπολίτη μας δικηγόρου **Χαΐμ Ἐφραίμ Κοέν**, φοροῦσε τζουμπὲ καὶ φέσι ἀλὰ τούρκα ἀπὸ τὴ Σμύρνη, ὁ **Μποχόρ Ἰσαάκ Γιουσουρούμ** καὶ ὁ **Ἰσαάκ Κοέν**. Τὸ διώροφο Μελιδῶνη 8 (τώρα Συναγωγή Γιαννιωτῶν ἐπάνω καὶ κοινοτικά γραφεῖα στὸ ἰσόγειο) ἐξυπηρετοῦσε τότε τὶς ἀνάγκες γιὰ Συναγωγή ἐπάνω, μὲ τὸν ἀπαραίτητο γυναικωνίτη, καφασωτὸ κατὰ τὴν τότε συνήθεια, καὶ στὸ ἰσόγειο, στέγαζε τότε στὰ δεξιὰ δωμάτια τὸ ἑβραϊκὸ σχολεῖο καὶ τὴν κατοικία τοῦ Σαμάς τῆς Συναγωγῆς (νεωκόρος) καὶ στὰ ἀριστερὰ τὴν κατοικία τοῦ ραβίνου. Πρῶτος σαμάς ἦταν ὁ **Ἐλιέζερ Γιουσουρούμ**³⁴.

Ἐπὶ τὴν ἐποχὴν τοῦ **Ἰσαάκ Κοέν** ἔγινε ἡ ἀνακατασκευὴ τοῦ **Μαρουσίου**, τῆς γνωστῆς Δούκισσας τῆς Πλακεντίας, πού εἶχε ἀπὸ τὸ 1831 ἐγκατασταθεῖ στὴν Ἀθήνα καὶ εἶχε δωρῆσει, στὸ γνωστὸ ἐπίσης **Δαβίδ Πατσίφικο** ἕνα γήπεδο 3.200 τετρ. μέτρων στὴν περιοχὴ τῆς Ἀθήνας μεταξὺ τοῦ νῦν Ζαπτείου καὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Κήπου κατὰ τὸ ἔτος 1843 μὲ τὸν ὄρο καὶ τὴν ἐντολὴ νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὑπὲρ τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν γιὰ τὴν ἀνέγερση Συναγωγῆς. Ἀλλὰ τὸν καιρὸ ἐκεῖνο Κοινότητα στὴν Ἀθήνα δὲν ὑπῆρχε ἀκόμα καὶ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Πατσίφικου (1854), μὲ ἀποτέλεσμα ὁ ὄρος τῆς δωρεᾶς αὐτῆς ν' ἀποβεῖ ἀπραγματοποίητος καὶ τελικὰ ὁ δήμος Ἀθηναίων ἀκύρωσε τὸ δωρητήριον, ἴσως μὲ κάποια ἀπαλλοτριωτικὴ πράξη³⁵.

Μετὰ τὴ λήξη τῆς προεδρίας Κωνσταντίνης, πού κράτησε ἀρκετὰ χρόνια, καὶ μὲ κυοφοροῦμενο ἕνα σχέδιον ἀπὸ τὸν **Ἰακώβ Μεγύρη**, Ἀρχιραββῖνον Θεσσαλονίκης γιὰ σύγκληση καὶ ὀργάνωση ἑνὸς συνεδρίου ὄλων τῶν Ἰσραηλιτικῶν Κοινοτήτων τῆς Ἑλλάδας, πού ὁ Χαΐμης ὑπολόγιζε τὸ 1913 τὸν συνολικὸ πληθυσμὸν τους σὲ 120.000³⁶, ἔφτασαν οἱ νέες ἀρχαιρεσίες κατὰ τὸ 1913 καὶ πρόεδρος ἐξελέγη ὁ **Μωυσῆς Σιακκῆς** (ἢ Σακκῆς), γραμματέας ὁ **Μωυσῆς Χαΐμης** καὶ μέλη τοῦ Κ.Σ. οἱ **Σ. Μπεράχας**, **Ἰσαάκ Δαφφᾶς**, **Σαμουήλ Ἀλχανάτης**, **Ἐμμ. Σίλμπερμαν**. Ἐπίτροποι τῆς Συναγωγῆς οἱ **Ἰωσήφ Κοέν** καὶ **Ἡλίας Γιουσουρούμ**. Δημιουργήθηκαν παραταξιακὰ προβλήματα, βάσκανη μοῖρα ἐπληξε τὴν ἀδελφικὴν συνεργασία, μπῆκαν στὴ μέση οἱ αἰώνιοι παραταξιακοὶ ἐγωισμοὶ καὶ ἀνταγωνισμοὶ, ἐνῶ ὅλοι τους προσέφεραν τὸν ἑαυτὸ τους χωρὶς κανένα ἄλλο συμφέρον, παρὰ μόνον τὴν ἀνόρθωση καὶ ἐπιβίωση τῆς μικρῆς τους Κοινότητος. Κυρίως ὑπῆρχε ἀνάμεσά τους ὁ συνεκτικὸς δεσμὸς τῆς ἑβραϊκῆς ταυτότητος, πού μᾶς γίνεται ἰδιαίτερα ἀναγκαῖα στὶς κρίσιμες περιστάσεις, καὶ ὅμως, οἱ ἀνθρώπινες ἀτέλειες τῆς ψυχῆς καὶ οἱ ἀσήμαντες μικροκακίες, συνυφασμένες μὲ τὴν πεπερασμένη φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἐπαύσαν ποτὲ νὰ ὑπάρχουν! Ὁ ἕνας ἤθελε τὸ ἕνα, ὁ ἄλλος τὸ ἄλλο. Ὁ Μωυσῆς Σιακκῆς καὶ τὸ Συμβούλιόν του πίστευε ὅτι ἡ ὑπάρχουσα Συναγωγή δὲν ἀνταποκρινόταν στὶς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς μετὰ ἀπὸ δέκα καὶ πλέον χρόνια, μάλιστα δὲ ἀνησυχοῦσε γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῶν γυναικῶν πού πήγαιναν στὸν γυναικωνίτη, γιατί ἐκεῖ κατὰ τὸτε δὲν πήγαινε καλά. Τελικὰ ὁ Ἀβραάμ Κωνσταντίνης, μὲ τούς «δικούς» του, ἐπαύσαν νὰ παρευρίσκονται μὲ τούς «ἄλλους» στὶς ἱεροπραξίες τῆς Συναγωγῆς καὶ ἐπὶ ἄρκετὸ διάστημα ἔκαναν χωριστὲς προσευχὲς καὶ τελετές, ἕνα εἶδος παρασυναγωγῆς³⁷. Εἶχαν μάλιστα βγάλει καὶ πρόεδρον τὸν **Σολομὸν Σαρφατῆ**, πρῶτον γραμματέα Κ.Σ. Μὲ τὴν προεδρίαν ὅμως τοῦ **Ἀσέρ Μ. Λεβῆ** κατὰ τὸ 1917 ξανάσμιξαν οἱ χωρισμένοι σὲ μιά πάλιν Κοινότητα.

Μαθητὲς τοῦ σχολεῖου στὴν αὐλὴ τῆς Παλιᾶς Συναγωγῆς, τὸ

Στὶς ἐκλογὲς τοῦ 1920 ἐξελέγη πάλιν ὁ **Μωυσῆς Σιακκῆς**, μὲ ἀντιπρόεδρον τὸν **Σαμουήλ Κοέν**, γραμματέα τὸν **Πίνχας Μάτσα**, ταμίαν τὸν **Μωυσῆ Μάτσα** καὶ συμβούλους **Νισῆμ Ι. Λεβῆ**, **Ἀβραάμ Σούση**, **Σολομὸν Σαρφατῆ** καὶ δύο ἄλλους, πού τὰ ὀνόματά των μᾶς διαφεύγουν, δηλαδὴ Κ.Σ. 9 μελῆς³⁸. Ἐν τῷ μεταξύ, εἶχαν πεθάνει ὁ **Ἀσέρ Μ. Λεβῆς** κατὰ Δεκέμβριον 1918 καὶ **Ἀβραάμ Κωνσταντίνης** στὶς 31.10.1919.

Ὁ νόμος 2456/1920 (ΦΕΚ Α' α/α 173/ 2.8.1920) «Περὶ Ἰσραηλιτικῶν Κοινοτήτων» εἶχε ἤδη δημοσιευθεῖ πρὶν ἀπὸ τὶς παραπάνω ἐκλογὲς καὶ ἐπακολούθησε σὲ λίγους μῆνες τὸ πρῶτον ἰδρυτικὸν διάταγμα πού ἀφοροῦσε τὴν Κοινότητα Ἀθηνῶν καὶ τὴν ἀναγνώριζε πλέον ὡς νομικὸ πρόσωπον δημοσίου δικαίου καὶ ἡ ἐπικύρωση τοῦ Κανονισμοῦ τῆς στὶς 4.4.1935³⁹.

Ἀβραάμ Ἀλεξάνδρου Κωνσταντίνης

Σὲ ἡλικίαν 54 ἐτῶν ὁ Ἀβραάμ Ἀλεξάνδρου Κωνσταντίνης, ἐγκατέλειπε τὰ ἐγκόσμια. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς διοικητικὰς του ἱκανότητες καὶ τὶς ὑπηρεσίες πού προσέφερε στὰ κοινοτικά, ὑπῆρξε ἕνας καταρτισμένος ἐπιστήμονας, ἐξυπνος ἐπιχειρηματίας, ἐντιμότατος στὶς συναλλαγὰς του καὶ κυριολεκτικὸν παράδειγμα αὐτοδημιούργητον ἀνθρώπου. Ἦταν γόνος τῆς παλαιότατης οἰκογενείας τῶν Κωνσταντίνης ἀρχικῆς καταγωγῆς ἀπὸ τὴν Κωνσταντίνην τῆς Ἀλγερίας, κτίσμα τοῦ αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντινοῦ Κωνσταντίνου στὰ 313 μ.Χ. Τὴν βρισκόμαστε ἀπὸ τὸ 13ο αἰῶνα μεταφυτευμένην στὴν Ἀραγῶνα τῆς Ἰσπανίας μὲ ἐκπροσώπους μεσῖτες καὶ μεταφραστές τῆς ἀραβικῆς. Μετὰ τὴν Ἐξοδὸν τῆς Ἰσπανίας βρισκόμαστε Αἰ Constantini στὴν Τουρκία, μετὰ γίνεται μετανάστευσή της πρὸς Ἀγκῶνα Ἰταλίας καὶ καθιέρωση ἐκεῖ

1915 (περίπου). Διακρίνεται ο τότε Ραββίνος Χάιμ Καστέλ.

του ονόματος χωρίς τό αραβικό άρθρο ΑΙ (17ος - 18ος αιώνας)⁴⁰.

Ο Άβραάμ Κωνσταντίνης γεννήθηκε στη Ζάκυνθο στά 1865, άποφοίτησε από τό εκεί Γυμνάσιο, φοίτησε στη Φυσικομαθηματική Σχολή του Πανεπιστημίου Άθηνών, έγινε άποφοίτος της στις 20.7.1885 και συγχρόνως έγινε και πτυχιούχος της Τηλεγραφικής Σχολής. Έφυγε άμέσως για τό Παρίσι, όπου μέσα σε τρία χρόνια είχε γίνει διπλωματούχος της Ecole Nationale des Ponts et Chausees, δουλεύοντας τις νύχτες σε μεταφράσεις, για νά καλύψει τά έξοδά του στό πενιχρό του δωμάτιο πού κρατούσε. Ο εκεί πρέσβης της Έλλάδος Νικ. Μαυροκορδάτος προσέχει τό νέο διπλωματούχο της Άν. Σχολής Ήλεκτρισμού και Τηλεγραφίας και ένα χρόνο μετά του στέλνει ένα φάκελο και του προσφέρει θέση για τήν Έλλάδα βοηθού τηλεγραφήτου Β΄ τάξεως μέ μισθό δρχ. 88 τό μήνα. Ο περήφανος Άβραάμ γράφει πάνω στό φάκελο «Άπαράδεκτος» και τόν επιστρέφει. Σε λίγες μέρες είχε τήν επίσκεψη του πρέσβη στό δωμάτιό του, πού ήθελε νά τόν γνωρίσει. Ένας άγαθός και ευγενικός τύπος ο Μαυροκορδάτος, τόν φώναζε από τότε στην πρεσβεία του Παρισίου για νά συμπάγουν, άργότερα όμως μετατέθηκε στην ελληνική πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη και κόπηκε ή έπαφή τους. Στις 5.11.1886 μελέτο του «Περί επιγείων ρευμάτων», σταλείσα στον Διευθυντή Τηλεγραφείων του ύπουργείου Έσωτερικών είχε ευμενή άπήχηση. Σε λίγους μήνες ήταν άποφοίτος της Σχολής και στις 10.5.1889 βρίσκεται στην Άθήνα μέ τό δίπλωμα στην τσέπη. Πληροφορεί σχετικά τόν πρύτανη και ζητάει μέ αίτησή του τήν άναγνώριση της ίσοτιμίας του γαλλικού διπλώματός του προς τό του διδάκτορος των Φυσικών Έπιστημών. Ο πρύτανης Π. Παπαρηγόπουλος τήν πα-

Ίστορικά τής Ίσραηλιτικής Κοινότητας Άθηνών

ρέπεμψε στην άρμόδια ύπηρεσία προς γνωμάτευση στις 10.5.1889, προφανώς για νά έπακολουθήσει διορισμός του. Συνέχεια αυτής τής άλληλογραφίας δέν φαίνεται.

Τέλος, ο Α. Κ. εγκαταλείπει τό σκοπό του προς κατάληψη θέσης στην Τηλεγραφική ύπηρεσία και στρέφεται προς τομέα επιχειρησιακό τεχνοοικονομικό και μέ 9μηνο θητείας ως Διευθυντής Έταιρείας Δημοσίων Έργων πού είχε πρώτη εισαγάγει στην Έλλάδα τήν Ήλεκτρική Ένέργεια, μεταποτίστηκε σε δικές του δουλειές κάνοντας Ήλεκτρικές εγκαταστάσεις, έργολαβίες, λανσάρισε πρώτος αυτός τά νέα διατρητικά εργαλεία, συνεταιρίστηκε μέ κάποιον Γάλλο, ανέλαβαν μαζί διάφορες εργασίες τής Έτ. Δημοσίων μέ διευθυντή τόν Φωκίωνα Νέγρη και τό 1892, ως υπεργολήπτης του άγγλικού όμίλου Έκερσλυ - Γκοτφράι - Λίντλωφ, αναλαμβάνει τή διάτρηση του Μπράλου, δουλειά πού τελικά εγκαταλείπει ο όμιλος και τήν κρατάει αυτός, χρησιμοποιώντας γαλλικό σύστημα διάτρησης (Μπορνέ) μέ τριπλάσια άπόδοση. Μιά μέρα κάποιος Ίταλός επιχειρηματίας πού παρακολουθούσε τό έργο, τόν ρώτησε: «Μου πουλάτε τήν εργολαβία σας;». Ο Άβραάμ Κωνσταντίνης άπάντησε «Ναί». Η δουλειά κλειστήκε και εισέπραξε μέ συμβόλαια 100.000 φράγκα και άπήλθε,⁴¹φεύγοντας όμως και άποχαιρετώντας τόν Μπράλο πήρε στη μνήμη του τήν πτώση του νερού του Γοργοπόταμου στό Μπράλο, πού πήγαινε χαμένο στό Σπερχείο και γυρίζοντας στην Άθήνα και μέ 100.000 φράγκα στην τσέπη, συλλαμβάνει τήν ιδέα έκμετάλλευσης του Γοργοπόταμου για τήν παραγωγή ήλεκτρικής κινητήριας δύναμης.

Ός τότε, άκόμη και μέχρι του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, ήταν άνεκμετάλλευτη ή άσετυλίνη ως μέσο φωτισμού και τώρα τά νερά του Γοργοπόταμου θά κινούσαν κάποιον μεγάλο «έργοστάσιο παραγωγής ήλεκτρικού ρεύματος». Άπό τή μεγάλη θερμότητα στους ήλεκτροκλιβάνους θά παραγόταν άνθρακασβέστιο, και άπ' αυτό θά παραγόταν ή άσετυλίνη, ένα άγαθό μέ τεράστια για τήν εποχή εκείνη σημασία, χρήσιμο για τό φωτισμό, για τή βιομηχανία, γεωργία, άλιεία, στά όρυχεία. Μετά τό 1821, ή χώρα πνιγόταν στό σκοτάδι κι ή σωτηρία ήταν τό λαδολύχναρο, άέριο πού δέν μπορούσε νά παραχθεί άπ' τόν έγχώριο λιγνίτη και άγγλικό λιθάνθρακες, πού χρειάζονται γι' αυτή τή δουλειά, δέν ύπήρχαν εδώ κατά τόν πρώτο Μεγάλο πόλεμο, είχαν δέ μειωθεί στό ελάχιστο και οι εισαγωγές πρώτης ύλης άπό τήν Άμερική. Άπό τήν άλλη μεριά, τό ήλεκτρικό ρεύμα δέν έξυπηρετούσε όλους τους κλειστούς και τους υπαίθριους χώρους, ούτε τό φωτιστικό οινόπνευμα (παραγωγή από σταφιδίνη) ήταν έπαρκές, άκόμη και για φωτισμό. Διαβάζω ότι τό 1918 ή Λευκάδα, ή Ίτέα και τό Άργίτιο φωτιζόνταν άποκλειστικά μέ άσετυλίνη, κι αυτό χάρις στον Κωνσταντίνη. Όταν ο Κωνσταντίνης τιμήθηκε μέ τόν Χρυσό Σταυρό του Σωτήρος «λόγω των εις τό κράτος προσφερθεισών ύπηρεσιών του ως προέδρου της Ίσραηλιτικής Κοινότητας Άθηνών» ή έφημερίς «Έμπρός» έγραψε: «Η πράξις αυτή τιμά τήν πρωτοβουλιαν άπό κυβερνησεως, ούτω δικαίως βραβεουσης τήν άξίαν και τά επίζηλα προσόντα του διακεκριμένου συμπολίτου». Επίσης, ή «Άκρόπολις» έγραψε: «Δικαία επιβράβευσις του θερμού πατριωτισμού αλλά και της βιομηχανικής δράσεως του διακεκριμένου τούτου συμπολίτου μας». Τέλος, ο έκδότης της έφημερίδος «Άκρόπολις» Βλάσης Γαβριηλίδης, έγραψε τό άκόλουθο σχόλιο: «Ο κ. Άβραάμ Κωνσταντίνης, ο μεγαλοβιομήχανος του Γοργοπόταμου και της ά-

σετυλίνης, δύναται νά θεωρηθεῖ ὡς ὁ εὐφυέστερος καί πολυπραγμονέστερος μεταξύ ὄλων τῶν Ἰσραηλιτῶν τῆς Ἑλλάδος... βιομήχανος, τραπεζίτης καί διευθυντής Παραγγελιοδοχικοῦ οἴκου, εὐσυνειδήτους καί σύνδικος εἰς πολλές πτωχεύσεις τοῦ ἀθηναϊκοῦ ἐμπορίου⁴².

Στόν τομέα τῆς ἐπιστήμης του καί πρὶν ἀκόμη ριχτεῖ στόν ἐπιχειρηματικό ἐπιτυχή ἀγώνα του δημοσίευσε σέ περιοδικό τῆς Ἀθήνας μελέτη του μέ τίτλο «Τό ἠλεκτρικόν φῶς». Ὁ ἀρχισυντάκτης ἐσημείωνε εἰσαγωγικά ὅτι τήν θεωρεῖ «ἀρίστου ποιότητος διότι προέρχεται ἐκ τῆς γραφίδος τοῦ κ. Κωνσταντίνου τοῦ παρασκευάζοντος νῦν τήν εἰσαγωγήν τῶν ἠλεκτρικῶν φώτων εἰς Ἀθήνας». Ἀναφέρει κατὰ σειράν τὰ κεφάλαια αὐτῆς τῆς μελέτης: "Ελαιον - Ἀλειμματοκρήριον - Πετρέλαιον - Φωταέριον - Ἰστορικά καί τεχνικά - Ἀνακαλύψεις - Ἡλεκτρικόν φῶς καί ὑγιεινή - Ἡλεκτρικόν φῶς διὰ τῆς διαπυρώσεως - Ὁ σημερινός Ἡλεκτρικός λαμπτήρ - Οἱ μέταλλοι ἀγωγοί - Μεταβολαί ἐν τῷ ἀναπνεομένῳ ἀέρι - Πλεονεκτήματα ἠλεκτρικοῦ φωτός - Τό φῶς καί ἡ ὄρασις - Τό ἠλεκτρικόν φῶς ὑπὸ οἰκονομική ἀποψιν - Συμπέρασμα⁴³. Ἡ γλώσσα του εἶναι ἡ αὐστηρή καθαρεύουσα τῆς ἐποχῆς του, πού ἄλλωστε, τοῦ ταίριαζε ἀπό ἰδιουσυγκρασία, καί αὐτῆ βρῖσκουμε νά χρησιμοποιεῖ, στά 1885, μόλις 20 ἐτῶν σ' ἓνα περιοδικό τῆς Ζακύνθου μέ τόν τίτλο «Ἡ ἐν Ἑλλάδι πρόοδος τῶν Ἰσραηλιτῶν», ὅπου θαρρετά καί ξάστερα διατυπώνει τίς σκέψεις του λίγο ἔξω ἀπ' τὰ δόντια ἀλλά καί μέ εὐπρέπεια γύρω ἀπ' τὸ αἰώνιο θέμα τῶν σχέσεων μεταξύ Ἰσραηλιτῶν καί γηγενῶν τῆς Ἑλλάδος καί ἰδιαίτερα τῆς Ἐπτανήσου. Οἶγιε μερικά ἀντισημειτικά φαινόμενα τοῦ παρελθόντος, καί εἰδικά γιά τήν Ἐπτανήσου, ἐξαίρει πόσο μετά τήν Ἐνωσῆ τῆς μέ τῆ μητέρα Ἑλλάδα βελτιώθηκε ἡ κατάσταση, συγκριτικά μέ τήν προηγούμενη περίοδο (Ἀγγλική προστασία καί Ἐνετοκρατία). Πρὶν, ὁ Ἑβραῖος ἦταν διστακτικός καί σέ χαμηλή θέση στό ἐμπόριο καί στά γράμματα, ἐνῶ τώρα (δηλ. τό 1885) δέν φοβάται τήν ἀρπαγή καί τήν προσβολή. Μέ τό Σύνταγμα ἀναπνέει ἐλεύθερα καί ἰσότητα μέ τοὺς ἄλλους. Εἶναι ἐλεύθερος νά πλουτίσει καί νά εὐημερήσει, εἶναι ἀπερίσπαστη ἡ διάνοιά του καί γιά ἐμπόριο καί γιά γράμματα⁴⁴.

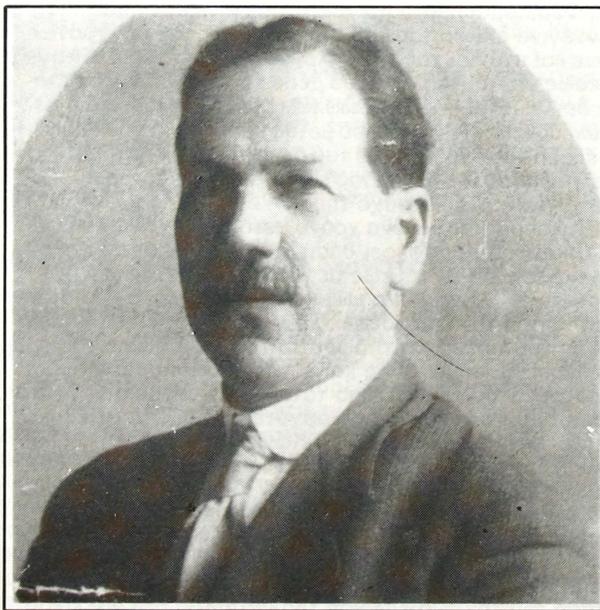
Εἶναι φανερό ὅτι αὐτές τίς ἐλευθερίες, στή Ζάκυνθο τίς φαντάστηκε ὁ Κωνσταντίνης, ἀλλά τό τυχερό του ἦταν νά τίς ἀπολαύσει, ὅπως ὅλοι οἱ ὁμόθρησκοί του, στήν Ἀθήνα, πού ἀπέβη τό «στάδιον δόξης λαμπρόν», ἀν κρίνουμε ἀπό τήν πολύ σεβαστή περιουσία πού ἀπέκτησε, πού τοῦ ἐπέτρεψε νά ἀσκήσει τήν ἐμφυτη γενναιοδωρία του, πρὸς τήν Ἰσραηλιτική Κοινότητα τῆς πόλης πού τόν ἀνέδειξε καί τοὺς ἀνθρώπους τῆς, δωρίζοντας συχνά γενναῖα ποσά. Πέθανε, καθὼς ἔγραφα παραπάνω, στίς 31/10/1919, ἀγαμος, ἀφήνοντας μέ διαθήκη του κληρονόμους τὰ ἀδέλφια του **Μάρκο Ἀλεξάνδρου Κωνσταντίνου**, **Ἀλέγγρα χήρα Ἰωσήφ Λεβῆ** καί **Αἰμιλία χήρα Ἰσαάκ Βεντούρα** καί διάφορα κληροδοτήματα ὑπέρ τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν καί διαφόρων ἄλλων ἀτόμων⁴⁵. Οἱ τρεῖς αὐτοὶ ἀδελφοί του, ὀκτῶ χρόνια μετά τό θάνατό του δώρησαν πρὸς τήν ἴδια Κοινότητα τρία οἰκόπεδα ἀπό τὰ κληρονομηθέντα, ἐκτάσεως μ. τετρ. 3.334, εὐρισκόμενα κοντά στό Α' Ἑβραϊκό Νεκροταφεῖο μέ σύνορα πρὸς βορρᾶ, δύση καί νότο⁴⁶. Ὅπως φαίνεται ἀπό Δελτία τοῦ Παγκοσμίου Ἰσραηλιτικοῦ Συνδέσμου τῶν Παρισίων τῶν ἐτῶν 1894 καί 1898, ὁ Ἀβραάμ Κωνσταντίνης ἦταν γραμμένος στό Τμήμα Προπαγάνδας τοῦ Συνδέσμου αὐτοῦ. Κάτι τό πολύ φυσικό γιά ἓναν ἄνθρωπο πού ἀσπαζόταν τήν ἰδεολογία μιᾶς ὀργάνωσης μέ βασικούς σκοπούς ἐκτός ἄλλων τῆ βελ-

τίωση τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τῶν Ἰσραηλιτῶν στή ξένα κράτη καί τήν προαγωγή καί προσαρμογή τῶν σχέσεων τῶν πρὸς τῆ νοοτροπία τοῦ λαοῦ τῆς χώρας πού ἔχαν ἐπιλέξει ὡς θετὴ τους πατρίδα. Καί ὅπως μᾶς πληροφοροῦν ἀκόμα τό Δελτίο αὐτοῦ τῆς Alliance Israelite Universelle, ὁ Ἀβρ. Κωνσταντίνης ἦταν δωρητής τῆς⁴⁷.

Θέλω ἐδῶ νά τελειώσω τὰ σχετικά μ' αὐτόν τόν πολυσύνθετο καί δημιουργικό ἄνθρωπο πού χάθηκε τόσο πρόωρα, μόλις στά 54 τὸν χρόνια, γιά τὴν ἐπράσω στόν ἐπόμενο Πρόεδρο τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν, χωρὶς νά παραλείψω νά προσθέσω τῆ χαρακτηριστικὴ φράση πού ἔχω διαβάσει τοῦ Βενιζέλου, χωρὶς νά-χω μέχρι στιγμῆς ἐξακριβώσει πού τὴν ἔγραψε ἢ πού τὴν εἶπε: «Οἱ καλύτεροι φίλοι μου ὑπῆρξαν ὁ Ἀβραάμ Κωνσταντίνης καί ὁ ἀρχιρραβῖνος Χανίων»⁴⁸. Δέν θά μᾶς διαφύγει ὅτι ὁ Βενιζέλος καί μέ ἄλλους Ἑβραίου εἶχε φιλία: μέ τό **Μωϋσῆ Χαιμη**, τόν **Ἄαρων Σιμαντό Σιακκή**, τὸ **Μίνω Σαμουήλ Κωνσταντίνου**, πρωτεξάδελφο τοῦ Ἀβρ. Κωνσταντίνου, μιά ἄλλη ἑλληνοεβραϊκὴ προσωπικότητα, γεννημένο στή Χαλέπα τῶν Χανίων, ὅπως καί ὁ Βενιζέλος, πού τόσα προσέφερε στήν ἑλληνικὴ βιομηχανία, γιά τόν ὁποῖο θά χρειαζόταν ἓνα ἰδιαίτερο κεφάλαιο.

Προεδρεία Μωϋσῆ Σιακκῆ

Οπως ἔγραφα παραπάνω ὁ ἐπόμενος μετά τόν Ἀβραάμ Κωνσταντίνου Πρόεδρος, ἦταν ὁ Μωϋσῆς Σιακκῆς ἢ Σιακκῆς. Γεννήθηκε τό 1871 στή Χαλκίδα, ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τέσσερις ἀλλοιους γιῶς τοῦ Σιμαντό Μποχόρ Σιακκῆ καί τῆς Χανᾶς, τὸ γένος Ἰακῶβ Ὁβαδιᾶ (Γιακοβαδιᾶ ὅπως τὸν φώναζαν). Φοροῦσαν τότε στή Χαλκίδα τίς φαρδιές βράκες, τὰ σαλβάρια δηλαδὴ καί ὁ Σιμαντός ὑπῆρξε ὁ πρωτοπόρος τοῦ Εὐρωπαϊσμοῦ στή Χαλκίδα φορώντας εὐρωπαϊκὰ παντελόνια (τὰ «στενά» ὅπως τᾶλεγαν) καί τό γνωστό μας ὄρθιο κολλάρο μέ τίς τσακισμένες κάτω μύτες⁴⁹. Νά τί ἔγραφε γι' αὐτόν πρὶν

Μωϋσῆς Σιακκῆς

Ίστορικά τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν

ἐβδομήντα χρόνια ὁ Μωϋσῆς Χαΐμης στό περιοδικό του:

«Ὀμιλοῦντες περί Χαλκίδος ὀφείλομεν ἰδίαν μνεῖαν τοῦ ἐκεῖ ἐγκρίτου ὁμοδόξου κ. Σιμαντώβ Σακκῆ, πατρός καί θείου τῶν συνεταίρων τῆς γνωστῆς ἀθηναϊκῆς ἐπωνυμίας "Σακκῆς καί Σία". Ὁ κ. Σιμαντώβ φιλόξενος, εὐπροσηγορος πρὸς πάντας, μετὰ πατριαρχικῆς ἀπλότητος, ὑπῆρξεν ἰδίᾳ εὐπροσηγορος πρὸς ἡμᾶς κατὰ τὴν τριήμερον ἐν Χαλκίδι διαμονὴν μας. Ὁ κ. Σακκῆς ὀργᾶ μετὰ νεανικῆς ζέσεως πρὸς πᾶν καλὸν καί περιβαλλόμενος δι' ἐξαιρετικῆς φήμης εἰς τὸν κόσμον τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου, ἀγαπάται ἀνευ διακρίσεως ὑπὸ πάσης τῆς Χαλκιδικῆς κοινωvίας ἀνεξαιρέτως. Κληρούμενος πολλὰκις ὀρκωτῶς (Σημ. ἐννοεῖ "ἐνορκος") δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν εὐσυνειδήτην ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος μετριαζομένην ὑπὸ φιλανθρώπου ἐπιεικειᾶς, ἀλλὰ καί ὡς ἰδιώτης πολλὰ συνετέλεσεν εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς δυστυχοῦς τάξεως τῶν φυλακισμένων προσωπικῶς διδάξας εἰς αὐτοὺς διαφόρους ἐργασίας ἀνυψῶντων οὕτω τὸ ἠθικὸν αὐτῶν. Τῆς ἐν τῷ ἐμπορίῳ δὲ τιμιωτάτης αὐτοῦ δράσεως παρέχει τρανὸν τεκμήριον ἡ εἰς αὐτὸν ἀπονεμηθεῖσα τιμὴ ὑπὸ τοῦ Ἐμπορικοῦ Συλλόγου Σύρου, ἀνακηρύξαντος αὐτὸν "ἐπίτιμον μέλος", τιμὴ τοσοῦτο μᾶλλον ἐξαιρετικῆ καθόσον εἶναι ὁ μόνος ἐν Ἑλλάδι ἐμπορος ὑποθέτομεν, τυχὼν τοιαύτης παρά τοῦ Συλλόγου ἐκτιμῆσεως»⁵⁰.

Ὅταν πέθανε ὁ Σιμαντὸς Σακκῆς (3.1.1912) ὁ Τύπος τῆς Χαλκίδας τίμησε τὴ μνήμη τους ὡς ἀγαθοῦ οἰκογενειάρχη, φιλόσοργου πατέρα, γόνου «ἐκ τῶν πρώτων πατριαρχικῶν οἰκογενειῶν τῆς ἐνταῦθα Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος», τὸν ὅποιον φιλότιμοι υἱοὶ διαδέχθησαν ἐν τῷ ἐμπορίῳ ἐργαζόμενοι ἤδη ἐν Ἀθήναις καί ἐν τῷ ἐξωτερικῷ...»⁵¹.

Ὁ Μωϋσῆς Σακκῆς μετὰ τὶς γυμνασιακῆς του σπουδῆς ἐν τῇ Χαλκίδᾳ, δούλεψε κοντὰ στὸν πατέρα του, παντρεύτηκε μετὰ τὴ Ραχήλ τὸ γένος Σωλομόν Σαπόρτα, δούλεψε μερικὰ χρόνια συνεταιριστικὰ μετὰ τὸν κουνιάδο του

Παιδιά τοῦ νηπιαγωγείου (1958), ὅταν στεγαζόταν ἐντὸς χώρου τῆς Παλιᾶς Συναγωγῆς.

Χανιά Σαπόρτα ἐν τῇ Θεσσαλονίκῃ ἐν τῇ ὑφάσματα, κατέβηκε ἐν τῇ Ἀθῆναις κατὰ τὰ 1898 - 1899, ὅπου καί συνεταιρίστηκε πάλι ἐν τῇ ὑφάσματα μετὰ τὸν πρωτεξάδελφο του **Μποχὸρ Ζαχαρία Σακκῆ** μετὰ τὴ φέρμα «Σακκῆς καί Σία» ἐν τῇ ὁδῷ Ντέκα 8 γιὰ ἕνα μικρὸ διάστημα, καί τελικὰ, ἀπασχολήθηκε ἐπὶ ἄρκετὰ χρόνια ἐν ἐμπορικῆς δουλειᾶς ὡς παραγγελιοδόχος μετὰ τὸν πρωτότοκο γιὸ του **Βικτωρ Σιακκῆ** ἐντὸς καί ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος κυρίως ἐν σακχαρώδη προϊόντα⁵². Πολλὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ δεῦτερο μεγάλο πόλεμο στράφηκε πρὸς τὶς κτηματικῆς ἐπενδύσεις, ἐγκαταλείποντας κάθε ἐμπορικὴ δραστηριότητα.

Καί τῶρα λίγες λέξεις γιὰ τὸ ἐπωνύμιο «Σιακκῆς»: Καταγωγὴ τοῦ παπποῦ του ἦταν ἀπὸ τὸ Μυστρά, ὅπως ἔχει ἀποδειχθεῖ, δεδομένου ὅτι ἐν τῇ Χαλκίδᾳ, ὅσο ζοῦσε ὁ Σιμαντὸς Σακκῆς, τὸν ἀνέφεραν μετὰ τὸ παρατσούκλι «ὁ Μυστριώτης»⁵³ προφανῶς διότι τοὺς παλαιότερους ἦταν γνωστὸ μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821 ἀπὸ ποῖο τόπο εἶχε ἔλθει ὁ καθένας σάν πρόσφυγας. Ἀλλὰ ἀν ἡ προσφυγία τοῦ παπποῦ κρατοῦσε ἀπ' τὸ Μυστρά, ἡ προσφυγία κάποιων προγόνων τοῦ παπποῦ θὰ πρέπει νὰ ἔξικουσε μετὰ τὸ κύμα τῆς ἐξόδου ἀπὸ τὴ Σικελία ποῦ γίνεται ἐν τῇ 1492, ὅπως καί τῆς Ἰσπανίας, καί αὐτὸ θὰ ἴταν ἀπὸ τὴν σήμερα ὑπάρχουσα παραθαλάσσια ἀρχαία πόλις τῆς SCIACCA ἀνάμεσα Ματζάρας καί Ἀκράγα (Ἀγκριτζέντο), ποῦ κάποτε θὰ χάρισε τ' ὄνομα τῆς γιὰ νὰ γίνῃ τοπωνυμικὸ οἰκογενειακὸ ὄνομα σὲ ἐποχῆ, κατὰ τὴν ὁποία, ὅπως ἔβρουμε, δὲν εἶχαν διαμορφωθεῖ ἀκόμα τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα, ἀλλὰ κυκλοφοροῦσαν τὰ βιβλικὰ ὀνόματα συνοδευόμενα ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα, κι ἀνάμεσα τοὺς τῆ λέξη «μπέν» δηλ. «ὁ γιός». Ἡ ἰταλικὴ ὁμοῦ λέξη SCIACCA, ἔχοντας ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς συλλαβῆς, ποῦ συγχωνεύεται μετὰ τὴν ἐπόμενη συλλαβὴ Α καί προφέρεται Α ἐντὸ σύνολο, δηλ. ΣΑ, γιὰ πολλοὺς διαβάζεται καί γράφεται ΣΙΑ ἐν τῇ ἑλληνικῇ. Ἔτσι, κάποτε, (μᾶλλον ἀπὸ τὸ 1920) ὁ Μωϋσῆς Σακκῆς, πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων, καθιέρωσε ἐν τῇ συναλλαγῇ του τὴ γραφὴ καί τῶν δύο τύπων τοῦ ἐπωνύμου του. Καί ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὶς ἐμπειρίες ὄλων μας ἡ κατὰ τοὺς δύο τύπους ἐκφορά καί γραφὴ τοῦ ἐπωνύμου αὐτοῦ εἶναι συνηθέστατο φαινόμενον ἀκόμη καί ἐν σακκῆδες μὴ καταγομένους ἀπὸ τὴ Σιάκα ἀλλὰ ἰσπανικῆς προέλευσης ἢ καί ἰταλικῆς, ὅπως προσωπικὰ πιστεύω. Π.χ. Χασκία Σιακκῆ (δικαστῆ), ἢ τοῦ Ἰσακ Σιακῆ (γεροῦσιαστῆ καί βουλευτῆ) ἰσπανικῆς καταγωγῆς καί τῶν δύο. Ἀναφέρονται καί ὡς «Σακκῆς».

Ὅπως εἶπα παραπάνω, ἡ πρώτη προεδρία τοῦ Μωϋσῆ Σιακκῆ ἀρχισε μετὰ τὶς ἀρχαιρεσίες τοῦ 1913, ὅταν ἦταν ἤδη περασμένα 40 καί δὲν εἶχε μέχρι τότε ἀναμιχθεῖ ἐν τῇ κοινότητι τῆς Ἀθῆνας. Ὅταν γινόταν ἡ κηδεῖα τοῦ δολοφονημένου Γεωργίου Α' ἐν τῇ Μητρόπολι τῆς Ἀθῆνας ἐπισημαίνεται ἡ παρουσία του μετὰ τοὺς ἐπίσης Χαλκιδιώτες **Ἀσέρ Μποχὸρ Λεβὴ** καί **Μποχὸρ Ζαχαρία Σακκῆ**, ὡς ἀντιπροσωπείας τῆς Χαλκίδας, μετὰ τὸν τῆς ἰδιαίτερο στεφάνι ὡς ἀρχαιότερης Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος. Τὸ ἴδιο ἔκανε καί ἡ Θεσσαλονικὴ μετὰ ἐξαμελὴ ἀντιπροσωπεία, ἐνῶ οἱ ἄλλες ἐβραϊκῆς κοινότητες εἶχαν ἀντιπροσωπευθεῖ μετὰ τὸν στεφάνι ἀπὸ τοὺς **Ἀβρ. Κωνσταντίνου**, **Ἰησοῦ Σαμουηλίδου** καί **Ἰάκωβο Ἰεσοῦρου** δηλ. Ἀθηνῶν, Ἀρτῆς, Ζακύνθου, Ἰωαννίνων, Κερκύρας, Λαρίσης καί Τρικκάλων. Μαζί τους καί ὁ Ἀρχιεραββίνος Ἀθηῶν⁵⁴. Ὁ Μωϋσῆς Χαΐμης, φίλος τοῦ νέου προέδρου, ἀπὸ τὶς στήλες τοῦ περιοδικοῦ του εἶχε δώσει μάχες προπαγανδίζοντας τὴν ἀνάγκη ἀδελφικῆς συσπείρωσης τῶν Ἑλληνοεβραίων, τὴ διακοπὴ τῶν ἐσωτερικῶν διχονοιῶν τῶν κοινοτήτων, τὴ σύγκληση ἐν τῇ Ἀθῆναις ἐνός Συνε-

δρίου Κοινοτήτων, τὴν ἀνάγκη κατασκευῆς στὴν πρωτεύουσα μιᾶς εὐπρεποῦς καὶ εὐρύχωρης Συναγωγῆς καὶ τὴν ἐγκατάσταση σ' αὐτὴ ἐνὸς Ἀρχιρραβίνου, ἀναφέροντας ὅτι ὁ Ἑβραϊσμός τῆς Ἑλλάδος (1913) ἔφτανε 120.000, τονίζοντας συνάμα καὶ τὴν ἀνάγκη κρατικῆς ἀρωγῆς. Καὶ πρὶν ἀκόμα, μὲ τὴν ἀνυπαρξία κρέατος κασέρ κατὰ τὴ γιορτὴ τοῦ Πουμίρ (ἔβρ. ἀποκρηά) τῆς Ἀθῆνας, σημειῶνε ὅτι αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ἐπαναληφθεῖ καὶ συνιστοῦσε νὰ μὴ συσσωρευθῶνται ὅλες οἱ λειτουργίαι τῆς Κοινότητος σ' ἓνα πρόσωπο⁵⁵. Μέχρι τὰ Νοεμβριανά τοῦ 1917 λειτούργησε τὸ Κοινοτικό Συμβούλιο Σιακκῆ, μεσολάβησε ὁ διχασμός πού ἀνέφερα παραπάνω, μὴ μὲρα στὴ Συναγωγὴ συμπυκνώθηκαν οἱ ἀντίπαλοι Κωνσταντίνης - Σιακκῆς μὲ τὴ μεσολάβηση κάποιου Ντέξλερ καὶ ἐπακολούθησε γιὰ ἓνα χρόνο τὸ Συμβούλιο Κοινῆς Ἀποδοχῆς τοῦ Ἀσέρ. Μ. Λεβῆ. Συνέβαλε ἀσφαλῶς στὴν εἰρήνευση καὶ ἡ ἀρθρογραφία τοῦ Μωϋσῆ Χαΐμη κακίζοντος τὸ ἐπιζήμιο αὐτῆς τῆς καταστάσεως ἰδίως γιὰ τοὺς φτωχοὺς (Τὸ Μπικούρ Χολίμ ἰδὲν λειτουργοῦσε) μὲ εὐχὴ νὰ σταματήσει τὸ πείσμα χάριν τοῦ γενικοῦ συμφέροντος⁵⁶.

Ἐκ τῆς δράσης τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθῆνας

Ἐπί τῆς θητείας τοῦ Λεβῆ συνέβη τὸ συνταρακτικὸ γεγονός τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ τὸ στρατηγὸ Ἄλλενμπυ καὶ στίς 2.12.1917 γιορτάστηκε κι ἐδῶ τὸ γεγονός. Στὴ Συναγωγὴ, ἐκφώνησε λόγος ὁ Ἀσέρ Λεβῆς καὶ εἰνε δέηση γιὰ τὴν πλήρη κατῆχυσή τῶν ἀγγλικῶν καὶ συμμαχικῶν ὄπλων. Λόγω ἐβραϊκε ἐπίσης καὶ ὁ ἐπίτιμος πρόεδρος τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν,⁵⁷ καὶ ὅπως φαίνεται, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Λεβῆ καὶ μέχρι τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1920, ὁπότε μὲ ἀρχαιρεσίαι πάλι ἐξελέγη ὁ Μωϋσῆς Σιακκῆς, ὁ προκάτοχος τοῦ συνέχισε τίς ἐμφανίσεις του ὡς πρόεδρος, δὲν γνωρίζω ὅμως κατόπιν ποιας διαδικασίας ἦταν ἐντολοδόχος. Π.χ. στὴν κηδεαία τοῦ Ἀσέρ Λεβῆ κατέθεσε στεφάνι ἐπὶ τῆς σωρού του καὶ ἐξεφώνησε λόγος «ἐξ ὀνόματος τῆς Κοινότητος»⁵⁸. Πάντως ἦταν πρόεδρος ὁ Μ. Σιακκῆς καὶ κατὰ Ἰανουάριον 1924, ὅπως προκύπτει ἀπὸ ἓνα γράμμα τῆς 24.1.1924 τοῦ παλαιοῦ δικηγόρου καὶ συμβολαιογράφου τῆς Ἀθῆνας Μιλτιάδη Δ. Δάλλα πρὸς τὸ σιωνιστικὸ περιοδικὸ «Νέα Σιών», τοῦ ὁποῦ τὸ πλῆρες φιλοεβραϊσμοῦ περιεχόμενο παραθέτω:

«Ὁ πολλῆς τιμῆς ἀπολαύων παρ' ἡμῖν κ. Μωϋσῆς Σιακκῆς, πρόεδρος τῆς καθ' ὑμᾶς Κοινότητος, ἐκπληρῶν ἐπιθυμίαν μου ὅπως γνωρίσω τὰ ἐσχάτως γραφέντα περὶ τοῦ ἐκλιπόντος μεγάλου Ἑβραίου καὶ φιλέλληνο Μάξ Νορδάου, μοὶ ἐνεχείρισε τὰ σχετικά φύλλα τῆς ἐκλεκτῆς ἐφημερίδος ὑμῶν. Ταῦτα διελθῶν ἠσθάνθητο μεγάλην χαρὰν διὰ τὸν καλὸν ἀγῶνα ὃν διεξάγετε περὶ ἀποκαταστάσεως τῆς φυλῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐπιμέλειαν ἐν γένει τοῦ φύλλου Σας, τιμώντος τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Διὸ παρακαλῶ νὰ με τιμησθε διὰ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ ἐγγράφωντῆς με συνδρομητῆν... Καθῆκον θεωρῶ παντός γνησίου Ἑλληνοσὺν τὴν μεταξύ ἡμῶν τιμίως δρῶσαν καὶ κοινὰς τὰς τύχας σχοῦσαν φυλὴν ὑμῶν, ἅμα δὲ καὶ ἐξ εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς μεγάλους φιλέλληνας οὓς αὐτὴ ἀνέδειξε, καθῆκον λέγω ἔχομεν νὰ τιμῶμεν τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας ὑμῶν. Μετὰ πολλῆς ἐκτιμήσεως, Ἀθῆναι Ἰανουάριος 1924. Μ. Δάλλας, δικηγόρος»⁵⁹.

Πράγματι ἡ «Νέα Σιών» εἶχε δημοσιεύσει ἓνα σωρὸ κείμενα, εἰδήσεις καὶ ἀρθρα ἀναφορικά μὲ τὸν Μάξ Νορ-

δάου καὶ τὸ διάβημα τοῦ ἐπιστολογράφου καὶ φιλοεβραίου πρὸς τὸν πρόεδρο τῆς Ι.Κ. Ἀθηνῶν τοῦ ἔδωσε μιὰ ὥρα εὐκαιρία νὰ προβάλει τὰ φιλοσιωνιστικὰ αἰσθήματα τοῦ Μάξ Νορδάου, καὶ συγχρόνως τὰ δικά του, ἰκανοποιώντας τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Ι. Δάλλα. Γιατὶ πραγματικὰ ὁ Σιακκῆς ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐδῶ στὴν Ἀθήνα συνεπάρθηκε ἀπὸ τὴν ἰδέαν τοῦ σιωνισμοῦ, τοῦχε γίνε, κατὰ κάποιον τρόπο, μιὰ ἔμμονη ἰδέαν, κυκλοφοροῦσαν συχνότατα στὴ σκέψη τοῦ διάφορα σοφὰ λόγια τοῦ Μάξ Νορδάου, ὅπως αὐτὸς ὁ λόγος: «Ἐφ' ὅσον θὰ ὑπάρχει ἑβραϊκὸ ζήτημα, ὁ πολιτισμός θὰ εἶναι ἓνα ψεῦδος καὶ ὁποιαδήποτε διπλωματικὴ διάσκεψη γιὰ τὴν θεμελίωση τῆς ἀγάπης στὸν κόσμον, θὰ εἶναι μιὰ κωμῶδια». Δραστήρια κι ὀργανωτικὰ προσέφερε τίς ὑπηρεσίαι του, μὲ σύνεση καὶ ὠριμότητα, ποτὲ βίαιος στὰ λόγια του καὶ ποτὲ βιαστικὸς στίς ἀποφάσεις του, προχωρώντας ἀποφασιστικὰ στὴν ἐκτέλεσίν τουσ ὅταν ἦταν καιρὸς καὶ ἀποφασίζοντας τὴν ἰδέαν μιᾶς νέας συναγωγῆς, τῆς ὁποίας ἡ ἀγορὰ τοῦ καταλλήλου οἰκοπέδου ἐπρόκειτο νὰ πραγματοποιηθεῖ ἐπὶ θητείας τοῦ ἐπομένου προέδρου Νισῆμ Ματαβιά, τὸ δὲ χτίσιμό τῆς ἐπὶ προεδρίας Ζαχαρία Βιτάλ. Ἐγραφε ὁ ἱστορικὸς Μόλχο: «Ἐνας μὲ τὸ ὄνομα Μωϋσῆς Σακῆ ἀπὸ τῆ Χαλκίδα, ἄνδρας πολὺ ἐνεργητικὸς καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς κύριους ὀργανωτῆς τῆς Νέας Κοινότητος, τιμᾶται μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ προέδρου στίς ἀρχῆς τοῦ αἵωνα μας»⁶⁰. Καλλιέργησε τίς ἀγαθῆς σχέσεις τῆς παροικίας μὲ τίς ἑλληνικῆς ἀρχῆς καὶ μὲ τὴ βασιλικὴ οἰκογένειαν πού πάντα ἐδειχνε τὴν εὐνοίαν τῆς πρὸς τὸ ἑβραϊκὸ στοιχεῖο. Ὅταν ἀσθένησε ὁ Κωνσταντῖνος ἡ Κοινότητα προσευχήθηκε τὴν ἰδίαν μέραν ὅπως ὅλος ὁ πληθυσμὸς τῆς πρωτεύουσας, στὴ Συναγωγὴ ἀναπέμφθησαν δεήσεις γιὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς υγείας του καὶ ὁ πρόεδρος μὲ λογίδριον ἀπευθύνθη πρὸς τοὺς παρισταμένους «ἐξαιρῶν τὰς ἀρετὰς τοῦ βασιλέως καὶ τὴν πρὸς τὸν ἑβραϊκὸν πληθυσμὸν εὐνοίαν του»⁶¹.

Λίγο χρόνο μετὰ, στίς 31.5.1915, ἡ πρωτεύουσα στὸ Κοινοβούλιόν τῆς δεχόταν καὶ πέντε Ἑβραίους ὡς ἀντιπρόσωπους καὶ τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ λαοῦ: Τὸν σοσιαλιστὴ **Ἀλβέρτο Κουριέλ** καὶ ἄλλους 4 τοῦ συνδυασμοῦ Δημ. Γούναρη δηλ: 1) Τὸ **Μαυρίκιον Κοφίνα** ἀπ' τὰ Γιάννενα, γιαντρὸ, πρῶν δημοτικὸ σύμβουλον Βόλου ἐπὶ 7 χρόνια. 2) Τὸ **Δαβὶδ Ματαλόν**, πρόεδρον καὶ ἰδρυτὴ τῆς Στῶας Μπενε - Μπερίθ Θεσ/νίκης, διοργανωτὴ ἀρκετῶν ἑβραϊκῶν φιλανθρωπικῶν σωματείων. 3) Τὸν **Χαΐμ Ἡλία Κοέν**, μεγαλοκτηματῆ Τρικκάλων, φίλον τῆς βασιλ. οἰκογενείας. 4) Τὸν **Ἰωσήφ Μαλλάχ**, ἔμπορον, ἀριστοῦχον τῆς Ἐμπορικῆς Ἀκαδημίας τῶν Παρισίων. Καὶ ὁ Κοφίνας ἦταν ἀπόφοιτος τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων καὶ ἰδρυτῆς στὸ Βόλον σταθμοῦ Α' Βοηθειῶν (ἔξ ἰδίων του) καὶ δραστηριοποιήσε ἐκεῖ τὸ μαιευτήριον καὶ τὸ βρεφοκομεῖο, ἔγραψε μελέτες γιὰ ἀποξήρανση ἐλῶν, γιὰ ἀποκατάστασιν προσφύγων στὴ Θεσσαλία καὶ ἦταν μεγάλος ἀγωνιστής⁶². Καὶ νὰ σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι πρὶν 37 χρόνια (στίς 17.9.1878) ὁ Γεώργιος Α' εἶχε περὶ σὲ ἀκρόασιν τοῦ Ἀρχιραββίνου τῆς Κέρκυρας Ἰωσήφ Ἐμμ. Λεβῆ: «Μιὰ τῶν ὠραιότερων ἡμερῶν τῆς βασιλείας μου θὰ ἦτο ἐκείνη καθ' ἣν θὰ ἐβλεπον ἓνα Ἰσραηλίτην εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Κοινοβούλιον». ⁶³ Κι ἔτσι ἡ εὐχὴ του πραγματοποιήθηκε πέντε φορές! Ἄς σημειωθεῖ ὅτι κί ἄλλοι ὀμόθηρσοι ὑπῆρξαν ὑποψήφιοι σ' αὐτῆς τίς ἐκλογῆς, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἡμέτερος Ἀβραάμ Κωνσταντίνης μὲ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων, πού ὅμως ἀπέτυχαν. Καὶ οἱ πέντε βουλευτῆς, ἀντιπρόσωποι τῆς Θεσ/νίκης ἔφταναν σὲ λίγες μέρες στὴν πρωτεύουσαν γιὰ τίς ἐργασίας Α' Συνόδου τῆς Βουλῆς γιὰ τὴν προάσπισιν τῶν ἑβραϊκῶν δι-

Ἱστορικά τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν

καίων, γιά τήν ἐμπέδωση πραγματικῆς ἰσοπολιτείας ἀδιακρίτως φυλῆς καί θρησκευματος, γιά τήν τυχόν ἀπόκρουση συκοφαντικῶν διαδόσεων ἀπό παραδοκοῦντα κακόβουλα στοιχεῖα. Θά χρειαζόταν ἕνα ὀλόκληρο κεφάλαιο γιά τήν ἀπαρίθμηση καί περιγραφή των πού δέν νομίζω ὅτι ἀνήκει σ' αὐτή ἐδῶ τήν ἐργασία μου.

Μέ τίς ἐκλογές τῆς 31.5.1915, ἔχασε τό κόμμα τῶν «Ἐθνικοφρόνων» τοῦ Γούναρη παρέμεινε ὅμως στήν ἐξουσία λόγω τῆς ἀσθένειας τοῦ Κωνσταντίνου μέχρι τίς 3.8.1915, ὅποτε ἀνέλαβε ἡ κυβέρνησις Κ. Ζαβιτσιάνου ἀπό 4.8.1915 καί στίς ἐκλογές τῆς 6.12.1915 κέρδισε τό «Λαϊκό» κόμμα τοῦ Γούναρη. Μέ τίς ἀλλαγές αὐτές δέν ἐπηρεάστηκε ἡ θετική στάσις τῆς Ἑλλάδος στό ἐβραϊκό ζήτημα καί στή Βουλῆ τῶν Ἑλλήνων ἐγίνε ἀποδεκτή ἡ δήλωση Μπάλφουρ τοῦ 1917 στή Βουλῆ τῶν Κοινοτήτων γιά τήν ἴδρυση ἐβραϊκῆς ἐθνικῆς ἐστίας στήν Παλαιστίνη, πού κατέληξε στήν ἐπικύρωσι τῆς στή Συνδιάσκεψις τοῦ Σάν Ρέμο στίς 19.4. 1920 ἀπό τήν Ἑλλάδα μαζί μέ τά ἄλλα κράτη - μέλη τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν⁶⁴.

Στήν Ἀθήνα Σιωνιστικός Σύλλογος μέ τό ὄνομα «Μπενέ Σιών» (Τέκνα τῆς Σιών) εἶχε ἰδρυθεῖ στό σπίτι τοῦ **Δαυιδ Ἀβδελά**, μέ προσωρινή Ἐπιτροπή ἀπό τοῦς **Χαίμ Καστέλ**, **Δ. Λεβή**, **Σολομόν Μισραχὴ** καί **Π. Μάτσα**, ὑπαγόμενος στή Σιωνιστική Ὀμοσπονδία τῆς Ἑλλάδος⁶⁵. Τό περιεχόμενο κι ὁ στόχος τοῦ Σιωνισμοῦ, εἶναι αὐτά πού ἀναγράφουν διεθνῶς οἱ ἐγκυρες ἐκδόσεις λεξικῶν καί ἐγκυκλοπαιδειῶν καί ἄλλων βιβλίων ἀναφορᾶς καί συμπυκνώνονται στό τρίπτυχο: Πόθος τῆς ἀρχαίας Σιών - Ἀναμνήσεις παρελθόντος - Ἐλπίδες μέλλοντος. Πρώτος διδάξας ὑπῆρξε ὁ Μωυσῆς Χαίμης μέ τήν ἀρθρογραφία του περί Σιωνισμοῦ στά περιοδικά του⁶⁶. Ἄλλοι πρῶτοι Σιωνιστές στήν Ἀθήνα συνεργασθέντες μαζί του εἶναι οἱ **Ἄβρ. Κωνσταντινίδης**, **Μωῦσῆς Σιακκῆς**, **Ἄβραάμ Ἀλχανάνης** (γιατρός), **Χισκιγιὰ Σακκῆς** (δικαστής) **Μίνος Μπατινός**, **Ἄαρων Σιακκῆς**, **Νισῆμ Σαμπετάι**⁶⁷. Στήν ἐκθεση τοῦ **Σολομόν Μπῆτ**, ἐντολοδόχου τῆς Σιωνιστικῆς Ὀμοσπονδίας τῆς Ἑλλάδος γιά τήν ὀργάνωσι τοῦ Σιωνιστικοῦ Συλλόγου τῆς Ἀθῆνας περιγράφεται ἡ ἐπίσκεψις του, ἡ συνάντησι καί γνωριμία του μέ τοῦς Σιωνιστές τῆς Ἀθῆνας, γνωρίζει τόν πρόεδρο τῆς Κοινότητος **Μωῦσῆ Σιακκῆ** καί γράφει: «... Παρά τά τεσσαράκοντα ἔτη του (σημ. Λάθος. Ἦταν κλεισμένα 50) εἶναι νεαρώτατος τήν καρδιαν καί πλήρης δράσεως. Εἰς αὐτόν ἀνήκει ἡ τιμή τῆς ἐπισήμου προσχωρήσεως τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν εἰς τό ἔργον ἀνοικοδομήσεως τῆς Παλαιστίνης. Ὁ κ. Σιακκῆς μέ τήν χαρακτηριστικὴν εὐχέρειαν τοῦ λόγου, μᾶς ἐκθέτει πᾶν ὅ,τι μέχρι τοῦδε ἐπραξε ὑπὲρ τοῦ Σιωνισμοῦ, ὅ,τι θά πράξει αὖριον καί ὅ,τι πάντοτε θά πράττει. «Εἶναι δυνατόν νά ὑπάρξουν Ἰσραηλίται μὴ Σιωνισταί; «Εἰς τόν τόνον τῆς φωνῆς του, εἰς τὰς κινήσεις του, διακρίνομεν τήν εἰλικρινή του πεποίθησι: τόν θαυμάζομεν...». «Αὐτή τήν ἐκθεση τοῦ Μπῆτ καί ἄλλες λεπτομέρειες δημοσίευσε ἡ «Νέα Σιών» μέ τὰ ὀνόματα τοῦ Δ.Σ. τῆς «Μπένε Σιών» πού ἐξελέγη κατά τήν παραπάνω συγκέντρωσι - συνέλευσι μέσα στή Συναγωγὴ δηλ.: προέδρου **Μωῦσῆ Χαίμη**, ἀντιδρου **Χαίμ Καστέλ**, **Μωῦσῆ Μάτσα**, **Μωῦσῆ Λεβή**, **Δάριο Λεβή**, **Νισῆμ Σαμπετάι**, **Μωῦς Κοένκα**, **Ἄβρ. Ἀλχανάνη**, **Λέων Ζουβή**, **Χαίμ Χαζάν** καί **Λέων Γαβριηλίδη**. Στό ἐπόμενο τεύχος τῆς ἡ «Νέα Σιών» συμπεριέλαβε ὀλόκληρο τό λόγο πού ἐκφώνησε ὁ πρόεδρος Μωῦσῆς Σιακκῆς κατά τήν παραπάνω Συνέλευσι, πού, ὅπως ὑπολογίζω, πρέπει νά ἐγίνε κατά Σεπτέμβριον 1923⁶⁸.

Περίπου δύο χρόνια μετὰ, ὅταν πιά δέν ἦταν πρόεδρος ὁ Μ. Σιακκῆς στήν Κοινότητα θά ἦθελα νά χρονολο-

Ραβίνος Ἀθηνῶν Ἰωσήφ Ντετσάβες.

γήσω τό γεγονός μιᾶς νέας ἀφίξης στήν Ἀθήνα, τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ **Κέρεν Ἀγιοσόντ**, **Σάλεμ Πάτσι**, μέ ὀμιλία του στή Συναγωγὴ ἐνώπιον πυκνοῦ ἀροατηρίου καί μιᾶς δευτέρης σέ ἐπίλεκτο ἀκροατήριον Ἑβραίων τῆς Ἀθῆνας καί τῆς Στοᾶς Μπενέ Μπεριθ. Ἀφοῦ μίλησε ὁ Πάτσι, ὁ Μωῦσῆς Σιακκῆς, γνωρίζοντας τήν ψυχολογία τῶν παρισταμένων, εἶχε τὴ φαεινὴ ἰδέα πρὶν διαλυθεῖ ἡ συγκέντρωσι, ν' ἀνέβη ἀμέσως στό βῆμα, προτρέποντάς τους νά ἐκπληρώσουν τό καθῆκον τους ἀπέναντι τοῦ Κέρεν Ἀγιοσόντ καί καταθέτοντάς ἐκεῖνη τὴ στιγμὴ τὴν ἀναλογία του. Ἡ ἐπιτυχία ὑπῆρξε ἀπόλυτη, τόσο ὥστε νά γράψῃ ὁ Reporter τοῦ γαλλόφωνου περιοδικοῦ «PRO — ISRAEL» «Il est a souhaiter que ce concours soit assuré pour l'avenir egalement»⁶⁹. Τόση ἦταν ἡ προθυμία τῶν εἰσφορῶν!

Μετὰ τὴ λήξι τῆς θητείας του ὁ Μωῦσῆς Σιακκῆς ἦταν ἀποφασισμένος πλέον ν' ἀποσυρθεῖ ἀπ' τὰ κοινοτικά καί πράγματι μέχρι τοῦ θανάτου του (3.2.1944) δέν ὑπῆρξεν ὑποψήφιος γιά νέα προεδρία, διατήρησε ὅμως τίς δραστηριότητές του γύρω ἀπὸ τὴ σιωνιστικὴ ἰδέα πού δέν τὸν ἐγκατέλειψε ποτέ, συνδυάζοντάς τες μέ τὰ ἰδεώδη τοῦ **Μπενέ Μπεριθ** Ἀθηνῶν πού στό γραφεῖο τοῦ Λέκκα 3 Ἀθήνα, μέ τόν **Ἡλία Ραφαήλ Κανέττη** καί ἄλλους ἰδρυσαν τὸ 1923, μέ πρῶτο πρόεδρο τόν Ἡλία Κανέττη καί ἐπόμενο τὸ Μωῦσῆ Σιακκῆ. Ὅμως αὐτό εἶναι μιά ἄλλη ἱστορία. Τό ἀναφέρω αὐτό γιατί, μέσα στή Στοά αὐτή, λίγα χρόνια ἀργότερα, σέ μιᾶ συνέλευσι ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Μωῦσῆ Σιακκῆ (κατὰ Μάιο 1929), μέ τὴν παρουσία καί τῶν πρῶτων βουλευτῶν, **Μαλλόχ**, **Μπεσαντζή** καί **Ματαλόν**, τονίσθηκε μέ τοὺς λόγους πού ἐκφώνησαν καί οἱ τρεῖς τὴ σπουδαιότητα τῶν ἱστορικῶν στιγμῶν τῆς περιόδου ἐκείνης καί ὁ ἀρθρογράφος πού ἀποτύπωσε τό γεγονός τελειώνει τό ρεπορτάζ του σχολιάζοντάς τό λό-

Ίστορικά τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν

γο τοῦ προέδρου τῆς Στοᾶς Μπενέ Μπερίθ ὡς ἐξῆς: «Ὁ λόγος τοῦ κ. Μωϋσῆ Σιακῆ, ποιήσαντος θερμὴν ἐκκλήσιν ὑπὲρ τοῦ Κέρεν Ἀγιεσόντ, ἐπροκάλεσε βαθύτατη ἐντύπωση εἰς τοὺς παρισταμένους. Χάρις εἰς τὴν πολῦτιμον συνδρομὴν τοῦ κ. Μ. Σιακῆ, ὁ διοργανωθείς ἔρανος εἰς τὰ διάφορα καταστήματα ἀπέφεραν ἀποτελέσματα λίαν ικανοποιητικά. Θεωροῦμεν καθήκον μας νὰ ἐκφράσωμεν εἰς τὸν κ. Μ. Σιακῆν τὰς εὐλικρινεῖς εὐχαριστίας μας διὰ τὴν θερμὴν αὐτοῦ ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν πρὸς τὸ σιωνιστικὸν ἰδεῶδες, τοσοῦτο μᾶλλον καθόσον εἶναι σχεδὸν ὁ μόνος ἐν Ἀθήναις ὁ ὁποῖος διεξάγει τὸν καλὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἰδέας μας. Τὸν συχαίρομεν εὐλικρινῶς διὰ τοῦτο καὶ ἐλπίζομεν ὅτι θὰ δυνάμεθα νὰ ὑπολογίζομεν εἰς τὴν πολῦτιμον συνδρομὴν του. Εὐχαρίστως ἀγγέλλομεν ὅτι ὁ κ. Μ. Σιακῆς, ὑπέικων εἰς τὰς παρακλήσεις τῶν ἀντιπροσωπείας ἐδέχθη νὰ ἀναλάβει τὴν προεδρίαν τοῦ Κέρεν Ἀγιεσόντ εἰς τὰς Ἀθήνας»⁷⁰.

Ραββίνοι - θρησκευτικοὶ λειτουργοί

Θέλω νὰ κλείσω τὴν ἐργασία μου μὲ λίγα λόγια γιὰ τοὺς διατελέσαντες Ραββίνους κατὰ τὴν περίοδον πού ἀνέπτυξα μέχρι τὸ 1925. Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα πού μπόρεσα νὰ συγκεντρώσω ἔχω νὰ παρατηρήσω τὰ ἀκόλουθα:

1) Στὴν ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν «Νέα Ἐφημερίς», τῆς 14.2.1887, σ. 1 δημοσιεύεται ἡ εἰδήσις ὅτι «ἀπεβίωσεν ὁ Ἀρχираββίνος Ἀθηνῶν». Καμιά ἄλλη ἐνδειξη ἢ πληροφορία.

2) Στὴν ἐφημερίδα «Πρόνοια» τοῦ Πειραιῶς, τῆς 23.1.1982, σ. 3, δημοσιεύονται τὰ ἀκόλουθα: «Ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν γνωστοποιεῖ ὅτι ὁ κ. Ἰωσήφ Ἀμβάβ (sic) πού πρόκειται μᾶλλον περὶ Ἀμποάβ (καταγωγῆς Σμύρνης), πρῶην Ραββίνος Ἀθηνῶν, ἀπελύθη δυνάμει τοῦ ἀπὸ 15/10/1981 πρὸς τὸν κ. ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστῶν καὶ Ἐκπαιδεύσεως ὑπουργὸν ἐγγράφου, δι' ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸ ἀξίωμα του διαγωγῆν». Καμιά ἄλλη πληροφορία γιὰ τὸ γεγονός ἢ τὸ πρόσωπο.

3) Ραββίνος Σολομόν Ἰωσήφ. Φέρεται ὑπηρετῶν τὸ 1895. Προφανῶς θὰ προσελήφθη μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ προηγούμενου. Ἐκτελεῖ καὶ χρεὴ Ἑβραϊοδιδασκάλου Ἑβραιοπαίδων τῆς Ἀθήνας. Μισθός του, δρχ. 50 ἀπὸ Δημόσιον, δρχ. 50 ἀπὸ Δήμον Ἀθηναίων καὶ μισθός ἀπὸ Κοινότητα. Καταγωγὴ τοῦ Κωνσταντινούπολη.

4) Ἰσαάκ Σολομόν. Γράφει τὸ Δελτίον Ἑβραϊκοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, Νοβρίου - Δεκ/ου 1981, σ. 7, ὅτι κατέχει κετομπά του τοῦ 1894. Μήπως πρόκειται περὶ τοῦ προηγούμενου; Χρειάζεται νὰ γίνῃ ἐξακριβώσιον.

5) Στὴν ἐφημερίδα «Ἀκρόπολις», 12.4.1895 δημοσιεύεται: «Ὁ Ραββίνος τῶν Ἀθηνῶν Ἰωσήφ (sic), ἐπισκέφθη τὸν Θ. Π. Δηλιγιάννην κατὰ τὰς παραμονὰς τῶν ἐκλογῶν. Ὁ Ραββίνος ἀπάντησε στὴν «Ἐστία» τῆς 14.4.1895 διαφεύδων τὴν ἐπίσκεψιν. Προφανῶς θὰ εἶναι ὁ παραπάνω ὑπ' ἀριθ. 3 Ραββίνος.

6) Ἰωσήφ ντέ Τσάβες. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ παραίτησίν του 22/4/1914 (πιστοπ. I.K.A. Ἀθηνῶν μὲ ὑπογραφή Ἀβρ. Κωνσταντίνης). Ὑπηρετῆσε ὡς Ραββίνος ἀπὸ 1906 μέχρι 1913.

7) Μωϋσῆς Σαμουήλ Λεβῆς. Ραββίνος ἀπὸ 1913 - 1917. Τὸ «Ἐλεύθερον Βῆμα» τῆς 7.12.1917 ἀγγέλλει τὸ θάνατόν του καὶ κηδεῖα του στίς 6.12.1917.

8) Νέα θητεία τοῦ Τσάβες ἀπὸ 1923 μέχρι θανάτου του (πληροφορία Ἐδμόνδου ντέ Τσάβες). Ὁ Ἰωσήφ ντέ Τσά-

βες ἀπέθανε 4.9.1931.

Κατὰ διαλείμματα χηρείας τῆς θέσεως τοῦ Ραββίνου ἐραβίνευσεν ὁ Ἑβραϊοδιδασκάλος Χαΐμ Καστέλ διορισθεὶς πρῶν νὰ συσταθεῖ τὸ Ἑβραϊκὸ Σχολεῖον. Ἐπιθεώρησις 99, 7-8/1913, ἀποβιώσας τὸν Μάϊον 1924. Πληροφορία γιὰ θητεία του δὲν βρῆκα, πάντως χρεὴ ραββινεύοντος ἐκτελεῖ στὴ δολοξογία 25/3/1915.

Σχετικὰ μὲ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ Ραββίνου Σολομόν Ἰωσήφ ὡς Ἑβραϊοδιδασκάλου ἢ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ Ἑβραϊοδιδασκάλου Χαΐμ Καστέλ ἐκτάκτως ὡς Ραββίνου, ὁ παραπάνω πού ἀνέφερα κανονισμός τῆς ΙΚΑ τοῦ 1935, μὲ τὶς μεταπολεμικὰ τροποποιήσεις του τὸ 1947, προέβλεψε (ἄρθρα 76 - 77) γιὰ τοὺς θρησκευτικῶς ὑπαλλήλους δηλαδὴ τὸ Ραββίνον, τὸν σφαγεῖα τῶν κρεάτων (Σοχέτ), τὸν περιτομῆν (Μοέλ), τὸν ἱεροτελεστή (Χαζάν) καὶ τὸν ἐπόπτη τῶν τροφίμων (Σομέρ), καὶ εἰδικά, στὸ πρόσωπον τοῦ Ραββίνου θεσμοποιήθηκαν καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ Ἑβραϊοδιδασκάλου καὶ ἡ δυνατότητά του συμμετοχῆς στὸ 5μελές ἔως 7μελές Ραββινικὸ Συμβούλιον, τοῦ ὁποῦ προεδρεύει ὁ Ἀρχираββίνος τῆς Κοινότητος, καὶ τοῦτου μὴ ὑπάρχοντος ὁ ἀρχαιότερος Ραββίνος - μέλος τοῦ Ραββινικοῦ Συμβουλίου. Ὅσον ἀφορᾷ γιὰ τὴν ἰδιαιτέρα προβλεπόμενη θρησκευτικὴ ἀρχὴ τοῦ Ἀρχираββίνου, οἱ ἀρμοδιότητές τῆς ἐντοπίστηκαν στὸ χῶρον καὶ μόνον τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν, ἐνῶ παλαιότερα καὶ μάλιστα ἐπὶ Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας ὁ διορισμός ἐνόμος ἐστὶν σουλτανικὸν διάταγμα Ἀρχираββίνος Κωνσταντινουπόλεως (Χαχάμ - Μπασῆ), ἀπὸ τοῦς πρώτους ὁ Μωϋσῆς Καψάλης, καὶ τελευταῖος ὁ Χαΐμ Ναχοὺμ (1909), ἀσκοῦσαν αὐτὸ τὸ ἀξίωμα μὲ εὐρύτατες δικαιοδοσίες σέ ὄλες τὶς ἑβραϊκὰς κοινότητες τῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ μὲ τὸν ἰσχύοντα κανονισμό τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν (1978), προβλέπεται ὁ θεσμός τοῦ Ἀρχираββίνου καὶ ὀρίζονται ποιά εἶναι τὰ προσόντα του ἀλλὰ γιὰ ἄγνωστους λόγους, κανένα μέχρι σήμερον Κοινοτικὸ Συμβούλιον ἢ Κοινοτικὴ Συνέλευσις δὲν ἔκαναν χρῆσιν τοῦ δικαίωματος ἐκλογῆς Ἀρχираββίνου.

Σημειώσεις

- 1) Βλ. «Ἑβραϊκὸ Βῆμα» (Θεσσαλονίκης), τευχ. 13/ 3.3.1925.
- 2) Τομ. Γ' σελ. 124, ἐκδ. Ἀντωνόπουλου.
- 3) Φυλλ. Ἐφημ. Κυβερνήσεως 1938, 6.14. Δηλαδὴ παρατίθηκε.
- 4) Στὰ ἑβραϊκὰ ἢ λέξεις Γεσσαουρούν εἶναι μιὰ ποιητικὴ ἀπόδοσις τοῦ ὀνόματος Ἰσραήλ. Στὴ Βίβλον συναντᾶται 5 φορές (Δευτ. 32:5, 33:26, Ἦσ. 44:23, Ἐκκλ. 37:29). Οἱ Ἑβραϊκοὶ καθὼς καὶ ἡ Βουλγαρία ἀποδίδουν τὸν ὄρο στὸν Λευ. 32:15 μὲ τὴν ἔννοια τοῦ «ἀγαπημένου». Σ' ἄλλες περιπτώσεις ἡ Βουλγαρία μεταφράζει τὴ λέξιν ὡς *lectissimus*, «ὁ πλέον εὐθύς». Ὁ Ἀκίλας, ὁ Θεοδόσιος καὶ ὁ Σύμμαχος ἀποδίδουν τὴ λέξιν ὡς «εὐθύς», ὑπονοώντας ὅτι ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἑβραϊκὴν ρίζαν «γιασάρ», δηλ. «εὐθύς», «δικαίος». Νεώτεροι μελετητῆς (βλ. Bacher) ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ ὄρος Γεσσαουρούν ἐκφράζει τὴν ἔννοια τῆς εὐθύτητας πού πρέπει νὰ διέπει τὸν Ἰσραήλ. Βλ. ἐγκυκλοπαίδεια «Judaica», 10:4.
- 5) ΦΕΚ, Μέρ. Α', ἀ/α 101/4.5.1890, σ. 585-6. Ἐφημ. «Ἐθνικὴ», 14.4.1981, περ. «Ἰσραηλιτικὸν Χρονογράφον», τευχ. 4/1901 σ.4 («Ἐκδ. Κέρκυρα).
- 6) ἘΕ. 23, 11. Δευτ. 10, 17 - 19 καὶ 15, 7 - 10 καὶ 16, 11, 14. Ψαλμ. 132, 15.145, 15, 16. Ἰσ. 58, 5 - 7. Ἰερ. 16, 49. Παρ. 19, 17 καὶ 31, 20. Ἰώβ, 22, 5 - 9 καὶ 29, 12, 13.
- 7) ΦΕΚ, Μέρ. Α', ἀ/α 101/4.5.1890, σ. 585 - 586.
- 8) ΦΕΚ, τευχ. Β', ἀ/α 14/29.3.1900, Β.Δ. «Περὶ ἐγκρίσεως τοῦ μεταρρυθμισθέντος Καταστατικοῦ τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν».
- 9) ΦΕΚ, τευχ. Α', ἀ/α 178/25.7.1906, σ. 698.
- 10) Μ. Μακρίδου, Γεν. Ἐτήσιος Ὀδηγός Ἑλλάδος 1887, σ. 45 - 46 καὶ περ. «Παρνασσός», τ5 (1881/6/851, ἀρθ. Α. Μανσόλα).
- 11) AMEDE JAUBERT, GEOGRAPHIE D' EDRISI, PARIS 1846.
- 12) Ἐφ. «Αἰών» (Ἀθηνῶν), Φύλλ. 920/24.11.1846, σ.2.
- 13) Ἐφ. «Ἐφημερίς Ἀθηνῶν», 13.11.1882.
- 14) «Ἐγκόλιον Ἡμερολόγιον» Μ. Η. Πανά τοῦ 1885 καὶ Περ. «Κυψέλη».

Ίστορικά τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν

ἔτος β' (1885) σ. 277 - 280 καὶ 279 - 300.

- 15) Δέν ἀναφέρονται ὀνόματα τῶν φοιτητῶν.
- 16) Ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπειροῦ» (Ἀθηνῶν), φύλλ. 26/12.3.1893, σ.3. Φαίνεται ὅτι ὁ συντάκτης τῆς εἰδήσεως, καταγωγῆς ἠπειρωτικῆς, γνώριζε γὰρ τοὺς συμπατριώτες του φοιτητές.
- 17) Ὁ π. φύλλ. 115/2.12.1894. Χαϊδευτικό τοῦ «Δαβίδ» εἶναι τὸ «Δαβιτζῶν» ἢ καὶ «Τζῶν» στοὺς Ἠπειρώτες Ἑβραίους. Πρόκειται περὶ Δαβὶδ Λεβῆ.
- 18) Βοβολίνη, «Μέγα Βιογραφικὸν Λεξικόν», τ.Α', σ.39 στήλῃ β. «Ὀδηγός» Μακρίδῃ 1899, σ.46β.
- 19) Ἐφ. «Νέα Ἐφημερίς» (Ἀθηνῶν), φύλλ. 167/ 16.6.1891 σ.1.
- 20) Ἐφ. «Παλιγγενεσία» Ἀθηνῶν, φύλλ. 27.5.1892. Ἐπομένως ἦταν μέλος τοῦ «Παρνασσού».
- 21) Ὁ π. φύλλ. 15.3.1893, σ.3.
- 22) Ὁ Βελιανίτης, «Τὰ πρῶτα κομιτάτα τῶν Ἀπόκρεω», στήν ἐφημ. «Ἀθῆνα» (Ἀθηνῶν), φύλλ. 2.12.1914.
- 23) «Ὀδηγός» Μακρίδῃ Ἐμπορίου καὶ Βιομηχανίας, 1891, σ.127 — «Ὀδηγός» Μακρίδῃ 1899, σ. 336β, 46β, 51β, 127 — «Ὀδηγός» Ἰγγλέσιον 1904 - 5, «Ὀδηγός» Μπούκα τοῦ 1875, εὐρετήριο. «Ὀδηγός» Χρησιτίδου σ.106,16.
- 24) Πατρόσ Ἐκκλησίας Τερτυλλιανού, «Ἀπολογητικός» 7,1 καὶ 1,12 PATR. GR Δ.Σ. Μπαλάνου, Πατρολογία, 1930, 6.193. Τύπος ἐνδεικτικὰ: Ἐφ. «Ἐθνική», 26.4.1891, «Νέα Ἐφημερίς», 26.4.1891 σ.3, «Νεολόγος Πατρῶν» 23.3.1901, ἀρθρ. Σακελλαρίου «Ἑβραῖοι καὶ Χριστιανόπαιδες».
- 25) Περ. «Ἰσραηλιτικὸν Χρονογράφος», τεύχ. 11/1901, σ. 86, περ. «Ἑβραϊκὸν Βῆμα» (Θεσ/κης), τεύχ. 4/1925, σ.6. Ὁ ἀρ. 6.000 μοῦ φαίνεται ὑπερβολικός.
- 26) Μ.Η. Πανᾶ, «Ἐγκόλιον Ἡμερολόγιον» τοῦ 1885, σ.208.
- 27) Ἐφ. «Ποσειδῶν» (Πειραιῶς), φύλλ. 28.5.1877, μέ διαφημίσεις στὰ ἐπ. φύλλα.
- 28) Ἐφ. «Νέα Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης, φύλλ. 10.7.1975, σ.41.
- 29) Ἐφ. «Ἡ Πρόοδος» (Ἀθηνῶν), ἀρθ. «Ἡ μουσικὴ εἰταιρεία «Εὐτέρπη», 19.12.1917.
- 30) Πίνακας ἀποβιωσάντων Δήμου Ἀθηναίων ἐτῆ 1912 ἕως Ἰαν. 1913.
- 31) Περ. «Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρησης», τεύχ. 1/1915, σ.15 καὶ 3-4/1914, σ.63.
- 32) Ὁ π. τεύχ. 7-9/1912, σ. 115, στή Μελέτη Μποχώρ Φόρνη, «Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης Χαλκίδος».
- 33) Συνέντευξη Δανιὴλ Γκιούλη ἀπὸ Μάρκο Ὄσμο βάσει σημειώματος Ἀβραάμ Σαρφατῆ, περ. «Ἑλλάς - Ἰσραήλ», τεύχ. 13/60 σ.3. Συμβόλαιο 51.832/ 2.9.1902. Συμβολαιογράφου Ἀθηνῶν Σπ. Ἀρμάγου, μετρ. Τερφ. 598,40 ἀντὶ 8.000. «Φωνὴ τοῦ Ἰσραήλ», 1936 σ.570. Πληρ/α Ἀβρ. Σαρφατῆ, «Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρηση» 22.6.72, σ.2. Μ.Κ. Κωνσταντίνῃ «Ἡ πρώτη ἐν Ἀθῆναις ἔβρ. Συναγωγὴ», στήν «Ἰσρ. Ἐπιθεώρηση» 7.1.1972, σ.2. «Ἰσραήλ Χρονογράφος», τεύχ. 7/1901, 655. Μ.Κ. Κωνσταντίνῃ, περ. «Ἀθηναϊκά», τεύχ. 50/1971 σ.12 - 13,40.
- 34) Πληρ/α, ὁ.π. Σαρφατῆ ἀρ. 33.
- 35) Συμβόλαιο 1899/27.3.1843 συμβ/φου Ἀθηνῶν Κοσμικὰ Κοκκίδη. «Φωνὴ τοῦ Ἰσραήλ», 1936 σ.535. «Ἰσρ. Ἐπιθεώρηση», 1913 σ.155. Γενικά γὰρ Δουκίσσα καὶ Πασιφικο βλ. ἐγκυκλοπαίδεια «Judaica», τ.3:817 καὶ 13:6.
- 36) «Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρησης» τεύχ. 6/1912, σ.96 καὶ ἄλλα τοῦ 1913.
- 37) «Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρησης» 1/1915μσ.13.
- 38) Ὁ π. ἀρ. 29 Συνέντευξη Ὄσμο - Γκιούλη. «Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρησης» τεύχ. 6 - 8/1915, σ.92.
- 39) ΦΕΚ Α' α/α 173/2.8.1920. Ἐπικύρωση Κανονισμοῦ (ΦΕΚ Α', α/α 118/4.4.1935).
- 40) Περί καταγωγῆς Κωνσταντίνῃ, Revue des Etudes Juives, τ.68 (1914), σ.179 Judaica, τ. 2:550 (Alconstantini Family).
- 41) Βλᾶση Γαβριηλίδη, «Αἱ νέοι βιομηχανοὶ τῆς Ἑλλάδος». Κεφ. «Σκιαγραφία». Βοβολίνη, «Μέγα Βιογραφικὸ Λεξικό» Ἀθῆναι.
- 42) Γ. Ἡλιάδης, «Ἀνθρακασβέστιον», Ἀθῆναι 1918, «Ἀκρόπολις» καὶ ὁ.π. Γαβριηλίδη, σελ. 151.
- 43) Περ. «Ἐβδομάς» τοῦ Δημ. Καμπούρογλου, τεύχη 39 -46/1888. Ἐφ. «Ἐμπρός» Φεβρ. 1914. Ὁ π. τεύχ. 1/1915, σ.15 - 16. Ὁ π., ἀρ. 32 περ. «Ἰσραήλ», (Τρικάλων) τεύχος 7/1914, σελ. 82. «Ἀκρόπολις» τέλη Δεκ. 1918.
- 44) Περ. «Κυψέλη», ἔτος Β' 1885 σελ. 277 - 280 καὶ 297 -300.
- 45) Ἡ μερίδα τοῦ ὑποθ/κείου ἀπὸ 1896 μέχρι 1918 ἐμφανίζει 46 πράξεις ἀγορῶν καὶ πωλησέων.
- 46) Δωρητήριο συμβ/φου Ἀθηνῶν Ν. Ἀναστασάκη 14023/ 14.7.1927, ἐπὶ προεδρίας Νισῆμ Ματαθία.
- 47) Δελτία ἀρ. 19/1894 σ.3 καὶ 1898, σ.9 καὶ 130.
- 48) Ἐννοεῖ τὸν Ἀβραάμ Εὐλαγόν.
- 49) Πληροφορία Ἰσαάκ Σιμαντοῦ Σακκῆ.
- 50) Ἰσρλ. Ἐπιθ. Συν/ξη Μποχώρ Φόρνη πρὸς Μωϋσῆ Χαΐμη, τεύχ. 2/1913.
- 51) Ἐφ. «Εὐρύπος», ἀρ. 2177/ 4.1.1912.
- 52) «Ἰσρ. Ἐπιθεώρηση», τεύχ. 4/1912, σ.65». «Ἐπανήλθεν ἐκ τοῦ μακροῦ ἀνά τὴν ἑσπερίαν ταξειδίου του ὁ φίλος κ. Μ.Σ. Σιακκῆς».
- 53) Μποχώρ Φόρνη, «Ἰστορία τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Χαλκίδος», «Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν», τ.Γ' (1954), σ.60. Ἀβνέρι. Οἱ Ἑβραῖοι

τοῦ Μυστρά «Χρονικά», τεύχ. 40, σ.5 γὰρ «Ντανιὴλ Σακῆ, ἕνα ἀπὸ τοὺς ἱθνητοντες τῆς Ἰσρ. Κοινότητος Μυστρά.

- 54) «Ἰσρ. Ἐπιθεώρησης», τεύχ. 1/1913 σ.13. Ἐφημ. «Ἀκρόπολις», 18.3.1913, σ.2
- 55) «Ἰσρ. Ἐπιθεώρησης», τεύχ. 1/1913, σ.15
- 56) Ἰσρ. Ἐπιθ. τεύχ. 6-8/1915, σ.92.
- 57) Περ. «Ἰσραήλ» (Τρικκάλων) τεύχ. 2/1918, σ.24. Ἐφ. «Ἐστία», 2/12/1917, σ.1
- 58) Περ. «Ἰσραήλ» (Τρικκάλων), τεύχ. Δεκ/ου 1918.
- 59) Περ. «Νέα Σιών», τεύχ. Φεβ/ριου 1924.
- 60) Michael Molho «La nouvelle communaute juive d' Athenes» στὸ «Joshua Star Memorial». Ἐκδόση «Jewish Social Studies Publication» Neq York, 1935, σελ. 234.
- 61) «Ἰσρ. Ἐπιθεώρησης» τεύχ. 2-4/1915, σ.44
- 62) «Ἰσρ. Ἐπιθεώρησης» τεύχ. 6-8/1915, σ.93 καὶ τεύχ. 5/1915, σ.59-60.
- 63) «Ἰσρ. Ἐπιθεώρησης» τεύχ. 5/1915, σ.60
- 64) Περ. «Ἰσραήλ» (Τρικκάλων), τεύχ. 6/1918, σ.51.
- 65) Περ. «Ἰσραήλ» (Τρικκάλων), 11/1918, σ.
- 66) «Ἰσρ. Ἐπιθεώρησης» τεύχ. 5 - 6/1914. Μελέτη Μ. Χαΐμη, Sionisme et Patriotisme καὶ Ἰσρ. Χρονογράφος, 1899 «Μελέτη». Ὁ Σιωνισμός.
- 67) Πληροφορίες Αἰμιλίου Μωϋσῆ Χαΐμη.
- 68) «Νέα Σιών», τεύχ. 10/1923, σ. 63 - 64 καὶ τεύχ. 11/1923, σ.5-6.
- 69) Περ. «PRO - ISRAEL», τεύχ. 13/1925 σ.7. Συγκέντρωση στὶς 4.6.1925.
- 70) Ἐφ. «Ἰσραήλ» (Θεσσαλονίκη), φύλλ. 2711.6.1929.

ΔΙΑΤΕΛΕΣΑΝΤΕΣ ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΤΗΣ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΑΘΗΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟ 1945

Μίνως Κωνσταντίνης	(24.4.1945)
Ζαχαρίας Βιτάλ	(20.7.1947)
Ζαχαρίας Βιτάλ	(27.8.1950)
Ζαχαρίας Βιτάλ	(4.9.1953)
Μάρκος Ὄσμος	(Νοέμβριος 1956)
Μάρκος Ὄσμος	(10.1.1960)
Μάρκος Ὄσμος	(17.2.1963)
Μάρκος Ὄσμος	(Μάρτιος 1966)
Πέτρο Μπενουζιλιο	(4.5.1966)
Μίνως Μάτσας	(10.10.1967)
Ἰωχανάς Βιτάλ	(24.11.1971)
Ἰωχανάς Βιτάλ	(25.5.1975)
Ἀλβέρτος Μπεράχα	(4.7.1978)
Ἀβραάμ Ἐλιέζερ	(13.9.1978)
Δανιὴλ Ἀλχανάτης	(24.2.1980)
Δανιὴλ Ἀλχανάτης	(3.4.1983)

Σημείωση: 1. Οἱ ἐντὸς παρενθέσεως ἡμερομηνίες εἶναι ἐκεῖνες τῶν ἐκλογῶν στὶς ὁποῖες ἐξελέγησαν.

2. Τὰ πρὸ τοῦ 1945 στοιχεῖα κατεστράφησαν γιὰ νὰ μὴν πᾶσουν στὰ χέρια τῶν Γερμανῶν κατὰ τὸν διωγμὸ τῆς Κατοχῆς.

ΤΟ ΕΠΟΜΕΝΟ ΦΥΛΛΟ ΤΩΝ «ΧΡΟΝΙΚΩΝ»

λόγω τῶν θερινῶν διακοπῶν
θὰ κυκλοφορήσει
στὶς 15 Σεπτεμβρίου 1985

Οί πρώτες εβραϊκές οικογένειες τῆς Ἀθήνας (Ἀναμνήσεις ἑνός παλαιοῦ Ἀθηναίου)

Τοῦ κ. ΔΑΝΙΗΛ ΑΒ. ΤΖΑΦΟΥ

ἽΟνομάζομαι Δανιὴλ Τζάφος τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς Σουλτάνας, τὸ γένος Ἰσαάκ Γιουσουρούμ. Γεννήθηκα στὴν Ἀθήνα τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1908, στὴ συνοικία Ψυρρῆ, τὰ «Ἐβρεϊκά», ὅπως ἔνομαζόταν τότε. Γιὸς πολυμελοῦς οἰκογένειας, μεγάλωσα στὸ σπίτι τῆς ἀδελφῆς τῆς μητέρας μου Τζόγια, συζύγου τοῦ Ἰωσήφ Κατάν, ἡ ὁποία δὲν εἶχε δικά της παιδιά. Ἡ Τζόγια Ἰωσήφ Κατάν ὑπῆρξε δραστήριο στέλεχος τοῦ τότε Φιλοπότῳου Συλλόγου Κυριῶν καὶ εἶχε σχέσεις μὲ ὅλη τὴν Ἐβραϊκὴ Κοινότητα. Τόσο μὲ τὰ μέλη τῆς τάξης τῶν εὐπόρων, πού παρείχαν στὸ Σύλλογο τὰ μέσα γιὰ τὴν ἄσκηση τοῦ κοινωφελοῦς ἔργου, ὅσο καὶ μὲ τὰ μέλη τῶν φτωχῶν οἰκογενειῶν πού εἶχαν ἀνάγκη βοήθειας καὶ συμπαραστάσεως. Ἐζῆσα καὶ μεγάλωσα, συνεπῶς, στὴν καρδιά τῆς τότε μικρῆς ἑβραϊκῆς συνοικίας καὶ ἔχω συγκρατήσει ὀνόματα καὶ γεγονότα πού ἀναφέρονται στοὺς Ἐβραίους τῆς Ἀθήνας στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα.

Στὶς ἀρχές τοῦ 1920 ἡ Ἐβραϊκὴ Κοινότητα τῶν Ἀθηνῶν ἀποτελεῖτο ἀπὸ 50 - 60 οἰκογένειες καὶ ἀριθμοῦσε κάπου 400 - 500 ἄτομα. Τὸ ἡμίσι καὶ πλεον τῶν Ἐβραίων κατοικοῦσαν στὴν περιοχὴ «Ἐβρεϊκά», πέρα τῆς ὁδοῦ Ἐρμού, μετὰξὺ Μοναστηρακίου καὶ πλατείας Ἀγ. Ἀσωμάτων, (Καραϊσκάκη, Χριστοκοπίδου, Διάδας, Ἀριστοφάνους, Σαρρῆ, πλατεία Κουμουνοδούρου). Οἱ πλεον εὐποροὶ ζοῦσαν πρὸς τὴν περιοχὴ Συντάγματος, ὅπως οἱ οἰκογένειες: Ἀσέρ Λεβῆ (π. πρόεδρος τῆς Κοινότητας), Ἀβραάμ Κωνσταντίνης (π. πρόεδρος τῆς Κοινότητας), Μαρκίνης Κωνσταντίνης, Μποχώρ Σιακκῆς, Σάββας Σιακκῆς, Μωρίς Φαρατζῆ. Ὁ πιὸ ἀπομακρυσμένος ἀπὸ τὴν ἑβραϊκὴ συνοικία ἦταν ὁ Μωϋσῆς Σιακκῆς (π. πρόεδρος τῆς Κοινότητας), ὁ ὁποῖος διέμενε στὴν ὁδὸ Φυλῆς.

Ὁ τόπος καταγωγῆς τῶν περισσότερων Ἐβραίων τῆς Ἀθήνας εἶναι ἡ Μικρὰ Ἀσία. Ὅρισμένες οἰκογένειες κατάγονταν ἀπὸ τὴν Κρήτη, τὴ Χίο, τὰ Ἰωάννινα, τὴν Κέρκυρα καὶ τὴ Ζάκυνθο καὶ μερικές ἀπὸ τὴ Χαλκίδα, τὸ Βόλο καὶ τὴ Θεσσαλονίκη. Ἐξάλλου, στὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἀθήνα ἀρκετές οἰκογένειες «Ἀσκεναζίμ» (γερμανοεβραϊκῆς καταγωγῆς), ὅπως τοῦ: Μωϋσῆ Γκολδστάιν, Συμεὼν Σίμπελμαν, Ζήση Βαλενστάιν, Φλέμινγκερ (διευθυντῆς ἀντιπροσωπείας «Σίγγερ»), Ρότεμπεργκ, κ.ἀ.

Οἱ περισσότερες οἰκογένειες ἦταν τότε πολυμελεῖς. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρω δύο ἐξ αὐτῶν: τοῦ **Σολομῶν καὶ τῆς Ὁρο Σαρφατῆ**, τὴν πλουσιότερη ἑβραϊκὴ οἰκογένεια τῶν Ἀθηνῶν μὲ ἔντεκα παιδιά, καὶ τοῦ **Λέων καὶ τῆς Λίζα Σεβίλια** μὲ δέκα παιδιά, φτωχὴ ἀλλὰ ἀξιοπρεπῆς καὶ ὑπερήφανη οἰκογένεια. Τὰ παιδιά τῆς οἰκογένειας Σαρφατῆ ἦταν οἱ: Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, Ἰακώβ, Μωϋσῆς, Ἀαρών, Δαβίδ, Σαλβατώρ, Ντόνα (μετέπειτα Γκαλμίδου), Λουίζα (μετέπειτα Ἰντζεμπεργκ), Κλαίρη καὶ Τζιλντα. Τὰ παιδιά τῆς οἰκογένειας Σεβίλια ἦταν οἱ: Δανιὴλ (ἔπεσε ὑπὲρ πατρίδος μαχόμενος ὡς ἔφεδρος ἀνθυπολοχαγὸς στὸν Μι-

κρασιατικὸ πόλεμο), Πινχάς, Ἐρρίκος, Ἡλίας, Μωϋσῆς, Ρόζα, Βικτώρια, Σαρίνα, Στερούλα καὶ Λέα (σήμερα Μεβοράχ). Ὁ Σολομῶν Σαρφατῆς ἦταν μεγάλος δερματέμπορος (τομάρια προβάτων) καὶ ἔκανε ἐξαγωγές δερμάτων σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη. Σὲ διάφορα εὐρωπαϊκὰ κέντρα εἶχαν ἐγκατασταθεῖ τὰ παιδιά του ὡς ἀντιπρόσωποι. Οἱ ἀποθήκες καὶ ἡ κατοικία τῆς οἰκογένειας Σαρφατῆ ἦταν στὴν ὁδὸ Σαλαμίνος καὶ Ἀγνησιλάου, τὸ δὲ κτίριο σώζεται μέχρι σήμερα. Ὁ Λέων Σεβίλια ἦταν ἐπισκευαστῆς ὀμπρελλῶν καὶ διατηροῦσε ἓνα μικρὸ μαγαζὶ στὴν ὁδὸ Ἐρμού, κοντὰ στὴν «Ἐβρεϊκῆ». Ἡ οἰκογένεια Σεβίλια κατοικοῦσε στὴν ὁδὸ Χριστοκοπίδου.

Ἄλλες πολυμελεῖς οἰκογένειες τὴν ἴδια ἐποχὴ ἦσαν:

Ἰωσήφ Κοέν, ψηκτροποιός. Ἡ σύζυγός του λεγόταν Σαρότα καὶ εἶχαν ὀκτώ παιδιά: Σολομῶν, Μωϋσῆς, Ἀαρών, Ἰσαάκ, Χαΐμ, Λούνα, Ρετζίνα καὶ Ραχῆλ. Τὸ μαγαζὶ καὶ ἡ κατοικία τοῦ Ἰωσήφ Κοέν ἦταν στὴν ὁδὸ Καραϊσκάκη.

Ἰωσήφ Ἀσσέα, ἐπονομαζόμενος Σμυρνιὸς ἢ καὶ «Ἀντίκας». Ἀσχολεῖτο ὡς ἐκτιμητῆς καὶ μεταπωλητῆς ἀντικῶν. Ἦταν ἄνθρωπος εὐθυμὸς καὶ γλεντζές. Τὴ γυναίκα του τὴν ἔλεγαν Σουλτάνα καὶ εἶχαν ἑπτὰ παιδιά: Μεῖρ, Σάββας, Ἀαρών, Σαμουήλ, Λέων, Καντέν καὶ Κούλα. Ἡ οἰκογένεια Ἀσσέα ἔμενε στὴ γωνία Χριστοκοπίδου καὶ Καραϊσκάκη.

Λέων Χαμπίμπ, γυρολόγος, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἡ γυναίκα του λεγόταν Φανή καὶ εἶχαν ἑπτὰ παιδιά: Μωϋσῆς, Συμεὼν, Ἰσαάκ, Σαρίνα, Στέλλα, Μαζαλτώβ, Καλὴ καὶ Ρετζίνα. Πολλοὶ ἀπόγονοι τῆς οἰκογένειας Χαμπίμπ ἐπιζοῦν στὴν Ἀθήνα.

Μωϋσῆς Ἐσκιναζῆ, διατηροῦσε σιδηρωτήριον, τὸ μοναδικὸ τότε στὴν Ἀθήνα, στὴν ὁδὸ Χαλκοκονδύλη, ὅπου καὶ ἡ κατοικία τῆς οἰκογενείας. Ἡ σύζυγός του λεγόταν Μπινβενίδα καὶ εἶχαν ἑπτὰ παιδιά: Ρεβέκκα (μετέπειτα Τζάφου), Ζαφείρω, Μυριάμ, Ἄννα, Λιλή, Κοραλία καὶ Δαβίδ (τοῦ ἄρρεσε πολὺ τὸ φαῖ, πού τελικὰ ἦταν καὶ ἡ αἰτία τοῦ θανάτου του).

Οἰκογένεια Μιζραχῆ, ἔμεναν στὴν ὁδὸ Ἡβης καὶ ὁ πατέρας ἦταν ψηκτροποιός. Ἡ σύζυγός του λεγόταν Μαζαλτώβ καὶ εἶχαν ἑπτὰ παιδιά: Ἰωσήφ Ἰακώβ, Σαμουήλ, Ραφαήλ, Στερούλα, Ροζίνα καὶ Ἐλεωνόρα.

Ἀπὸ τοὺς παλαιότερους Ἐβραίους τῆς Ἀθήνας ἦταν τὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἀδελφῶν **Μποχώρ - Ἰσαάκ καὶ Ἐλιέζερ Γιουσουρούμ**. Ἐγκατεστάθηκαν στὴν Ἀθήνα περὶ τὰ 1865 καὶ ὑπῆρξαν ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς ἰδρύσεως τῆς πρώτης («παλαιᾶς» σήμερα) Συναγωγῆς Ἀθηνῶν, στὴν ὁδὸ Μελιδῶν 8. Οἱ Γιουσουρούμ κατάγονταν ἀπὸ τὴ Σμύρνη. Προτοῦ ἐγκατασταθοῦν στὴν Ἀθήνα, ἔζησαν γιὰ ἓνα μικρὸ χρονικὸ διάστημα στὰ Θερμιά τοῦ νομοῦ Κυκλάδων. Ἐκεῖ γεννήθηκε ὁ πρωτότοκος γιὸς Ἡλίας, τοῦ Μποχώρ - Ἰσαάκ καὶ τῆς Ἐστέρ

Οι πρώτες εβραϊκές οικογένειες τῆς Ἀθήνας

Γιουσουρούμ. Ἀργότερα απέκτησαν ἄλλα ἕξι παιδιά: Ἰακώβ, Μωϋσῆ, Χαΐμ, Νῶε, Τζόγια καὶ Σουλτάνα (μητέρα Δαν. Τζάφου). Ὁ Μποχώρ - Ἰσαάκ Γιουσουρούμ ἀσχολεῖτο ὡς ἀργυραμοιβός.

Ὁ Ἐλιέζερ καὶ ἡ Σιμχά Γιουσουρούμ κατοικοῦσαν στὴν ὁδὸ Ἡβης, ἡ δὲ κατοικία τους χρησίμευσε ὡς ἡ πρώτη ὑποτυπώδης Συναγωγὴ ὅπου λειτουργοῦσε ὁ ἴδιος ὁ Ἐλιέζερ Γιουσουρούμ. Ἀργότερα ἀνέλαβε καθήκοντα ὡς θρησκευτικός λειτουργός καὶ «μοέλ» (περιτομεύς). Ἀπέκτησαν δύο παιδιά, τὴ Μυριάμ καὶ τὸν Ἰακώβ, ὁ ὁποῖος ἦταν ἐπίσης «μοέλ» καὶ διετέλεσε «γκαμπάι» (ἐπίτροπος) τῆς Συναγωγῆς.

Ἰωσήφ Γιουσουρούμ (δὲν εἶχε συγγένεια μὲ τοὺς παρπάνω) καταγόμενος ἀπὸ τὴ Σμύρνη. Ἀσχολεῖται μὲ τὸ ἐμπόριο παλαιῶν ρούχων καὶ απέκτησε πέντε παιδιά (τρία ἀγόρια καὶ δύο κορίτσια).

Τὰ περισσότερα μέλη τῶν οικογενειῶν Γιουσουρούμ ἀσχολοῦντο ὡς παλαιοπώλες. Αὐτὴ ἡ δραστηριότητά τους ἀποτυπώθηκε στὴν ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν μὲ τὴ μετονομασία τοῦ Δημοπρατορίου σὲ **ΓΙΟΥΣΟΥΡΟΥΜ**.

Ἄλλες παλιές εβραϊκές οικογένειες τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν:

Σολομὼν Μπεράχα, δερματέμπορος, μὲ ἕξι παιδιά. Ἡ κατοικία τῆς οικογένειας Μπεράχα ἦταν στὴ γωνία Πειραιῶς καὶ Ἀσωμάτων.

Ἡ οικογένεια τοῦ **Ἰωσήφ Ματαράσσο** ἔμπορος. Ἐμειναν στὴν ὁδὸ Ἡρακλειδῶν (Θηρεῖο) καὶ εἶχαν πέντε παιδιά: Μωϋς, Ἐρρίκος, Ἰσαάκ, Δαβὶδ καὶ Λόρα.

Νισὴμ Κοέν, «χαμάμ», «μοέλ» καὶ «σοχέτ». Παντρεύτηκε δύο φορές καὶ απέκτησε συνολικά ὀκτώ παιδιά, τέσσερα ἀγόρια καὶ τέσσερα κορίτσια.

Στὴ σύμβολη τῶν ὁδῶν Ἀθηνᾶς καὶ Κακουργιοδικεῖο λειτουργοῦσε τὸ ξενοδοχεῖο «ΣΙΩΝ», τὸ κτίριο τοῦ ὁποῖο διασώζεται μέχρι σήμερα. Ἦταν τοῦ **Μάρκου Σαρφατή**, πατέρα ἐπτὰ παιδιῶν: Τζάκο, Σαλβατώρ, Ἀλμπέρτο, Ἰσαάκ, Δαβὶδ (σήμερα Α' ἀντιπρόεδρος τοῦ ΚΙΣ), Μίμη καὶ μία θυγατέρα τὴν Φορτουνέ.

Γιαννιώτες Ἐβραῖοι στὴν Ἀθήνα

Οἱ πρώτοι Γιαννιώτες Ἐβραῖοι ποὺ ἐγκατεστάθηκαν στὴν Ἀθήνα ἦταν ἡ οικογένεια τοῦ **Μωϋσῆ Σούσης** καὶ τὰ ἀδελφία του: Ἰσαάκ, Ἰεσοῦα καὶ Χανανέλ. Πολλοὶ ἀπόγονοι αὐτῶν ἐπιζοῦν σήμερα στὴν Ἀθήνα.

Σαμουήλ καὶ Λεὼν Γαβριηλίδη ἔμποροι ὑφασμάτων, μὲ κατάστημα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἐρμού. Τὰ παιδιά τοῦ Λεὼν Γαβριηλίδη ζοῦν σήμερα στὴν Ἀθήνα: Δαβὶδ, Μωϋσῆς, Γαβριήλ, Ἀλβέρτος καὶ Νίνα (σήμερα Κούπεμπεργκ).

Ἡ οικογένεια τοῦ **Χαχάμ Μωσὼν Λεβὴ** (ὁ ἐπονομαζόμενος καὶ χαχάμ «σιμπόλεθ»). Ἄριστος «χαζάν» (λειτουργός) καὶ καλοκάγαθος ἄνθρωπος. Τὰ ἐγγόνια του, Δαβὶδ Λεβὴ (δικηγόρος) καὶ Μωϋς Λεβὴ (ἔμπορος) ζοῦν στὴν Ἀθήνα.

Ὁ Μωϋσῆς Σούσης ὑπῆρξε δραστήριος ἔμπορος, τὸ δὲ κατάστημά του ἔγινε κέντρο ὑποδοχῆς ἄλλων νεαρῶν Ἰωαννιτῶν ποὺ ἦλθαν καὶ ἐγκατεστάθηκαν ἀργότερα στὴν Ἀθήνα. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν ἦσαν οἱ: Λεὼν Χατζής, Ἡλίας Νάχμαν, Λεὼν Μπατής, Τζῶν Μάμας, Δαβὶδ Τσαπαλάμος, ἀδελφοὶ Κοφινά, Ἡλίας Μορδοχαί, ἀφοὶ Μπακόλα, Νίνο Σαμπᾶς, Μωσέ Σαμᾶς κ.ἄ. Μὲ τὴ συμπαράσταση τοῦ οἴκου Σούσης ὅλοι αὐτοὶ ἐπιδόθηκαν μὲ ἐπιτυχία στὸ ἐπάγγελμα τοῦ γυρολόγου, ἐξελισσόμενοι σὲ

μεγάλους δοσάδες καὶ ἐμπόρους.

Ὁ Μωϋσῆς Σούσης ἀγόρασε (ἡ ἐνοικίασε, δὲν γνωρίζω ἀκριβῶς) ἕναν μικρὸ οἰκίσκο στὸν Πειραιᾶ ποὺ μετέτρεψε σὲ Συναγωγὴ καὶ ἡ ὁποία λειτουργοῦσε κάθε Σάββατο. Τὸ «μινιάν» (ἀπαρτία γιὰ τέλεση θρησκευτικῆς λειτουργίας) ἦταν ἀμειβόμενο καὶ γιὰ ἐνα διάστημα λειτουργοῦσε ἐκεῖ ὁ Μπακόλας. Μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ «μινιάν» ἦταν καὶ οἱ τρεῖς γιοὶ τοῦ Μωϋσῆ Σουσή, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀπαλλαγῆ τῆς στρατιωτικῆς θητείας ὡς «χαζανίμ». Στὸν Πειραιᾶ τότε διέμενε μόνιμα μιά μόνο οικογένεια, τοῦ Δαβὶδ Δέντες, ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴν Κρήτη.

Ἐβραῖοι τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ ἄλλες ἐπαρχιακές πόλεις

Απὸ τὴ νῆσο Χίο οἱ πρώτες εβραϊκές οικογένειες ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἀθήνα ἦταν τοῦ **Χαΐμ Ναχμία** καὶ τοῦ **Μιζραχὴ**. Ἀργότερα ἦλθαν οἱ οικογένειες **Μπενγκιάτ**, **Παλόμπο**, κ.ἄ.

Ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο κατάγονταν οἱ οικογένειες τοῦ **Ἀβραάμ Κωνσταντίνου**, τοῦ **Μαρκίνη Κωνσταντίνη** καὶ τοῦ **Σαμουήλ Μόρδου**. Τὸ 1926 περίπου ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἀθήνα ὁ **Δαβὶδ Κωνσταντίνης**, πατέρας ἕξι παιδιῶν: Κανάρη, Ραφαήλ, Ἀλέξανδρου καὶ τρία κορίτσια ποὺ ἀπέκτησαν δικές τους οικογένειες στὴν Κέρκυρα, τὴ Ζάκυνθο καὶ τὴ Χαλκίδα. Ἀρκετὰ χρόνια πρὶν (περίπου τὸ 1907) εἶχε προηγηθεῖ καὶ ἐγκατασταθεῖ στὴν Ἀθήνα ὁ Κανάρης Κωνσταντίνης καὶ ἀκολούθησαν μετὰ ἀπὸ λίγα χρόνια ὁ Ραφαήλ Κωνσταντίνης καὶ ἀμέσως μετὰ ὁ Ἀλέξανδρος Κωνσταντίνης.

Ὁ **Κανάρης Κωνσταντίνης** διετέλεσε ἀνώτατος ὑπάλληλος τῶν Τ.Τ.Τ. καὶ ἔτυχε πολλῶν τιμητικῶν διακρίσεων. Κατὰ τὴ θητεία του στὴ Θεσσαλονίκη, τὴν περίοδο τῆς μεγάλης πυρκαγιᾶς (1917) διέσωσε μὲ αὐτοθυσία τὸ ταμεῖο καὶ πολύτιμα ἐγγραφα τῆς ὑπηρεσίας του. Διετέλεσε ἐπὶ σειρά ἐτῶν ἀντιπρόεδρος τοῦ Δ. Συμβουλίου τῆς Ι.Κ. Ἀθηνῶν, πρόεδρος τοῦ ΚΙΣ καὶ τῆς στοᾶς Μπενέ Μπερίτ Ἀθηνῶν. Ὁ **Ραφαήλ Κωνσταντίνης** ὑπῆρξε συντάκτης τοῦ περιοδικοῦ «Φωνὴ τοῦ Ἰσραήλ» ποὺ ἐκδίδετο προπολεμικά στὴν Ἀθήνα καὶ ἐκδότης τῆς ἐφημερίδας «Ἐβραϊκὴ Ἑστία» (1947 - 63).

Ἀπὸ τίς πρώτες εβραϊκές οικογένειες ἀπὸ τὴ Χαλκίδα ποὺ ἐγκατεστάθηκαν στὴν Ἀθήνα ἦταν τοῦ **Σάββα Φόρτη** (εἶχε τέσσερα κορίτσια: Νεχαμᾶ, Στερούλα, Δωροθέα καὶ Φουρτουνή), τοῦ **Ἀβραάμ Φόρτη** καὶ ἐπὶ σειρά ἐτῶν «σαμάς» τῆς Συναγωγῆς, καὶ τοῦ **Ἀβραάμ Φόρτη**, ποὺ ἄσκησε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ παλαιοπώλη.

Ἀπὸ τὰ πλέον δραστήρια καὶ ἀγαπητὰ μέλη τῆς παλιᾶς εβραϊκῆς παροικίας τῶν Ἀθηνῶν ἦταν ὁ ἀείμνηστος ἰατρός **Ἀβραάμ Ἀλχανάτης**, ποὺ κατάγετο ἀπὸ τὴ Λάρισα. Ἦταν διευθυντὴς τοῦ πρώτου Σταθμοῦ Πρώτων Βοηθειῶν, ποὺ ἰδρύθηκε μὲ πρωτοβουλία τῆς βασιλισσας στὴν ὁδὸ Ἐδουάρδου Λῶ, στὸ προαύλιο τῆς παλαιᾶς Βουλῆς. Ἄριστος καὶ εὐσυνείδητος γιαντρός, ἔτυχε πολλῶν διακρίσεων. Εἶχε ἐπίσης πλατεῖα εβραϊκὴ μόρφωση καὶ πολλές φορές ἐχρημάτισε στὴ Συναγωγὴ ὡς «μπάαλ κορέ» (ἀναγνώστης τοῦ Σέρερ Τορά). Ὑπῆρξε σὲ ὅλη του τὴ ζωὴ ἐνθερμος Σιωνιστῆς καὶ τὰ τελευταῖα χρόνια ἐζήσε στὸ Ἰσραήλ.

Ἐπίσης ἀπὸ τὴ Λάρισα ἦταν οἱ ἀδελφοὶ **Σαμουήλ καὶ Ἰωσάφτ Ἀλχανάτης**. Ἀμφότεροι ἄσκούσαν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀργυραμοιβοῦ στὴν ὁδὸ Σταδίου, ὁ ἕνας ἀπέ-

Οι πρώτες εβραϊκές οικογένειες της 'Αθήνας

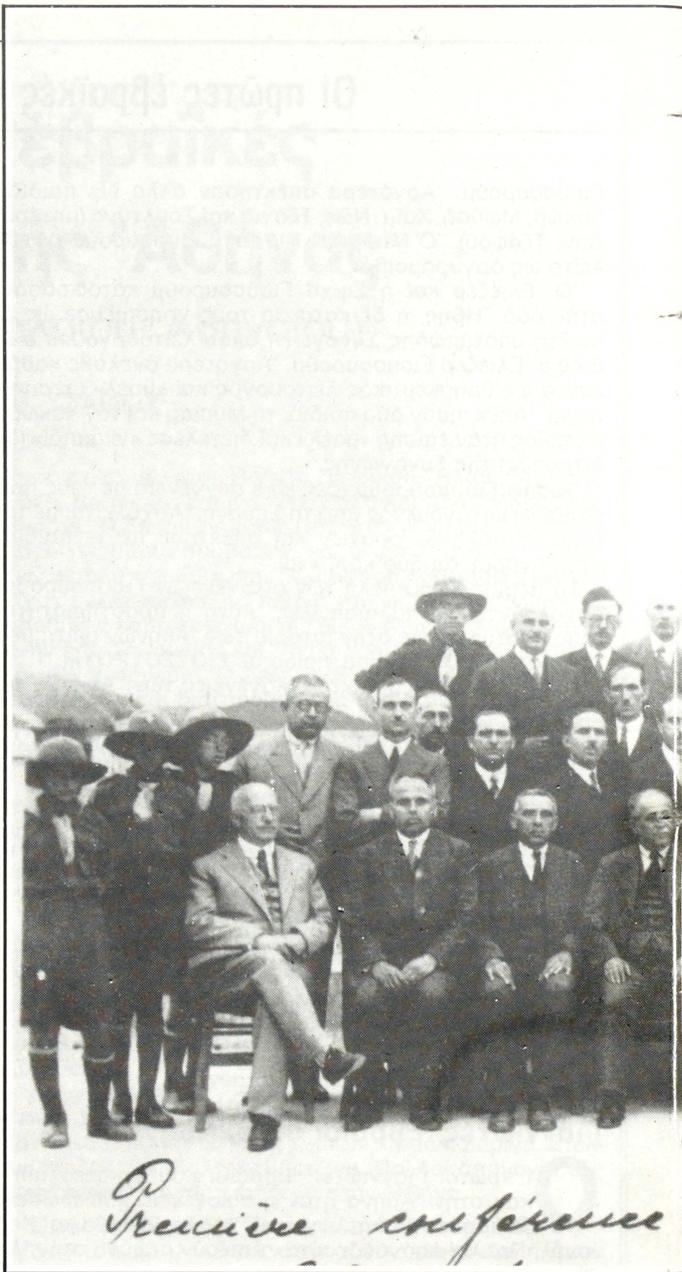
ναντι του άλλου. Οι οικογένειες των αδελφών 'Αλχανάτη (ἀπέκτησαν ό κάθε ένας έξι παιδιά, δύο αγόρια και τέσσερα κορίτσια) ήταν αύστηρών θρησκευτικών άρχων, ό δέ Σαμουήλ διετέλεσε επί σειρά έτών «γκαμπάι» τής Συναγωγής.

Θά πρέπει νά τονισθεϊ ότι τήν εποχή εκείνη οι περισσότεροι Έβραίοι τηρούσαν εύλαβικά τίσ θρησκευτικές παραδόσεις και όλοι, πλούσιοι και φτωχοί, ήσαν τακτικοί στίς λειτουργίες τής Συναγωγής. Κατά τόν άποκλεισμό τού 1916 θυμάμαι πώς έπιστρατεύθηκαν οι γυναίκες τής Κοινότητας για νά παρασκευάσουν τίσ **ματσότ** τού Πέσαχ, πού έψησαν σέ ένα φούρνο επί τής όδοϋ 'Αγ. Κωνσταντίνου, εκεί όπου σήμερα βρίσκεται τό ξενοδοχείο «Δελφοί». Επίσης κάθε Πέσαχ λειτουργούσε ταβέρνα Κασσέρ στήν πλατεία 'Αθηνών, καθ' όλη τήν περίοδο τών όκτώ ήμερών τής γιορτής. Μέχρι τά τέλη τής δεκαετίας τού '20, όλοι οι Έβραίοι άργούσαν από τήν εργασία και τίσ όκτώ ήμέρες τού Πέσαχ. Μέχρι δέ τού 1921 κανένα έβραϊκό κατάστημα δέν άνοιγε Σάββατο.

Τίσ παραμονές και άμέσως μετά τόν Α' παγκόσμιο πόλεμο έφθασε στήν 'Αθήνα από τή Σμύρνη μιά ομάδα από νέους Έβραίους, ηλικίας 10 - 20 ετών. Μεταξύ αυτών και οι: 'Αβραάμ Γιαφέ, Μποχώρ Ντανόν, Χανόχ Νεγρίν, 'Ισραελ Ναμέρ, 'Αβραάμ 'Αμπουάφ, Τσιλιμπόν 'Αμπουάφ, Μαϊρ Μαΐσης, 'Ισαάκ Λεών, Γιακό 'Αλμπαγλή, Μωϋσής Ντόνιο, κ.ά. Κανένας από αυτούς δέν γνώριζε καθόλου έλληνικά και οι περισσότεροι ήσαν άνεπάγγελτοι. Όλοι τους ήλθαν στό σπίτι τού 'Ιωσήφ και τής Τζόγια Κατάν, πού ήταν τό κέντρο διερχομένων. Στους περισσότερους άπ' αυτούς ό 'Ιωσήφ Κατάν έδωσε από 1 - 2 τόπια κάμποτ, τσίτια ή άλατζά (ύφάσματα τής εποχής) και βγήκαν ως πωλητές στό «μαχαλά». Όλοι τους τά κατάφεραν άριστα. 'Η θεία μου Τζόγια Κατάν παρέδιδε στό σπίτι μαθήματα πλεκτικής σέ κοπέλες, (έπλεκαν σκουφάκια, καλτσάκια, ζιπουνάκια κ.λπ.). 'Ο Μαϊρ Μαΐσης άσχολήθηκε μέ τά πλεκτά, στήν άρχή ως γυρολόγος, για νά έξιλιχθεϊ σέ μεγάλο παραγωγό πλεκτών.

Θρησκευτικοί λειτουργοί - «Χαχαμίμ»

Από τούς πρώτους διατελέσαντες ραβίνους τών 'Αθηνών ήταν ό άείμνηστος **Σολομών Χαχμίμ**, από τή Χίο. Σέ ένα ταξίδι στήν 'Αμερική, έπισκεπτόμενος έκει τά παιδιά του, έπεσε θύμα τροχαίου δυστυχήματος. 'Ο **'Ιωσήφ ντέ Τσάβες** από τή Σμύρνη, έγκαταστάθηκε στήν 'Αθήνα μετά τή Μικρασιατική καταστροφή. 'Υπήρξε άριστος χαχάμ και παράλληλα άσκησε χρέη χαζάν, μοέλ και σοχέτ. Ήταν φιλόανθρωπος και φρόντιζε για τούς φτωχούς. Κάθε φορά πού επέστρεφε από τή σεχίτ, πήγαινε κρέας σέ 2 - 3 οικογένειες. Όταν ήλθε από τή Σμύρνη μέ τήν οικογένειά του (ήταν πολύτεκνος, μέ όκτώ παιδιά' τρία αγόρια και πέντε κορίτσια), έγκαταστάθηκε προσωρινά στό ισόγειο τής (παλαιάς) Συναγωγής, όπου σήμερα στεγάζονται τά γραφεία τής Κοινότητας. 'Ο άείμνηστος **Χαϊμ Καστέλ**, ό όποίος ήλθε στήν 'Αθήνα σέ πολύ νεαρή ηλικία. Θυμάμαι πολύ καλά πώς τόν παρέλαβα στό σταθμό τού Μοναστηρακίου και τόν όδήγησα στό σπίτι τού 'Ιωσήφ και τής Τζόγια Κατάν, όπου φιλοξενήθηκε τόν πρώτο χρόνο. Στήν άρχή προσελήφθη ως Έβραιοδιδάσκαλος. Σ' αυτόν όφείλουμε έγώ και άλλοι νέοι τής τότε 'Αθήνας, τά πρώτα μας έβραϊκά γράμματα. Ήτο πολύ φιλομαθής και σέ διάστημα τριών χρόνων έμαθε άριστα τά έλληνικά. Παντρεύτηκε τήν κόρη τού άείμνηστου Δαβίδ Χαϊμ και διορίσθηκε, άργότερα,

'Αρχираββίνος τής Κοινότητας 'Αθηνών. Πέθανε νεώτατος, σέ ηλικία 35 ετών.

'Επίλογος

Στήν παραπάνω αφήγηση προσπάθησα νά δώσω μιά κατά τό δυνατόν παραστατική εικόνα τής καταστάσεως και τών προσώπων πού αποτέλεσαν τήν πυρήνα τής σύγχρονης Ι.Κ. 'Αθηνών. Διάφορες συγκυρίες (ιστορικές, κοινωνικές, οικονομικές) και ή τραγωδία τού ξεκληρισμού πολλών έπαρχιακών κοινοτήτων κατά τόν Β' παγκόσμιο πόλεμο, συντέλεσαν στήν έγκατάσταση στήν 'Αθήνα πολυαρίθμων έβραϊκών οικογενειών από τήν έπαρχία, ώστε, στα άμέσως μεταπολεμικά χρόνια ή Κοινότητα τών 'Αθηνών νά καταστεί ή πολυαριθμότερη Έβραϊκή Κοινότητα, άναλαμβάνοντας τά σκήπτρα τής ηγετίδας κοινότητας τού 'Ελληνικού Έβραϊσμού.

Μιά ιστορική φωτογραφία

Με πρωτοβουλία της 'Ισραηλιτικής Κοινότητας 'Αθηνών συγκεντρώθηκαν τον 'Ιούνιο του 1929 στη Θεσσαλονίκη εκπρόσωποι όλων των 'Εβραϊκών Κοινοτήτων της 'Ελλάδος, με σκοπό τη σύσταση 'Ομοσπονδίας των 'Ελληνικών 'Εβραϊκών Κοινοτήτων. Στο συνέδριο αυτό την Ι.Κ. 'Αθηνών εκπροσώπησε ο τότε αντιπρόεδρος Κανάρης Κωνσταντίνης. Δεξιά και άριστερά των αντιπροσώπων 'Ιστανται πρόσκοποι της 'Εβραϊκής 'Ομάδος Προσκόπων της Θεσσαλονίκης.

Διακρίνονται, α' σειρά (καθήμενοι) από άρ. προς τά δεξ.:
 1. Λεών Γκατένιο, 2. 'Ελιέζερ Μιτράνης, 3. Νταούντ Λεβή, 4. Χαΐμ Νισσήμ, 5. Ραββίνος 'Ιωσήφ Κοέν, 6. Λεών Ρεκανάτη, 7. Σαλβατάρ Τζαχόν, 8. Μωύς Μορπούργκο, 9. (.), 10. Ραβίνος 'Αβραάμ Χαμπίμ, 11. Σολομών Μπενβενίστε, 12. Συμεών 'Εσκαβαζή, 13. Δαβίδ Φλωρεντίν.

α' σειρά (όρθιοι): 14. 'Ισαάκ Καμπελής, 15. 'Ασέρ Μωυσή, 16. 'Αβραάμ Φιλοσόφ, 17. Δρ. Σίνμπεργκ, 18. Γιουτόβ Γκασοέλ, 19. (.), 20. 'Ισαάκ 'Αμαρίλιο, 21. 'Ελί Φρανσές, 22. Δαβίδ Ματαλών, 23. Μπαρούχ Μάισα, 24. Νισήμ Ματαθίας, 25. 'Αλμπέρτ Τσίνιο, 26. Κανάρης Κωνσταντίνης, 27. Σολομών Ντανιέλ, 28. 'Ασέρ Μαλάχ, 29. Μεντές Μπενσατζή, 30. Δανιήλ 'Αλλαλούφ, 31. Χανανέλ Νάαρ, 32. Ζάκ Ναχμίας, 33. Χαΐμ 'Εζρατή, 34. Λεών Μπεχάρ, 35. 'Αλμπέρτ Φρανσές, 36. (.), 37. Μωύς 'Αμπραβανέλ.

β' σειρά (όρθιοι): 38. Δαβίδ Κοέν, 39. Σολομών Μπίτη, 40. (.), 41. (.), 42. (.), 43. (.), 44. Σεμτώβ 'Αλλαλούφ, 45. (.), 46. (.), 47. καθηγητής Λάζαρος Βελλέλης, 48. (.), 49. Μωύς Μπέν - Ουζιέλ, 50. (.), 51. (.), 52. 'Ισαάκ 'Αλτσέχ, 53. Δαβίδ Κοέν, 54. Σολομών 'Εζρατή.
 Σημείωση: Τά σημεία τών ερωτηματικών άφορούν πρόσωπα πού δέν κατέστη δυνατόν νά αναγνωρισθούν.

ΜΕΡΟΣ Β' — Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ

X

έρι - χέρι, συμπατριῶτες αλλά αλλόθρησκοι πορεύτηκαν, Χριστιανοί καί 'Εβραῖοι, στίς δεκαετίες τῆς νεότερης 'Ελλάδας. Βρέθηκαν μαζί στούς πολέμους, ἔκλαψαν μαζί τούς νεκρούς τους. Κι ἄλλες φορές γιόρτασαν πάλι μαζί τίς νίκες καί τίς ἄλλες μεγάλες ὥρες τῆς 'Ελλάδος. □ Μέχρις ὅτου ἦρθε ἡ καταχνιά. Τότε ἀκριβῶς σφυρηλατήθηκαν οἱ ἀκατάλυτοι δεσμοί. Πρῶτος νεκρός ἀξιωματικός τοῦ 'Αλβανικοῦ πολέμου ὁ συνταγματάρχης Φριζῆς καί πόσοι καί πόσοι ἄλλοι ἄγνωστοι στρατιῶτες κοντά του! 'Αλλά καί πόσα νέα παιδιά δέν ἀνέβηκαν ἐν συνεχείᾳ στά βουνά, μαχόμενα γιά τή δική τους καί τῆς πατρίδος τήν 'Ελευθερία! □ Στίς πολιτεῖες δέν ἄργησε νά κηρυχθεῖ ὁ διωγμός. 'Η ναζιστική θηριωδία πού ἤθελε τήν ἐξολόθρευση κάθε ἑβραϊκοῦ στοιχείου στράφηκε μέ μανία ἐναντίον καί τῆς πολυάριθμης ἑβραϊκῆς κοινωνίας στό μεγαλύτερο ὁμαδικό ἔγκλημα τῆς ἱστορίας. □ Καί τότε, στίς φοβερές ἐκεῖνες ὥρες τῆς πείνας καί τοῦ τρόμου,

Κατάθεση στεφάνου στο Μνημείο του
"Άγνωστου Στρατιώτη" από τον Πρόεδρο
της Κοινότητας Αθηνών κ. Δ. Αλ-
χανάτη, στη μνήμη των νεκρών της Έ-
θνικής Αντίστασης, τό 1981.

ἀποδείχθηκε ἡ ἀντοχή τῆς αἱμάτινης σχέσης ἀνάμεσα στούς "Ἕλληνες Χριστιανούς καί τούς "Ἕλληνες Ἑβραίους. Ἡ Ἀστυνομία νά ἐκδίδει πλαστές ταυτότητες. Οἱ Χριστιανοί νά κρύβουν χρόνια ὀλόκληρα Ἑβραίους στά σπίτια τους. Κλιμάκια τῆς Ἀντίστασης νά τούς προωθοῦν στά βουνά. Καί ἄλλοι νά τούς φυγαδεύουν στή Μέση Ἀνατολή γιά νά συνεχίσουν ἀπό ἐκεῖ τόν ἀγώνα! □ Σ' αὐτή τήν πολιτεία, πού ξαπλώνεται κάτω καί γύρω ἀπό τήν Ἀκρόπολη, ποιός νά θυμᾶται τώρα, πού γιορτάζουμε τά 150 χρόνια τῆς ἑλληνικῆς πρωτεύουσας, τό αἷμα, τά δάκρυα, τίς χαρές καί τά ξεφαντώματά της; □ Γεννημένοι ἐδῶ, μεγαλωμένοι ἐδῶ, ὁ Μωυσῆς, ὁ Ἀβραάμ καί ἡ Ὑβόνη μαζί μέ τούς Κωνσταντίνους, τούς Νικόλαους καί τίς Μαρίες, εἶναι ἓνα κομμάτι ἀπό τόν ἴδιο τόν ἑλληνικό κορμό. □ Συμπορεύτηκαν στίς δύσκολες ὥρες. Καί μεγαλούργησαν. Αὐτό τό ἔργο τους πού συντελέσθηκε μέσα ἀπό τίς κοινωνικές ἐβραϊκές ὀργανώσεις ἱστορεῖται στό δεύτερο αὐτό μέρος τῆς ἑορταστικῆς μας ἔκδοσης.

Ἡ δούκισσα τῆς Πλακεντίας καί τό κληροδότημα γιά τήν ἴδρυση Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος στήν Ἀθήνα

Τοῦ κ. ΔΑΝΙΗΛ ΑΛΧΑΝΑΤΗ

Στό κληροδότημα τῆς Δουκίσσης τῆς Πλακεντίας βρίσκουμε τήν πρώτη ἐκδήλωση γιά νά ἰδρυθεῖ Ἰσραηλιτική Κοινότης στάς Ἀθήνας πού εἶχαν μείνει 17 αἰῶνες χωρίς Ἑβραίους. Εἶναι ἀπολύτως ἐξακριβωμένον, ὅτι ὑπῆρχε στάς Ἀθήνας ἀκμάζουσα Ἑβραϊκή Κοινότης ἀλλ' ἀπό τόν 2ον μ.Χ. αἰῶνα χάνονται τά ἴχνη της καί ὁ μέν Βενιαμίν Τουδέλας τόν 12ον αἰῶνα δέν εὗρηκε κανένα Ἑβραῖον, ὁ δέ Μωάμεθ ὁ Β', ὅταν μετὰ τήν κατάκτηση τῶν Ἀθηνῶν ἀπό τοὺς Φράγκους ἤλθε ἐδῶ τό 1460 μαζί μέ ἄλλα προνόμια πού ἔδωσε στοὺς Ἀθηναίους ἦταν καί τό προνόμιο νά μὴν ἐγκατασταθοῦν Ἑβραῖοι στήν πόλιν τους.

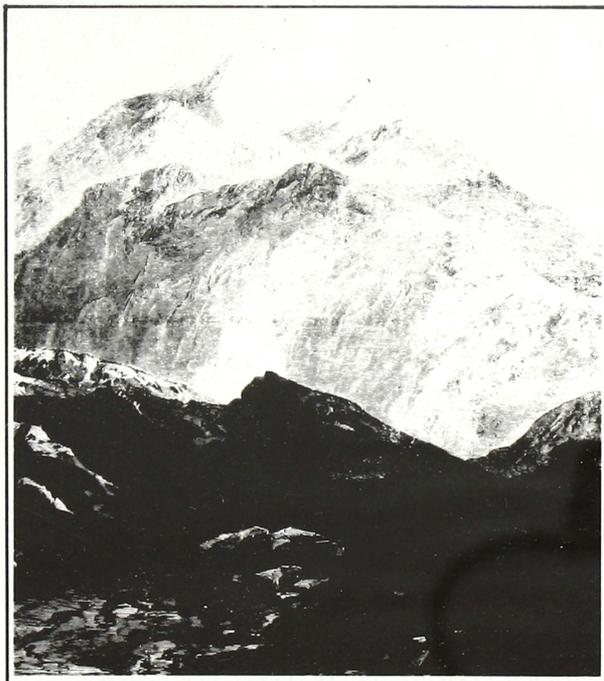
*

Ἡ **Σοφία Ντέ Μαρμποῦ** ἡ θρυλική Δούκισσα τῆς Πλακεντίας κόρη τοῦ Φραγκίσκου Μαρμποῦ Γάλλου διπλωμάτου τῆς Αὐλῆς τοῦ Λουδοβίκου 15ου καί τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀμερικανοῦ διοικητοῦ τῆς Πενσυλβανίας Μούρ, νέα, ἐφεισεστάτη καί ὠραιότατη, παντρεύτηκε στήν Γαλλία τόν πρῶτον ὑπάσπιστή τοῦ Ναπολέοντος, Κάρολο Λεμπρέν πού ἐτιμήθη μέ τόν τίτλον τοῦ Δουκὸς τῆς Πλακεντίας καί γρήγορα μπῆκε στήν Αὐλή ὡς Κυρία τῶν Τιμῶν τῆς Μαρίας Λουίζας. Ἀργότερα μιά ἐρωτική της περιπέτεια μέ τόν Γάλλο ποιητὴ Ντέ Λαβὶν τήν ἔφερε σέ διάσταση μέ τόν Λεμπρέν καί ὁ ἀτίθασος χαρακτήρας της τήν ἔσπρωξε σέ κάθε εἶδους περιπέτειες. Ταξίδεψε σ' ὅλες τίς χώρες τῆς Ἀνατολῆς, ἔμεινε πολὺ καιρὸ στήν Παλαιστίνη, ἔδειξε ἐνδιαφέρον γιά τοὺς Ἁγίους Τόπους καί κατέληξε στήν Αἴγινα καί τελικὰ στάς Ἀθήνας, ὅπου ἐζήσε μέ τήν κόρη της, τήν λατρευτὴ τῆς Λίτσα ζωντανή καί πεθαμένη, μέχρι τοῦ θανάτου της πού ἐπῆλθε στάς Ἀθήνας τὴν 2 Μαΐου 1854 καί ἐτάφη στό κτῆμα της στήν Πεντέλη μαζί μέ τήν στάκτη τῆς ἀτυχῆς κόρης της.

*

Λίγο καιρὸ μετὰ τήν ὀριστική ἐγκατάστασή της στήν Ἀθήνα, ἡ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας πῆρε τήν ἀπόφαση νά ἰδρύσει Ἑβραϊκή Κοινότητα καί ζήτησε ἀπὸ τόν ἄνδρα της τόν Λεμπρέν, Δούκα τῆς Πλακεντίας τήν συγκατάθεσή του γιά νά διαθέσει ἀνάλογο οἰκόπεδο γιά Συναγωγή. Ἡ συγκατάθεση τῆς δόθηκε μέ ἐπίσημη πράξη τὴν 25 Ἀπριλίου 1839 πού σώζεται καί σήμερα στό ἀρχεῖο τοῦ συμβολαιογράφου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Κοσμὰ Κοκκίδη. Τό σχεδιάγραμμα τοῦ οἰκοπέδου πού προσαρτήθηκε στό δωρητήριο συμβόλαιο ἔχει συνταχθεῖ ἰδιοχείρως ἀπὸ τὴν Δούκισσα καί στό συμβόλαιο πάνω ἀπὸ τὴν ὑπογραφή της ἔχει γράψει ἰδιοχείρως γαλλικά: «Δωρεὰ οἰκοπέδου διὰ Συναγωγῆν 3200 μέτρων».

Τό συμβόλαιο τῆς δωρεᾶς ἐγίνε στον συμβολαιογρά-

Ἡ Πεντέλη ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Μαραθῶνα, σύμφωνα μέ γκραβούρα τῆς ἐποχῆς τοῦ 1750. Σκίτσο τοῦ Χάρρου Τζόνσον.

(Ἀπὸ τὸ βιβλίον «Ἑλλάδα» τοῦ Α. Νικόλας)

φον Ἀθηνῶν Κ. Κοκκίδη μέ ἀριθμὸν 18999 τὴν 27 Μαρτίου 1843 ὑπογράφουν δὲ ὡς μάρτυρες οἱ «Πέτρος Δημητρακαράκος, ἰδιοκτῆμων καί Κωνσταντῖνος Γεωργιάδης φαρμακοπώλης». Εἰς τό συμβόλαιο αὐτὸ «... παρουσιασθεῖσα ἡ κυρία Σοφία Μαρμποῦ Δουκίσσα τῆς Πλακεντίας ὡμολόγησεν ὅτι ἐπειδὴ ὁ κ. Δαβὶδ Πατσιφικός Πρόξενος Πορτογαλίας διαμένων ἐν Ἀθήναις σκοπεύει νά οἰκοδομήσει ἐνταῦθα διὰ συνεισφορῶν τῶν ὁμοθησκειῶν τοῦ Ἰουδαίων Ναόν καί παρ' αὐτόν οἰκίαν πρὸς κατοικίαν τοῦ Ραββίνου ὑπὲρ τῶν μελλόντων νά ἐγκατασταθῶσιν εἰς Ἀθήνας Ἰσραηλιτῶν τῆς αἰρέσεως τῶν Σεφαρδῆμ φυλῆς τοῦ Ἰούδα, ἀναδέχεται γῆπεδον ἐκ μέτρων γαλλικῶν 3200 κείμενον εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν θέσιν Μπουμπουνίστραν ὅπερ δωρεῖ ἡ ρηθεῖσα Κα Δουκίσσα τῆς Πλακεντίας ἐπὶ σκοπῶν νά οἰκοδομηθεῖ ἐπ' αὐτοῦ ὁ μνησθεὶς ναὸς καί οἰκία πρὸς κατοικίαν τοῦ Ραββίνου εἰς δωρεάν μεταξύ ζώντων ἀσφαλῆ καί ἀμετάκλητον... Ἐάν δὲ ὁ διαληφθεὶς κος Δαβὶδ Πατσιφικός δέν δυνηθεῖ νά συνάξει χρήματα διὰ νά κατασκευάσει

Ἡ δούκισσα τῆς Πλακεντίας

τόν μνησθέντα ναόν καί οἰκίαν ἢ δωρεά θέλει εἶναι εἰς τήν Ἑβραϊκὴν Κοινότητα τῆς Ἱερουσαλήμ διὰ νά οἰκοδομήσει τὰ διαληφθέντα ὅταν δυνηθεῖ...».

Ἡ τοποθεσία «Μπουμπουνίστρα» εἶναι στή σημερινή διασταύρωση τῆς ὁδοῦ Ὁθωνος καί Λεωφ. Ἀμαλίας καί ἀπό τό σχεδιάγραμμα πού βρίσκεται στό συμβόλαιο βγαίνει, ὅτι τό οἰκόπεδο ἦταν ἀκριβῶς τό δεύτερο ἀπό τή γωνία μέ πρόσωπο 34 μέτρα στή Λεωφόρο Ἀμαλίας καί βάθος 88 μέτρα.

Γεννᾶται ὅμως ἡ ἀπορία, ἀπό ποῦ ἡ εὐνοια τῆς Δούκισσας γιά τούς Ἑβραίους σέ ἐποχή καί σέ κλίμα πού δέν βοηθοῦσε τήν ἀνάπτυξη φιλοεβραϊκῶν αἰσθημάτων;

Πρώτη ἐξήγηση εἶναι ὅτι σάν ἤλθε σέ διάσταση μέ τόν Δοῦκα καί ἐφυγε ἀπό τή Γαλλία πρὸς τίς ἀνατολικές χώρες ἔμεινε ἀρκετό καιρό στήν Παλαιστίνη καί στοὺς Ἀγίους Τόπους καί ἐπηρεάσθη ἀπὸ τό περιβάλλον ὡστε νά γίνει Ἑβραία. Τοῦτο ὅμως δέν μοῦ φαίνεται ἀκριβές, διότι οἱ Ἀγιοὶ Τόποι μποροῦσαν εὐκολότερα νά τῆς τονώσουν τήν χριστιανική τῆς πίστη παρά νά τήν παρασύρουν στὸν ἐβραϊσμόν. Ἄλλοι ἔγραψαν, ὅτι πιθανόν νά εἶχε στίς φλέβες τῆς ἐβραϊκοῦ αἵμα διότι λέγεται ὅτι ἡ Ἀμερικανίδα μητέρα τῆς Μοῦρ ἦταν ἐβραϊκῆς καταγωγῆς. Αὐτό ὅμως, ἂν ἦταν ἀκριβές, θά μποροῦσε εὐκολά νά εἶχε ἀποδειχθεῖ ἀφοῦ ὁ Μοῦρ ἦταν ἐπίσημο πρόσωπο καί διοικητὴς τῆς Πενσυλβανίας καί εὐκόλα ἐξακριβώνεται ἡ θρησκεία του. Ὁρθότερο λοιπὸν βρίσκω, ὅτι μέ τό νά ζήσει στήν Αὐλή τοῦ Ναπολέοντος σέ ἐποχή πού ὁ Ὑπατος; τῆς Γαλλίας ἔκαμε τή γνωστή κίνηση γιά τήν ἐπανίδρυση τοῦ ἐβραϊκοῦ κράτους ἢ ἀτμόσφαιρα ἐκείνη ἐπέδρασε στή Δούκισσα καί τράβηξε τήν ἀγάπη τῆς γιά τούς Ἑβραίους.

*

Ὁ Πατσίφικος ἀμέσως μετὰ τὴν δωρεά ἔγραψε σέ πολλοὺς πλουσίους Ἑβραίους τοῦ ἐξωτερικοῦ καί στίς ἐβραϊκὲς κοινότητες ζητώντας τή συνεισφορά τους γιά νά κτίσει τὴ Συναγωγή. Ἐνα τέτοιο γράμμα ἔστειλε καί στὸν Ἀρχираββίνου Κερκύρας γιά νά στείλει τὰ ἀναγκαῖα «Σεφαρείμ» καί τό γράμμα του αὐτό σώζωνταν μέχρι τό διωγμὸ τοῦ 1944 στὰ ἀρχεῖα τῆς Κοινότητος Κερκύρας. Ἡ ἀπάντησὶς τοῦ Ἀρχираββίνου ἦταν, ὅτι πρόθυμα θά

τά ἔστειλε, ἂν ἐξασφαλιζόνταν οἱ θρησκευτικοὶ κανόνες γιά τὴ μεταφορὰ των.

*

Τὴν προσπάθεια τοῦ Πατσίφικου νά μαζέψει τὰ χρήματα γιά νὰ κτίσει διέκοψε τό θλιβερό ἐπεισόδιο τοῦ Πάσχα 1847 σάν ὁ ὄχλος ἐπετέθη κατὰ τοῦ σπιτιοῦ του, διότι τὸν ἐθεώρησε ὑπεύθυνο πού ἡ Ἀστυνομία ἀπηγόρευσε νά γίνει κατὰ τό ἔτος ἐκεῖνο τό ἔθιμο τοῦ καψίματος τοῦ Ἰουδα. Τό ἐπεισόδιο αὐτὸ ἐκτεταλλεῦτηκε μετὰ ἕνα χρόνο ὁ λόρδος Πάλμερστον καί ἐπῆλθαν τὰ γνωστά ἀπὸ τὴ διπλωματικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος «Παρκερινά» πού ξέσπασαν κι αὐτὰ στὴ ράχη τοῦ Πατσίφικου, καί τὸν ἀνάγκασαν νά φύγει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καί τό ἔργον τῆς Συναγωγῆς ἔμεινε ἀνεκτέλεστο. Ὄταν τό 1850 τελείωσε ὁ καυγᾶς Ἀγγλίας - Ρωσίας γιά τὰ Παρκερινά καί ἄρχισε νά ξεχνιέται ὁ Πατσίφικος, κατελήφθη τό σπίτι του ἀπὸ τό Δημόσιον «ὡς ἀδέσποτη περιουσία» καί ἡ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας, εἶτε, διότι ἄλλαξε γνώμη, εἶτε διότι ἐφοβήθηκε μήπως καί τό οἰκόπεδον πού ἐδώρησε θεωρηθεῖ καί αὐτὸ ἀδέσποτη περιουσία τοῦ Πατσίφικου καί δημευθεῖ, γιὰ τὸ ὄνομά του εἶχε γίνει ἡ δωρεά, ἔκανε ἀγωγή ζητώντας ν' ἀκυρωθεῖ ἡ δωρεά καί ἐπανέλθει εἰς αὐτὴν τό δωρηθέν. Ἡ ἀγωγή ἀπευθύνεται στό Πρωτοδικεῖον Ἀθηνῶν καί ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν δικηγόρο τῆς Δούκισσας Λεωνίδα Σγούτα καί φέρνει τὸν ἐναγόμενον Πατσίφικον ὡς «ἀγνώστου διαμονῆς» δικαιολογεῖ δὲ τό αἴτημά της:

«... Ἐπειδὴ κατὰ τό πνεῦμα τοῦ ὑπ' ἀριθ. 18.999 συμβολαίου ὑπὸ ἡμερομηνίαν 27 Μαρτίου 1843, ἐνώπιον τοῦ συμβολαιογράφου Ἀθηνῶν Κ. Κοκκίδου, ὁ ναὸς οὗτος (Συναγωγή) ἔπρεπε νά κτισθεῖ ἐντὸς 5 ἐτῶν, ἄλλως αὐτοδικαίως νά θεωρεῖται ἄκυρος ἡ δωρεά, οὗτος δὲ (ὁ Πατσίφικος) ὄχι μόνον δέν ἔκτισεν, ἀλλ' οὔτε λίθον ἔβαλεν, οὔτε συνεισφοράς ἐσύνταξε διὰ τοῦτο ἐξαιτούμαι τὴν ἀκύρωσιν τῆς δωρεᾶς ταύτης καί τὴν καταδίκην αὐτοῦ εἰς τὰ ἔξοδα...».

*

Ἔτσι χάθηκε ἡ πρώτη καλὴ εὐκαιρία γιά Ἑβραϊκὴ Κοινότητα στὰς Ἀθήνας.

Γιά τὸν Πατσίφικο ἔχουν γραφεῖ πολλά καί σ' ὅλα φέρεται ὡς ὁ Ἰουδαῖος μέ τὰς ὑπόπτους ἐπιχειρήσεις πού ἀπεπειράθη νά διασύρει τὴν Ἑλλάδα ἐνώπιον τῶν Συμμάχων γιά ἀθέμητα κέρδη ἔγγραφο ἀκόμη ἐναντίον του, ὅτι ὅλη ἡ ἱστορία τῆς δωρεᾶς τοῦ οἰκοπέδου τῆς Δούκισσας ἀπέβλεπε στό νά τῆς φάει τό οἰκόπεδο πού συνώρευε μέ ἄλλο οἰκόπεδο τῆς γυναικὸς του Κλάρας. Ὅλα αὐτὰ ὅμως εἶναι ἐντελῶς ἀντίθετα πρὸς τὴν ἀλήθεια.

(Ἑβραϊκὴ Ἑστία, 28.3.1952)

Περὶ θρησκείας τῆς Δούκισσας τῆς Πλακεντίας

Γύρω ἀπὸ τό θέμα τοῦ ἂν ἡ θρυλικὴ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας Σοφία ντὲ Μαρμποῦα ἦταν Ἑβραία ἐκ καταγωγῆς ἢ συμπαθοῦσα τὸν Ἑβραϊσμό, ἀποτελέσει ἀντικείμενο συζητήσεων ἀπὸ μελετητές. Μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

Ὁ Κ. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ (σὲ ἄρθρο του στήν ἐφημερίδα Ἀθῆναι τοῦ 1912, βλ. Ἑβραϊκὴ Ἑστία 14.3.1952) σημειώνει:

«Ὁ Λουδοβίκος Αὐγουστος Φράγκελ ὁ ὁποῖος ἐπε-

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2-104 39 ΑΘΗΝΑ
τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα με τὸ Νόμο:
Ὁ Πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. Ἰωσήφ Λόβιγγερ
Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

Ἡ δούκισσα τῆς Πλακεντίας

σκέφθη τὰς Ἀθήνας τὸ ἔτος 1855 γράφει ὅτι μίαν ἡμέραν εἰς δίκην τῆς μέ ἑνα μηχανικόν ὁ δικαστὴς τῆς ἐπέβαλεν ὄρκον καὶ τότε αὐτὴ ἐδήλωσεν ὅτι ἦτο Ἑβραία καὶ ὠρκίσθη συμφώνως μὲ τὸ ἑβραϊκὸν δόγμα. Ἐπρωτίμα νὰ διαμένει εἰς τὴν Πεντέλην ὅπου ἔκτισε πύργον τὸν ὁποῖον ὀνόμασε βωμόν «ἀφιερωμένον εἰς τὸν Θεόν τὸν Ἐνα κατοικοῦντα εἰς τὰ ἀπόκρυφα». Μετὰ τὸν θάνατόν τῆς εὐρέθησαν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς συγγραμμάτα ἀναφερόμενα εἰς ὅλα τὰ θρησκευτά διότι ἡ Δούκισσα ἦτο εὐρύμαθής καὶ ἀνεγίνωσκε πολύ.

Περὶ τῆς ἑβραϊκῆς καταγωγῆς τῆς Δουκίσσης ἤτις ἦτο σύζυγος Γάλλου προξένου, τρανὴ ἀπόδειξις εἶναι τὸ κληροδότημα ἐνὸς οἰκοπέδου διὰ τὴν ἀνέγερσιν συναγωγῆς ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι ἐάν δὲν ἤθελε κτισθεῖ τοιοῦτος ναὸς εἰς Ἀθήνας, νὰ περιέλθῃ τὸ κληροδότημα εἰς τὴν ἑβραϊκὴν Κοινότητα τῆς Ἱερουσαλήμ.

Ὁ κ. Ι. Μ. ΣΙΑΚΚΗΣ (Ἑβραϊκὴ Ἑστία, 30.5.1952) ὑποστηρίζει ἀντίθετα ὅτι:

«Πηγὴ πληροφοριῶν γιὰ τὴν θρυλικὴ Δούκισσα, ἀποτελεῖ τὸ ἡμερολόγιό τοῦ συγχρόνου τῆς, δημοσιογράφου Δημοσθένους Ν. Βρατσάνου, ὁ ὁποῖος εἶχε χρηματίσει γραμματεὺς τῆς καὶ περιέγραψε ὅσα ἡ ἐμπειρία τοῦ ἀπεκόμιζε κοντὰ τῆς. Δὲν ἐξεδόθη παρά μέρος μόνον αὐτοῦ τοῦ ἔργου δηλαδὴ ἕνα δεκαεξασέλιδο φυλλάδιον μὲ τὸν τίτλο: «Τρεῖς μῆνες παρά τῆ Δουκίσσης τῆς Πλακεντίας» 1886. Τὸ βρίσκει κανεὶς στὴν Ἑθν. Βιβλιοθήκην.

Ἀργότερα, ὁ ἱστοριοδίφης, παλιὸς ἀθηνασολάτρης Δ. Γρ. Καμπούρογλου βρῆκε, μὲ τὴν εὐγενικιὰ παραχώρησιν τοῦ Δημ. Θ. Βρατσάνου, ὅσα χειρόγραφα ἦσαν ἀνέκδοτα καὶ τὰ δημοσίευσε κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος στὸ βιβλίον τοῦ «Ἡ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας». Ἀπὸ αὐτὰ τὰ κείμενα, φαίνεται ὅτι ἡ Δούκισσα δὲν ἦτο ἀπὸ καταγωγῆς Ἑβραία ἀλλὰ οὔτε καὶ ἀπλῶς συμπαθοῦσε τὰ ἑβραϊκά πράγματα. Τὸ ἀτύχημα τοῦ γάμου τῆς πού κατέληξε σὲ διάσπαση μὲ τὸν ἄνδρα τῆς καὶ κυρίως τὸ ἀτύχημα τῆς ἀνίατης ἀρρώστιας τῆς λατρευτῆς κόρης τῆς Λί-

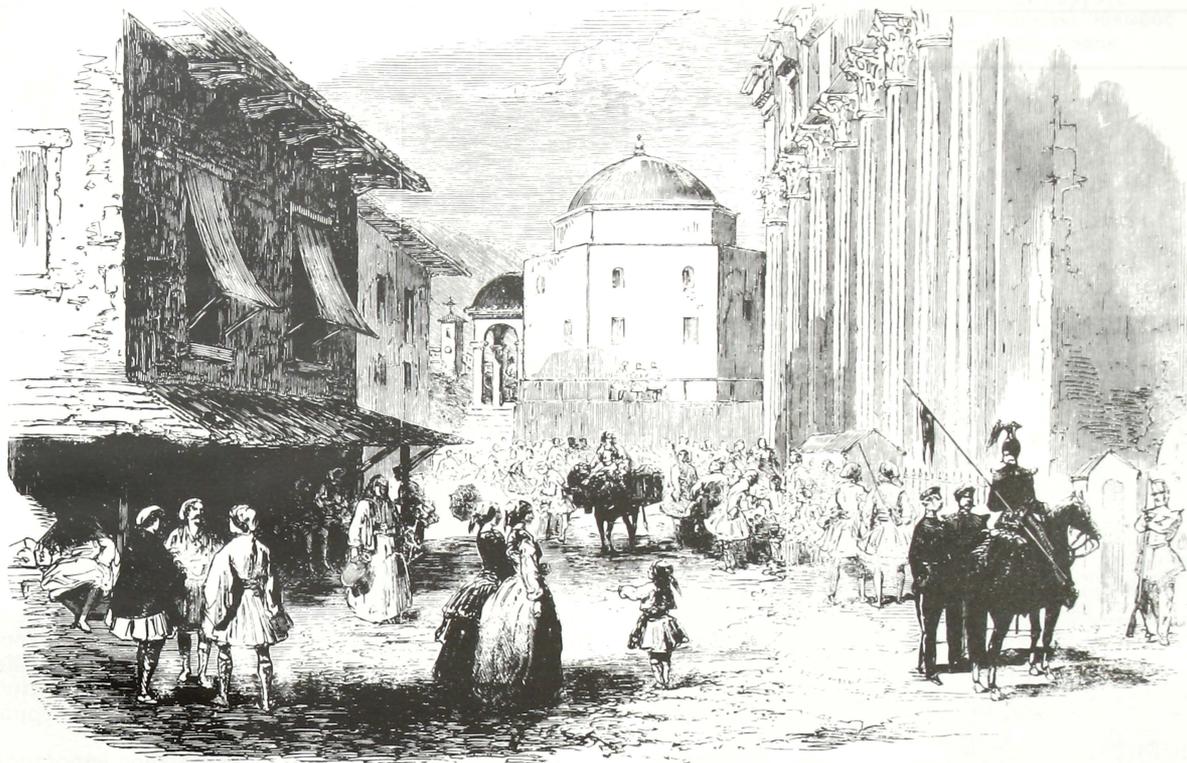
ζας ἡ φυματίωση, πού τὴν ἔφερε στὸν τάφο πρόωρα, ἐκλόνησαν μέσα τῆς τὴν χριστιανικὴ πίστη καὶ τὴν ἔκαναν νὰ ζητήσῃ καταφύγιον κάτω ἀπ' τὴ σκέπη τῆς ἑβρ. θρησκείας καὶ διαβάζοντας τὴ Βίβλο πίστεψε σὲ κάτι καινούργιον, σχημάτισε μέσα τῆς νέες θρησκευτικὰς πεποιθήσεις «... Ἰουδαίζουσα τὴν θρησκείαν, οὐχὶ ἐξ ἀνατροπῆς, ἀλλὰ ἐκ πεποιθήσεων, ὡς ἔλεγεν ἡ ἴδια...» γράφει ὁ Βρατσάνος. Καὶ παρακάτω: ὁμιλῶν γιὰ κάποια ὑπέρτρινα πού ἀπεστάλη πρὸς τὴ Δούκισσα, λέγει: «... ἀπεστάλη εἰς τὴν Δούκισσαν ὑπὸ ἑταιρείας τινὸς ἀγνώστου, εἰς ἐμὲ, οὐχὶ βεβαίως ἀπὸ τὰς ἀδελφὰς τοῦ ἐλέους, τὰς ὁποίας ἡ Δούκισσα μισεῖ, ὡς καὶ τὴν θρησκείαν των, ὡς ἑβραϊζουσα...». Ὁ δὲ Θεόδωρος Βελλιανίτης γράφει (Ἑγκ. Πυρσοῦ): «Εἶχε ἀποταχθεῖ τὸν Χριστιανισμόν καὶ ἀποδεχθεῖ ὡς θρησκείαν τῆς τὸν μωσαϊσμόν, καθ' ὅσον ἐθεώρει ὅτι ὁ Μωϋσῆς ὑπῆρξεν ὁ τελειότερος τύπος τοῦ ἀνθρώπου, τὰ δὲ νομοθετήματά του τὸ ἐντελέστερον ἔργον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας».

Μετὰ τὸν θάνατόν τῆς ἡ Ἐφημερὶς τῶν Συζητήσεων τῶν Παρισίων (Journal des Debats) τῆς 3.7.1854 ἀγγέλλει τὸν θάνατόν τῆς καὶ ἐξαίρει τὶς ἀνώτερες θρησκευτικὰς προλήψεων ἀγαθοεργίας τῆς γράφουσα ὅτι (μετάφρ. Καμπούρογλου) ἡ Δούκισσα ἐγκύψασα εἰς τὴν μελέτην τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς κατέστησεν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς θυγατρὸς τῆς διαγώνισμα πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν σπουδῶν τῆς ἑβρ. γλώσσης. Ζήτησα τὸ τεῦχος αὐτὸ στὴν Ἑθν. Βιβλιοθήκην ἀλλὰ δυστυχῶς ὁ τόμος τοῦ ἔτους 1854 δὲν ὑπάρχει. Πεταιτέρω ἡ Journal παραπέμπει εἰς τὸ περιοδικὸν Archives Israelites Novembre 1853 καὶ Juillet 1854, ἀλλὰ κι αὐτὸ δὲν τὸ βρῆκα στὴ βιβλιοθήκην.

Αὐτὰ εἶναι ἀρκετά, νομίζω, γιὰ νὰ μᾶς πείσουν ὅτι ἡ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας, «ἀπὸ καρδίας καὶ μυαλοῦ πίστεψε στὸν Ἑβραϊσμό, συνειδητὰ καὶ οὐσιαστικὰ. Συνεπῶς τὸ κληροδότημά τῆς γιὰ τὸ κτίσιμο συναγωγῆς δὲν ἀποτελεῖ μίαν μεμονωμένη φιλοεβραϊκὴ ἐκδήλωση, μίαν «χειρονομία», ἀλλὰ εἶναι φυσικὴ συνέπεια ἐνὸς σχηματισμένου πιά εβραϊκοῦ ιδεώδους».

Τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Συναγωγῆς Ἀθηνῶν ὅπως ἦταν πρὶν ἀπὸ τὴν τελευταία ἀνακαίνισιν.

Καθημερινή ζωή στην Αθήνα του 1854. Τό κλασικό οικόδομημα δεξιά είναι ή στοά του Άδριανού κοντά στην Άγορά. Τό παλιό τέμενος στό κέντρο χρησιμεύει γιά «Γυμνάσιο». Ό δρόμος γεμάτος πωλητές — μόνο άνδρες. Οί γυναίκες έμναν στά σπίτια τους.

ΟΙ παλαιότεροι περισσότερο μά καί οί σημερινοί Άθηναίοι, γνωρίζουν τό περίφημο Γιουσουρούμ. Είναι τό Μοναστηράκι. Είναι ή περιοχή πού πουλούν όλοι τά παλαιά είδη, τίς αντίκες. Είναι ό χώρος τών πα-

λαιοπωλείων. Τά παλιατζιδικα, όπως λαϊκότερα λέγεται ό τόπος αυτός.

Ή περιοχή αυτή, απόκτησε ξεχωριστή σημασία τά τελευταία χρόνια, λόγω τής μανίας πού έπιασε τούς ανθρώπους, ντόπιους καί ξένους, νά γίνονται κάτοχοι παλαιών αντικειμένων.

Ίδίως τήν Κυριακή σ' όλόκληρη τή γειτονιά, γίνεται πραγματικό πανδαιμόνιο. Άνθρωποι πάσης προελεύσεως σπεύδουν εκεί κατά κύματα, γιά νά ίκανοποιηθούν τήν παλαιομανία τους.

Ό χώρος τών συναλλαγών, λέγεται Γιουσουρούμ. Μά καί ή κυριακάτικη έξόρμηση, λέγεται πάλι Γιουσουρούμ. Όταν οί νεοέλληνες λένε «τήν Κυριακή έχει Γιουσουρούμ», έννουν τό ρεύμα του κόσμου πρós τά παλαιοπωλεία του... Γιουσουρούμ.

Ή λέξη Γιουσουρούμ, πολύ περιεργή καί άνεξήγητη γιά τούς πολλούς είναι όνομα έβραϊκό. Είναι τό επίθετο του Έβραίου Ήλία Γιουσουρούμ ό όποιος ίδρυσε τό πρώτο παλαιοπωλείο στά τέλη του περασμένου αιώνα. Από τότε τό όνομα έπεξετάθη καί έπεκράτησε γιά όλο-

ΤΟ ΠΡΩΤΟ

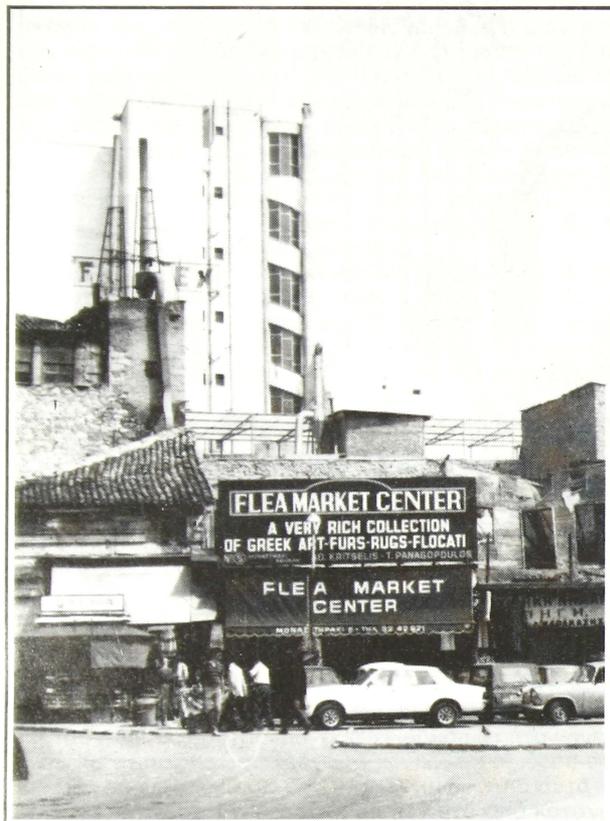
ΑΘΗΝΑΪΚΟ

ΠΑΛΑΙΟΠΩΛΕΙΟ

ΤΟ ΓΙΟΥΣΟΥΡΟΥΜ

Του κ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΚΡΙΜΠΑ

Τό Γιουσουρούμ

Σύγχρονο Γιουσουρούμ

κληρη την περιοχή μιας και τά καταστήματα του είδους πλήθυναν.

Οι πρώτοι Γιουσουρούμ, ήταν οι Έβραιοι αδελφοί Μποχώρ - 'Ισαάκ και 'Ελιέζερ. Μās ήλθαν στην Έλλάδα από τη Σμύρνη γύρω στά 1860. Στην αρχή εγκατεστάθησαν στά Θερμιά (Κύθνο) και λίγο αργότερα, ήλθαν και έμειναν οριστικά στην Αθήνα.

Μέχρι τότε, η Αθήνα, δέν φαίνεται νά είχε Έβραίους. Κατά την τουρκοκρατία οι Έβραιοι ήσαν εγκατεστημένοι σέ άλλες πόλεις, γνωστές γιά την έμπορική τους κίνηση. Τότε, η Αθήνα ήταν φτωχή και άσημαντη. Η αξία της άρχισε νά σημειώνεται μετά την άπελευθέρωση.

Τέλος πάντων. Ο πρώτος αδελφός, ό Μποχώρ - 'Ισαάκ Γιουσουρούμ, εγκατεστάθη κάπου στην όδό Καραϊσκάκη (Ψυρρή) και ό δεύτερος, ό 'Ελιέζερ, στην όδό 'Ηβης, όπου αργότερα έγινε και ή πρώτη μικρή συναγωγή.

Ο Μποχώρ - 'Ισαάκ Γιουσουρούμ, έκαμε όκτώ παιδιά (έξι άγόρια και δύο κορίτσια) και έξασκούσε τό επάγγελμα του άργυραμοιβού.

Ο 'Ελιέζερ Γιουσουρούμ είχε δύο παιδιά και έξασκούσε τό επάγγελμα του παλαιοπώλου, στό σπίτι του.

Τά παιδιά του Μποχώρ - 'Ισαάκ, άνοιξαν παλαιοπωλείο επί της όδοϋ Καραϊσκάκη και 'Ερμού, κοντά στό τότε δημοπρατήριο. Ήσαν οι πρώτοι στό είδος τους και άπό τότε έμεινε τό όνομα Γιουσουρούμ και γιά την τοπο-

θεσία αλλά και γιά τό φαινόμενο της άρχαιομανίας.

Αυτά τά παιδιά του Μποχώρ - 'Ισαάκ ήσαν: 'Ηλίας, Τζόια, Κατάν, 'Ιάκωβος, Μωϋσής, Χαΐμ, Σουλτάνα και Νάε.

Τά παιδιά του 'Ελιέζερ ήσαν: 'Ιάκωβος πού ήταν και περιτομεύς της έβραϊκής παροικίας και ή Μεριάμ.

Τό επάγγελμα του παλαιοπώλου οι άδελφοί Γιουσουρούμ, μέ επικεφαλής τόν 'Ηλία, τό διετήρησαν μέχρι τέλους της ζωής τους. "Όχι όμως και οι άπόγονοι οι όποιοι έτράπησαν σέ άλλες επαγγελματικές, έμπορικές ή και έπιστημονικές κατευθύνσεις.

Οι άπόγονοι

Οι άπόγονοι της οικογενείας Γιουσουρούμ, προσέφεραν μεγάλες υπηρεσίες στό έβραϊκό στοιχείο, όσο και στην έλληνική πατρίδα την όποια υπηρέτησαν πολλαπλώς.

Η Σουλτάνα Γιουσουρούμ, ήλθε εις γάμον μέ τόν 'Αβραάμ Τζάφον άπό την Άρτα, εγκατασταθέντα στην Αθήνα. Άπό τά παιδιά της, ό 'Ηλίας Τζάφος, είχε γίνει άνάπηρος στόν μικρασιατικό πόλεμο και έξετελέσθη στην κατοχή άπό τούς Γερμανούς. Τό άλλο παιδί της ό 'Ισαάκ, έπese μαχόμενος ως στρατιώτης του έλληνικού στρατού στη Μικρά Άσία τό έτος 1921. Τό τρίτο παιδί ό Μωϋσής, υπηρέτησε ως ύπαξιωματικός του έλλην. στρατού τό 1925 και έξετελέσθη στην κατοχή άπό τούς Γερμανούς.

Υπάρχει μόνο ό Δανιήλ Τζάφος ό όποιος υπηρέτησε στόν έλλην. στρατό προαχθείς δύο φορές, μία κατ' έξαιresιν και μία έπ' άνδραγαθία στόν άλβανικό πόλεμο. Απεστρατεύθη μέ τόν βαθμό του άνθυπασπιστού. Είναι έπί είκοσαετιάν μέλος της 'Ισραηλινής Κοινότητας έξασκών ποικίλας άλλας άρμοδιότητας. Στην κατοχή, έσωθη μέ τη βοήθεια τών έλληνικών άρχών και διαφόρων φίλων του. Σήμερα, διατηρεί κατάστημα ειδών αυτοκινήτου και έργαστήριο στην όδό Σαρρή. Είναι άνθρωπος δραστήριος, ειλικρινής, έξυπνότατος, εύστροφος και πασίγνωστος σέ όλους. Σου δίνει την εντύπωση ανθρώπου μορφωμένου. Έκφράζεται εύκολα, σωστά και γοητευτικά. Τόν νομίζεις γιά Ρωμιό έκατό τοίς έκατό. "Όμως είναι Έβραίος, άπόγονος εκ μητρός της ιστορικής οικογενείας τών Γιουσουρούμ και έχει τελειώσει μόνο τό νυχτερινό δημοτικό σχολείο του Παρνασσού. Ξέρει έβραϊκά και ισπανικά.

Δυστυχώς, ό χώρος δέν επιτρέπει περισσότερη έκταση στό θέμα. Μου φαίνεται, πώς άξίζει τόν κόπο νά γίνει μία ξεχωριστή μονογραφία γι' αυτή την οικογένεια, μέ περισσότερα στοιχεία. Ένδιαφέρει πολύ και τίς δύο πλευρές, έβραϊκή και έλληνική.

"Όλες αυτές τίς πληροφορίες μου τίς έδωσε ό λεβεντάθρωπος Δανιήλ Τζάφος, άν και τόν βρήκα επάνω στη δουλειά και σέ εργάσιμες στιγμές. "Όμως, στά πεταχτά και στά κλεφτά, τά καταφέραμε. "Άλλες φορές θά μοϋ πει περισσότερα «μεταξύ τυρού και άχλαδιού» όπως ειπε ό ίδιος. Τόν εύχαριστώ πολύ.

Τελειώνοντας, άς μήν ξεχάσω ότι τά δύο παιδιά του 'Ηλίας Γιουσουρούμ, ό 'Ισαάκ και ό Δανιήλ καθώς και ό 'Ιάκωβος 'Ελιέζερ Γιουσουρούμ έπesan θύματα της γερμανικής θηριωδίας στά άπαίσια κρεματόρια.

('Ισραηλιτική Έπιθεώρησης, 24.9.1971)

Θεμελίωση τής νέας Συναγωγής Ἀθηνῶν «Μπέθ Σαλώμ», τό 1935. Διακρίνονται ἀπό ἀριστερά πρὸς τὰ δεξιὰ: Ἀβραάμ Φερρίν (θρησκευτικός λειτουργός), Ζαχαρίας Βιτάλ (πρόεδρος τής Ι.Κ. Ἀθηνῶν), Ἰάκωβος Γιουσουρούμ (ἐπίτροπος τής Συναγωγής), Ἰσαάκ Σούσης, Νούλης Βιτάλ καί Ἰωσήφ Κοέν.

Η ΠΡΩΤΗ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΒΡΑΪΚΗ ΣΥΝΑΓΩΓΗ

Τοῦ κ. ΜΩΥΣΗ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗ

Ενα μονόπατο σπιτάκι, χωμένο εἰς μίαν πάροδον τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ, παρά τόν Ἐκατόγχειρα, ἐχρησίμευσε ὡς Συναγωγή τῶν ἐν Ἀθήναις Ἑβραίων, οἵτινες τό 1895 ἀπετέλουν Κοινότητα ἐκ 40 - 50 οἰκογενειῶν, ἐγκεκριμένην διά Βασιλικοῦ Διατάγματος. Ἐκατόγχειρ ὀνομάζετο τό μεταξύ τῆς Πλατείας Μοναστηρακίου καί Ἀγίων Ἀσωμάτων τμήμα τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ, ὀνομασθέν οὕτω ἀπό γύψινον κόσμημα τετραορόφου οἰκίας παριστῶν γιγαντιαίων ἐκατόγχειρα κρατούντα εἰς τήν ἀγκά-

λην του τεράστιον ὀγκόλιθον. Τό κόσμημα τοῦτο ἐξέχον ὑπέρ τό πεζοδρόμιον ἀπετέλει πραγματικόν δημόσιον κίνδυνον, οἱ δέ διαβάται ἀπέφευγον νά διέλθουν κάτωθεν τοῦ Ἐκατόγχειρος, δικαίως δέ, εἰδίτι ὄντως, ἡμέραν τιμὰ ἀπεσπάρθη καί κατέπεσεν, εὐτυχῶς ἀνευ θύματος τινός.

*

Ραββίνος τῶν ἐν Ἀθήναις Ἑβραίων ἦτο περί τό 1895 ὁ Σολομών Ἰωσήφ, ἀνὴρ πεπαιδευμένος γνωρίζων τάς

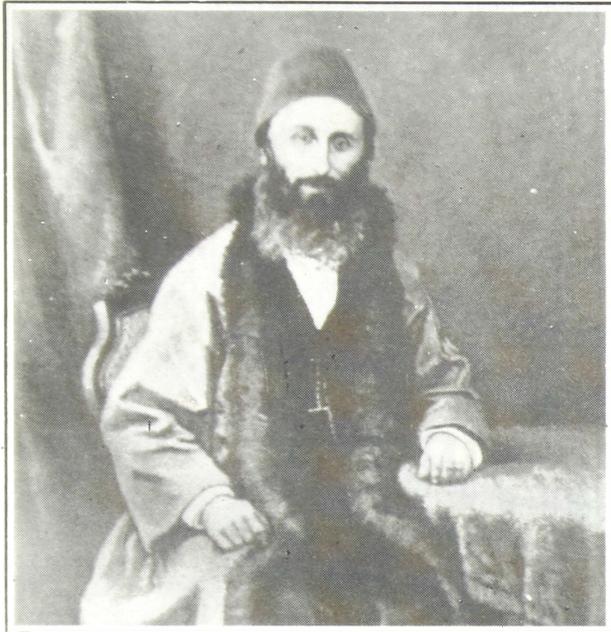
Ἡ Ἑβραϊκή Συναγωγή ζητᾶ βοήθεια ἀπό τόν Δῆμο Ἀθηναίων

Η ἐνταῦθα Ἰσραηλιτική Κοινότης, διά τοῦ προέδρου αὐτῆς κ. Κωνσταντινίτη, ἐζήτησε παρά τοῦ δήμου μικρόν βοήθημα πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ποσοῦ τοῦ ἀπαιτουμένου πρὸς ἀνοικοδόμησιν τῆς Συναγωγῆς τῶν καί σχολείου. Τό Δημοτικόν, ὁμῶς, Συμβούλιον, παρά τήν συνηγορίαν τοῦ κ. Δημάρχου, εἰς τήν τελευταίαν αὐτοῦ συνεδρίασιν, διά πλειοψηφίας δύο μόνον ψήφων, ἀπέρριψε τήν αἴτησιν.

Τοῦτο εἶναι λυπηρόν καί ἄδικον. Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἰσραηλιτική Κοινότης ὁσημέραι πληθύνεται, οἱ δέ ἐνταῦθα Ἑβραῖοι εἶναι στοιχείον φιλήσυχον, φιλόνομον καί ἐργατικόν, δεῖ δ' εἰπεῖν καί φιλόπατρι, διότι πολλοί αὐτῶν μετέσχον τοῦ τελευταίου πολέμου, γενναίως ἀγωνισθέντες. Δέν ἐπρεπε, λοιπόν, ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν νά τοῦς λυπήσῃ.

(«Ἐστία», Κυριακή 11 Ἀπριλίου 1904)

Ἡ πρώτη ἐν Ἀθήναις Ἑβραϊκὴ Συναγωγὴ

Ὁ ἐκ τῶν ἱδρυτῶν τῆς πρώτης Συναγωγῆς Ἀθηνῶν (ὁδοῦ Ἡβης) Χαΐμ Κοέν, 1894

Γραφάς καὶ καταγόμενος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὁπότεν καὶ ἀφίκετο εἰς τὰς Ἀθήνας περὶ τὸ 1890. Οὗτος, γνωρίζων πλὴν τῆς ἑβραϊκῆς καὶ τὴν γαλλικὴν, ἐχρησιμοποιοῖτο καὶ ὡς διδάσκαλος τῶν ἐν Ἀθήναις Ἑβραϊοπαίδων. Ὡς ἀντιμισθίαν ἐλάμβανε οὗτος κατὰ μῆνα τὸ ποσὸν τῶν δραχ. 50 ἐκ τοῦ δημοσίου καὶ ἐτέρας 50 δραχμᾶς ἐκ τοῦ δήμου, πληρωνόμενος καὶ παρὰ τῆς Κοινότητος.

*

Ἡ πρώτη Ἑβραϊκὴ Συναγωγὴ τῶν Ἀθηνῶν ἰδρύθη περὶ τὸ 1886 τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν Χαΐμ Κοέν, Μποχώρ Ἰσαάκ Γιουσουρούμ καὶ Ἰσαάκ Κοέν, ἀπάντων Ἑλλήνων πολιτῶν. Πρὸ τοῦ 1886 ἡ συνάθροισις πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων τῶν ἐν Ἀθήναις Ἑβραίων ἐγένετο ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐνός ἐκ τῶν μελῶν τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητος.

Ἀρχικῶς οἱ ἐν Ἀθήναις Ἑβραῖοι ὑπήγοντο εἰς τὴν διακαιοδοσίαν τῆς ἐν Κερκύρα Ἀρχираβινείας, καταργηθείσης ὅμως ἐκείνης περὶ τὸ 1893, ἀπευθύνοντο οὗτοι ὁσάκις περίστατο ἀνάγκη εἰς τὴν Ἀρχираβινείαν τῆς Σμύρνης.

Πρῶτος Πρόεδρος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος ἦτο ὁ Κάρολος Ρότσιλδ.

(Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρησις, 7.1.1972 καὶ Ν. Δ. Σακελλαρίου «Ἑβραϊκὴ Συναγωγὴ» σὲ Λεύκωμα γιὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνες τοῦ 1896, ἔκδοσις «Ἐστίας»)

Πότε ἀνηγέρθη ἡ πρώτη Συναγωγὴ εἰς τὰς Ἀθήνας

Τοῦ ΑΒΡΑΑΜ Σ. ΣΑΡΦΑΘΗ

Ἡ πρώτη Συναγωγὴ ἰδρύθη κατὰ τὸ βιβλίον ἢ «Ἑλλάς κατὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας 1896» σελίς 49 - 50 τοῦ Νικολάου Σακελλαρίου, κατὰ τὸ 1886 τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν τότε μελῶν τῆς νεοϊδρυθείσης Κοινότητος Ἑλλήνων ὑπηκόων Χαΐμ Κοέν, Μποχώρ Ἰσαάκ Γιουσουρούμ, καὶ Ἰσαάκ Κοέν, διὰ Βασ. Δ/τος. Πρὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἡ συνάθροισις διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν θρησκευτικῶν τῶν καθηκόντων, ἐγένετο εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Ἰσαάκ Γιουσουρούμ (ὁδὸς Καραϊσκάκη 1).

Ἰδρῦθη καὶ ἐγκατεστάθη ἡ συναγωγὴ εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἡβης 10 οἰκίαν εἰς τὸν κέντρον ἀκριβῶς τῆς συνοικίας «Τὰ Ἑβρέϊκα» ἢ ὁποία περιελαμβάνετο εἰς τὴν περιοχὴν ἀπὸ Ἀγίων Ἀσωμάτων, ὁδοῦ Σαρρῆ, ὁδοῦ Ἀγ. Ἀναργύρων, ὁδ. Ἐρμού, Ἐκατόγχειρος, Πλ. Ἀνεξαρτησίας (παλιατζιδικὰ), Πλατείας Ἀγ. Φιλίππου, Σταθ. Ἡλ. σιδηροδρόμου Ἀγ. Ἀσωμάτων, συνίστατο δὲ ἡ οἰκία αὕτη, ἐκ δύο συνεχόμενων δωματίων διὰ τὴν κυρίως Συναγωγὴν, ἐνός ἐτέρου συνεχόμενου καὶ διαχωριζομένου διὰ δικτυωτοῦ (καφασίου) χρησιμοποιουμένου ὡς γυναικονίτου καὶ ἐνός ἐτέρου δωματίου διὰ κατοικίαν τοῦ Σαμάς πρῶτος δὲ τοιοῦτος ἦτο ὁ Ἐλιέζερ Γιουσουρούμ. Εἰς τὸ βᾶθος τοῦ οἰκήματος ἦσαν δύο ἀκόμη δωματία ἔπου ἐκατῶκει ὁ Ραββίνος. Καθ' ὅλον δὲ τὸ μῆκος τοῦ ἄνω συγκροτήματος ὑπῆρχε αὐτὴ ὥραϊα.

Ὁ πρῶτος Ραββίνος τῆς Κοινότητος ἦτο ὁ Σολομὼν Ἰωσήφ, ὁ ὁποῖος ὑπηρέτησε μέχρι τοῦ 1902.

Ἡ συναγωγὴ αὕτη ἐχρησιμοποιήθη μέχρι τοῦ 1905, ὁπότε μετεφέρθη εἰς τὴν ὁδὸν Μελιδῶνη δ, ἦτο δὲ μιά χα-

ρά ὅταν κατὰ τὰς μεγάλας μας ἑορτάς προσήρχοντο ὅλοι οἱ ὁμόθρησκοι σὺν γυναίξιν καὶ τέκνοις νά προσευχηθοῦν καὶ ἐπλημύριζε ὁλος ὁ ἄνω χώρος ἐξ αὐτῶν διότι τότε ὅλοι ἦσαν πολὺ θρήσκοι.

Πρῶτος πρόεδρος τῆς Κοινότητος ὑπῆρξεν ὁ Κάρολος Ρότσιλδ τὸ 1896. Τὸ 1898 ἐξελέγη πρόεδρος ὁ Ἰσίδωρος Φλέμιγγερ διευθυντῆς τῆς Ἑταιρείας Σίγγερ κατόπιν αὐτοῦ κατὰ τὸ 1900 - 1901 ἐξελέγη πρόεδρος ὁ Ἀβραάμ Κωνσταντίνος. Ἐπὶ τῆς προεδρείας αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἡ Κοινότης ἤρχισε νά μεγαλῶνει καὶ ἐπειδὴ συνέρεον στὰς Ἀθήνας ὁμόθρησκοι ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπὸ τὴν Θεσ/νίκην, Σμύρνην, Κων/πολιν, ἀπεφασίσθη νά ἀνοικοδομηθεῖ ἰδιόκτητος Συναγωγὴ, ἐπειδὴ ὅμως χρήματα δέν ὑπῆρχον εἰ μὴ μόνον διὰ τὴν ἀγορὰν τοῦ οἰκοπέδου, ἀπεφασίσθη παρὰ τοῦ Δ. Συμβουλίου τῆς Κοινότητος νά ἐκδοθοῦν 1000 μετοχαὶ ἐκ δραχμῶν 20 ἢ 25 ἐκάστη καὶ νά διατεθοῦν εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντες νά τὰς ἀγοράσουν.

Πράγματι διετέθησαν ὄλαι, ἀλλὰ οὐδέποτε οὐδεὶς ἐκ τῶν ἀγορασάντων ταύτας ἐζήτησε νά τοῦ ἐπιστραφούν τὰ χρήματα.

Ἦρχισε λοιπὸν κατὰ τὸ 1903 ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μηλιδῶνη 8 Συναγωγῆς μετ' ἐπιτροπὴν διὰ τὴν παρακολούθησιν τῶν οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν ἀπαρτιζομένην ἀπὸ τὸν Ἰησοῦν Σαμουηλίδην δικηγόρον, Ἀβρ. Γκανὴν καὶ ἐμοῦ, παρὰ τὴν μικρὰν μου τότε ἡλικίαν.

Ἡ Συναγωγὴ ὡς γνωστὸν εἶναι διώροφος, ὁλος ὁ ἄνω ὀροφος ἐχρησιμοποιήθη ὡς Συναγωγὴ, τὸ ἰσόγειον δὲ

Πότε ἀνηγέρθη ἡ πρώτη Συναγωγή εἰς τὰς Ἀθήνας

δεξιά τῷ εἰσερχομένῳ τμήμα ἐκ 3 δωματίων ἐχρησιμοποίηθη διὰ τὸ ἑβραϊκὸν σχολεῖον «Ταλμούδ Τορά» καὶ κατοικία τοῦ Σαμᾶς, τὸ δὲ ἀριστερόν τμήμα ἔνθα σήμερον τὰ γραφεῖα τῆς Κοινότητος ὡς κατοικία τοῦ Ραββίνου.

Διὰ τὴν οἰκοδομὴν ὅμως δὲν ἤρκεσαν τὰ χρήματα καὶ ἐνυποθηκεύθη ἡ συναγωγή διὰ τὸ ποσὸν τῶν 11.000 δραχμῶν σὺν τῇ ἀλληλεγγύῳ εὐθύνη καὶ 11 μελῶν τῆς Κοινότητος διὰ χιλίων δραχ. ἔκαστον μέχρι ἀποπληρωσεως, ὅπερ καὶ σὺν τῶν χρόνων ἐπετελέσθη.

Ἐλειτούργησε δὲ κανονικῶς ἡ Συναγωγή ἀπὸ τὸ 1905 μέχρι τὸ 1914 ὅποτε δυστυχῶς ἡ Κοινότης ἐδιχάσθη λόγω ἀποτυχίας κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ Ἀβραάμ Κωνσταντίνου καὶ κατὰ τὰς ὁποίας ἐξελέγη πρόεδρος ὁ Μωϋσῆς Σακκῆς. Διεσπάσθη λοιπὸν ἡ Κοινότης καὶ ἰδρύθη καὶ νέα τοιαύτη ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης Ἀθηνῶν» καὶ ἰδρύθη καὶ δευτέρα Συναγωγή ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μηλιδῶνη 2, ἡ ὁποία ἐλειτούργησε μέχρι τοῦ 1917 διότι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀβραάμ Κωνσταντίνου συνηνώθησαν αἱ δύο κοινότητες πάλιν εἰς μίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀσέρ Λεβὴ καὶ μετεφέρθη ἡ Κοινότης τῆς ὁδοῦ Μηλιδῶνη 2 ἐκεῖ ἔνθα πρῶν ἦτο ἡ οἰκία τοῦ Ραββίνου καὶ σήμερον τὸ γραφεῖο τῆς Κοινότητος μετὰ τὸν τίτλον Συναγωγῆ τῶν Ἰωαννιτῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀσέρ Λεβὴ ἐξελέγη πρόεδρος τῆς Κοινότητος ὁ Μωϋσῆς Σακκῆ καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Νισὴμ Ματταθίας ἐπὶ τοῦ ὁποίου καὶ ἠγοράσθη τὸ οἰκόνπεδον τῆς σημερινῆς Συναγωγῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μηλιδῶνη 5. Μετὰ τὸν θάνατον καὶ αὐτοῦ ἐξελέγη πρόεδρος ὁ Ζαχαρίας Βιτάλ ἐπὶ τῆς προεδρείας τοῦ ὁποίου καὶ ἀνηγέρθη ἡ σημερινὴ μεγάλη Συναγωγή.

(Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρησις, 8.6.1973)

Ἡ ἱστορία τῆς 13ης ὁμάδος Ἰσραηλιτῶν προσκόπων τῆς Ἀθήνας

Πᾶνε 21 χρόνια ἀπὸ τότε. Τὸ 1928 ὁ Ραββίνος Ἀθηνῶν Ραμπὶ Ἰωσήφ Ντετσάβες συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς ἰδρύσεως μιᾶς προσκοπικῆς ὁμάδος ἀπὸ Ἑβραϊοπούλα. Ἡ προσπάθειά του δὲν πέτυχε, ἡ ἰδέα ὅμως ριζώθηκε στοὺς κ. κ. **Δ. Σκενεζέ** καὶ **Γ. Ντετσάβες** γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ τὸν Μάρτιο τοῦ 1933 σὲ μιὰ ἐκδρομῇ. Ἐδόθη στὴν ὁμάδα ὁ ἀριθμὸς 13, καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἐπάρσεως τῆς ἑβραϊκῆς σημαίας. Ἔτσι σὲ μιὰ ἐκδρομῇ ὅλων τῶν προσκόπων τῶν Ἀθηνῶν στὸν Καλογρέζα ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, ὁ τότε διάδοχος καὶ νῦν βασιλεὺς ἡ Α. Μ. Παῦλος Α', εἶπε βλέποντας τὴν σημαία μας: «Εἶμαι πολὺ εὐτυχῆς πού μεταξύ τῶν ἄλλων προσκοπικῶν ὁμάδων βλέπω καὶ μιὰ ὁμάδα ἀπὸ Ἑβραῖους προσκόπους».

Μὲ ὑπαρχηγὸ τὸν κ. Κοέν ἡ ὁμάς προώδευσε πολὺ. Λέσχη εἶχαμε στὸ ἑβραϊκὸ σχολεῖο. Τότε ἐγινε ἡ πρώτη ὑπόσχεσις τῆς ὁμάδος μας. Παρίσαντο ὅλοι οἱ ἐπίσημοι τοῦ ΣΕΠ καὶ τῆς ἑβραϊκῆς παροικίας.

Τὸ 1934 ἡ ὁμάς βοηθᾷ εἰς τὴν κατάσβεσιν τῆς πυρκαϊᾶς τῆς Χαλκίδος. Λίγο ἀργότερα μεταβαίνει εἰς Θεσ/νίκην εἰς τὴν συγκέντρωσιν ὅλων τῶν Ἑβραίων προσκόπων τῆς Ἑλλάδος. Τὸ 1935 ἡ ὁμάς πλουτίζεται μετὰ τοὺς προσκόπους Ι. καὶ Β. Μπενσουσάν καὶ τὸν ὑπαρχηγὸν Νούλη Βιτάλ. Τότε ἡ ὁμάς ἔχει 30 μέλη, ὑπαρχηγοὶ εἶναι οἱ Ν. Βιτάλ καὶ Ι. Κοέν. Γίνεται ἐκδρομῇ εἰς Πάτρας. Σὲ λίγο ἐγένετο ἡ ὑπόσχεσις τῶν νέων προσκόπων, μὲ

Τελετὴ ὀρκωμοσίας νέων προσκόπων τῆς 13ης Ὁμάδος Ἀθηνῶν στὴν αὐλὴ τοῦ παλιοῦ ἑβραϊκοῦ Δημοτικοῦ σχολεῖοι τῆς ὁδοῦ Ἐρμισίθωνος στὸ Θησεῖο.

Ἡ ἱστορία τῆς 13ης ὁμάδος Ἰσραηλιτῶν προσκόπων τῆς Ἀθήνας

μεγάλη ἐπισημότητα. Ἀπό τότε ἡ ὁμάς ἀνεβαίνει γοργά τὰ σκαλοπάτια τῆς προόδου. Γίνονται συχνά ἐκδρομαὶ καὶ κατασκηνώσεις. Τὸ 1937 σὲ ἐκδρομὴ γνωρίσαμε 24 χωριά τοῦ Βόλου. Καὶ ἐνῶ ἡ ὁμάς βρίσκεται σὲ κατακόρυφο τῆς ἀκμῆς τῆς καὶ τῆς ἐκτιμῆσεως τῆς διαλύεται κατόπιν διαταγῆς τῆς κυβερνήσεως ὅπως καὶ ὅλες οἱ προσκοπικὲς ὁμάδες πρὸς ὄφελος τῆς ΕΟΝ. Στὸ διάστημα τοῦ πολέμου ἡ ὁμάς δὲν κάνει ὅπως οἱ ἄλλες ὁμάδες κρυφές συγκεντρώσεις λόγω τοῦ διπλοῦ κινδύνου. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀναδιοργανώνεται ἡ ὁμάς με ἀρχηγὸ τὸν **κ. Ν. Βιτάλ**. Κατόπιν ὅμως στρατεύσεως τοῦ ἀρχηγοῦ τὴν ἀρχηγίαν ἀναλαμβάνει ὁ **κ. Μποττόν**. Ἡ ὁμάς διαλύεται γιὰ νὰ ἐπανιδρυθεῖ τὸ 1947 μετὰ κατασκήνωσιν τοῦ Κοκκιναρᾶ ἀπὸ τὸν **κ. Γκεβερούλ Ντετσάβες**. Συνεκέντρωσε τοὺς **Σ. Κοέν**, **Ἄκον Τούλην**, **Ἄλ. Σούσην**, **Μ. Μοντιάνο** πού ἔχουν τώρα ἀποχωρήσει καὶ τὸν σημερινὸ ὑπαρχηγὸ **Ι. Φριζή** με λέσχην στὴν ὁδὸ Περιάνδρου.

Σήμερα ἡ ὁμάς στεγάζεται στὴν αἴθουσα τοῦ παιδικοῦ κέντρου με τὴ βοήθεια τῆς Τζόιντ καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ παιδικοῦ κέντρου.

Παροῦσα σὲ ὅλες τίς γιορτές ἀπὸ τὴ γιορτὴ τοῦ παιδικοῦ κέντρου ὡς τίς ἐπιδείξεις τοῦ Σταδίου καὶ τὴν κατάθεση στεφάνου στὸν ἄγνωστο στρατιώτη τὴν 4 Μαΐου κάνει ἐντύπωση με τὴν ἀρτία τῆς ἐμφάνισιν. Γιὰ ὅλη αὐτὴ τὴν ἐπιτυχία τῆς ὁμάδας μας κυριότερος συντελεστής εἶναι ὁ ἀρχηγὸς **Ι. Ντετσάβες**. Βοηθοὶ του οἱ ὑπαρχηγοὶ **Ι. Φριζῆς** καὶ **Ρ. Μωῦσῆς** καὶ οἱ ἐνωμοτάρχαι **Γκατένιος**, **Μπακόλας** καὶ **Ναχμίας** καὶ 18 πρόσκοποι κρατοῦν ἀνάμενο τὸ ἄστρο τῆς ὁμάδος μας.

(Στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς ὁμάδος δημοσιευμένα στὴν **Ἑβραϊκὴ Ἑστία**, 10.6.1949 ἀπὸ τοὺς **Ι. Φριζή** καὶ **Ρ. Μωῦσῆ**).

Ἡ δράση τῆς «Τζόιντ» στὴν Ἑλλάδα

Τοῦ **κ. ΗΛΙΑ ΣΑΜΠΕΤΑΪ**

Αμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἦλθε ἀρωγὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑβραϊσμοῦ ἡ Ἀμερικανικὴ Ἑβραϊκὴ Φιλανθρωπικὴ Ὀργάνωσις **American Jewish Joint Distribution Committee** γνωστὴ ὡς «Τζόιντ», γιὰ νὰ βοηθηθεῖ στὴν περιθαλψὴ καὶ ἀποκατάστασιν τῶν Ἰσραηλιτῶν πού ἐπλήγησαν ἀπὸ τὸ γερμανικὸ διωγμὸ καὶ νὰ συνδράμει στὸ ἔργο τῆς ἀναστηλώσεως καὶ ἐπαναλειτουργίας τῶν κοινοτήτων καὶ γενικὰ τῆς ἐβραϊκῆς ζωῆς.

Τὸν Μάρτιο τοῦ 1945 ἐπισκέφθηκε τὴν Ἀθήνα ὁ γεν. διευθυντῆς τῆς «Τζόιντ» γιὰ τὴν Εὐρώπῃ Ἰωσήφ Σβάρτς, καὶ ἐτέθησαν οἱ βάσεις, σὲ συνεργασία με τὸ τότε προσωρινὸ Κεντρικὸ Ἰσραηλιτικὸ Συμβούλιο γιὰ τὸ ἀναστηλωτικὸ πρόγραμμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑβραϊσμοῦ.

Πρῶτος ἀντιπρόσωπος τῆς «Τζόιντ» στὴν Ἑλλάδα ἀνέλαβε ὁ Μάρβιν Γκολδφάιν. Ἡ «Τζόιντ» ἐγκατέστησε στὴν Ἀθήνα τὸ Περιφερειακὸ Γραφεῖο Περιθάλψεως ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς Μπέλλα Μαζοῦρ καὶ ἔθεσε σὲ ἐφαρμογὴ ἕνα ὀλοκληρωμένο πρόγραμμα βοήθειας καὶ ἀνακούφισης.

Ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς «Τζόιντ» λειτούργησαν διάφορα ἰδρύματα καὶ χρηματοδοτήθηκαν ποικίλα προγράμματα, ὅπως π.χ.:

Ὀρφανοτροφεῖον «Ἑσθήρ», (στὸν Κοκκιναρᾶ Κηφισιάς), γιὰ τὰ ὄρφανὰ ἐβραϊοπαιδὰ τοῦ πολέμου. Τὸ ὄρφανοτροφεῖο ἐπιχορηγεῖτο ἐπίσης ἀπὸ τὸ τότε ὑπουργεῖο Προνοίας. Διευθύντρια τοῦ ἰδρύματος ἦταν ἡ Ὀρ-

Θερινὲς κατασκηνώσεις, στὴ Φραγκοκλησιά.

‘Η δράση τῆς «Τζόιντ» στὴν Ἑλλάδα

τανσία Κωνσταντίνη. Τὴ λειτουργία τοῦ ὀρφανοτροφείου συνέδραμε ἀποφασιστικά ἡ Ἐπιτροπὴ Κυριῶν τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν, μὲ πρωτοστάτες τὴ Νίνα Μοσέρι καὶ Ἐσθήρ Μπενβενίστε.

Στέγη Ἀπροστάτετου Κοριτισοῦ γιὰ τὴ μέριμνα καὶ ἀποκατάσταση τῆς νεανίδων πού ἐπέστρεψαν ἀπὸ τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Οἱ κοπέλες παρακολουθοῦσαν μαθήματα γραφομηχανῆς, στενογραφίας, ἀγγλικῆς γλώσσας καὶ ραπτικῆς, γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἑνὸς βιοποριστικοῦ ἐπαγγέλματος. Στὴ Στέγη ἐπικρατοῦσε ἐβραϊκὴ ἀτμόσφαιρα καὶ συχνὰ ἐγίνοντο διαλέξεις ἐπὶ ἐβραϊκῶν θεμάτων. Διευθύντρια τοῦ Ἰδρύματος ἦταν ἡ Σέλια Μπλούμ.

Ἰδρυμα Ἐπαγγελματικῆς Ἀποκαταστάσεως, ἰδρύθηκε τὸ 1945 μὲ σκοπὸ τὴν ὑποβοήθηση διωχθέντων Ἰσραηλιτῶν ἐπαγγελματιῶν καὶ μικρεμπόρων, διὰ τῆς παροχῆς μικρῶν χαμηλοτόκων δανειῶν. Διευθυντὴς τοῦ Ἰδρύματος ἦταν ὁ Βίκτωρ Σέμαχ.

Ἀναρρωτήριο Φραγκοκλησιᾶς, μετέπειτα χώρος τῶν θερινῶν παιδικῶν κατασκηνώσεων. Ἐπὶ ἰδιοκτησίας τοῦ Συλλόγου κυριῶν «Μπενότ Μπερίτ», ἡ «Τζόιντ» χρηματοδότησε τὰ ἔργα διαμορφώσεως τοῦ χώρου καὶ λειτουργίας τοῦ Ἀναρρωτηρίου, γιὰ τὴν περίθαλψη ἀσθενῶν καὶ καταβεβλημένων ἀπὸ τὸν πόλεμο ἀτόμων.

Ἰδιαίτερη μέριμνα, ἐξάλλου δόθηκε στὴν περίθαλψη τῶν φυματικῶν. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν νοσηλεύθηκαν, μερίμνη τοῦ ἐκπονηθέντος προγράμματος περιθάλψεως, στὰ Σανατόρια Καβάλας καὶ Πηλίου, καὶ σὲ ἀριθμὸ κατοικιῶν πού ἐνοικιάσθηκαν στὴν περιοχὴ Ἀσβεστοχωρίου Θεσσαλονίκης.

Πολυατρεῖο τῆς Ι.Κ. Ἀθηνῶν. Ἐγκατεστάθηκε στό ἰσόγειο τῆς παλαιᾶς Συναγωγῆς καὶ διέθετε τέσσερα ἀρτία ὀργανωμένα τμήματα: παθολογικό, γυναικολογικό, χειρουργικό καὶ δερματολογικό. Ὑπεύθυνος τοῦ τομέα περιθάλψεως ἦταν ὁ Ἀλμπέρτος Γκαλμίδης.

Τὸ 1947 νέος διευθυντὴς τῆς «Τζόιντ» στὴν Ἀθήνα ἀνέλαβε ὁ Ραββίνος Χάρολδ Γκόλδφαρμ. Μέχρι τότε τὸ ἔργο τῆς «Τζόιντ» εἶχε μᾶλλον τὴ μορφή παροχῆς ἐπίγειου περιθάλψεως καὶ βοήθειας πρὸς μεμονωμένα ἄτομα. Μετὰ τὴν παρέλευση τῆς πρώτης κρίσιμης περιόδου, τὸ πρόγραμμα τῆς «Τζόιντ» ἔθεσε σάν στόχο τὴν ἀναζωογόνηση τῶν δραστηριοτήτων τῶν κοινοτήτων καὶ τὴν ἀνάπλαση τῆς ἐν γένει ἐβραϊκῆς θρησκευτικῆς ζωῆς. Ἡ συνεισφορὰ τῆς «Τζόιντ» συνεχίσθηκε μέχρις οὗ ὁ Ἑλληνικὸς Ἐβραϊσμός ἀπόρριψε νὰ ἀναλάβει ἐξ ἰδίων τὴν εὐθύνη τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Τὸ νέο πρόγραμμα τῆς «Τζόιντ» εἶχε σάν βάση τὸ τρίπτυχο: α) περίθαλψη καὶ ἀποκατάσταση ὁμοθησκῶν, β) ἀνασυγκρότηση κοινοτήτων, γ) ἐβραϊκὴ ἀνασυγκρότηση: παιδεία, σχολεῖα, συναγωγές, νεκροταφεῖα, ραββίνοι, ἐβραιοδιδάσκαλοι, κ.λπ.

Τὸ 1950 ἡ «Τζόιντ» ἀπεχώρησε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Διατήρησε, ὅμως, ἓνα γραφεῖο γιὰ τὴν παρακολούθηση τοῦ ἀναστηλατικῶν ἔργου, ὑπὸ τὴ διεύθυνση τῆς κ. Λύδια Ἐσκεναζή. Ἡ τελευταία ὑπῆρξε ἡ πρώτη προσληφθεῖσα ὑπάλληλος τοῦ γραφεῖο τῆς «Τζόιντ», ὡς διερμηνεύς. Ἀντιπρόσωπος τῆς «Τζόιντ» στὴν Ἑλλάδα ἀνέλαβε ὁ Χαΐμ Μπενρουμπή, καὶ βασικός συνεργάτης του ὑπῆρξε ὁ Μωρίς Μπεράχα.

Τὸ ἔργο τῆς «Τζόιντ» γιὰ τὴν ἀνόρθωση τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐβραϊσμοῦ, ἀπὸ τίς στάχτες καὶ τὰ εἰσέματα τοῦ πολέμου στέφθηκε μὲ ἐπιτυχία, καὶ ἔθεσε τίς βάσεις γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση μιᾶς φυσιολογικῆς ἐβραϊκῆς ζωῆς στὴ χώρα μας.

Σ’ αὐτὸ τὸ σύντομο σημείωμα εἶναι ἀδύνατον νὰ καταγραφῆ ὅλη ἡ ἔκταση τῆς συνεισφορᾶς τῆς «Τζόιντ». Καταγράφονται ἐνδεικτικὰ οἱ σημαντικότεροι τομεῖς τῆς προσφορᾶς τῆς. Ἀπὸ τὸν μεταπολεμικὸ Ἑλληνικὸ Ἐβραϊσμό ἡ «Τζόιντ» θὰ ἀναγνωρίζετε πάντα ὡς ὁ μεγάλος εὐεργέτης του.

Τεχνικὴ Ἐπαγγελματικὴ Σχολὴ OPT τῆς Ἀθῆνας

Τοῦ κ. ΝΙΣΗΜ ΑΛΚΑΛΑΪ

Στὰ ἀμέσως μεταπολεμικὰ χρόνια λειτούργησε στὴν Ἀθήνα ἡ Τεχνικὴ Ἐπαγγελματικὴ Σχολὴ OPT, συμβάλλοντας ἀποφασιστικά στὴν ἀποκατάσταση πολυαριθμῶν Ἐβραίων καὶ διανοίγοντας γι’ αὐτοὺς νέους ὀρίζοντες ἐπαγγελματικῆς δράσης.

Ἡ OPT (Organization for Rehabilitation through Training) ἰδρύθηκε τὸ 1880 στὴν Πετρούπολη τῆς Ρωσίας μὲ στόχο τὴν ἀποκατάσταση τῶν νέων Ἐβραίων καὶ τῶν δύο φύλων μὲ τὴν ἐκμάθηση μιᾶς τέχνης πού θὰ ἀνταποκρινόταν στίς σύγχρονες βιοποριστικὲς ἀνάγκες τους. Τὸ πιστεύω τῆς OPT συνοψίζονταν στὴ φράση: **«Μελαχά-ου Μπεραχά»**, «Ἡ εὐτυχία διὰ τῆς τέχνης». Ἡ δράση τῆς OPT ἐξαπλώθηκε γρήγορα σὲ ὅλο τὸν κόσμο.

Ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση (1946) ὁ Ἑλληνικὸς Ἐβραϊσμός, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ἀείμνηστο Ἀσέρ Ράφ. Μωῦση, ἤλθε σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν ἡγεσία τῆς διεθνοῦς OPT, μὲ σκοπὸ τὴν ἰδρυση καὶ στὴν Ἀθήνα τεχνικῆς ἐπαγγελματικῆς σχολῆς. Οἱ διαβουλεύσεις διήρκεσαν ἐπὶ τρία

σεχδὸν χρόνια, καὶ στίς 7 Δεκεμβρίου 1948 ἐγκαινιάσθηκε ἡ Τεχνικὴ Σχολὴ OPT Ἀθηνῶν.

Ἡ Σχολὴ ἐγκατεστάθηκε στὴν περιοχὴ Ταύρου, σὲ κτίριο ἰδιοκτησίας κ. Μητρόπουλου. Διέθετε πλήρη μηχανολογικὸ καὶ τεχνικὸ ἐξοπλισμό. Τὰ ἔξοδα λειτουργίας τῆς Σχολῆς καλύφθηκαν σὲ ἀκέραιο ἀπὸ τὴ διεθνή OPT, πού εἶχε ἔδρα τὴ Γενεύη. Ἐπίσης ὁ κανονισμὸς λειτουργίας τῆς Σχολῆς καὶ τὰ προγράμματα μαθημάτων τῶν διαφόρων τμημάτων καταρτίσθηκαν ἀπὸ τὴ διεθνή OPT.

Τὸ πρῶτο Διοικητικὸ Συμβούλιο τῆς Σχολῆς προῆλθε ἀπὸ τὴν ἰδρυτικὴ ομάδα τοῦ Σωματεῖο OPT Ἑλλάδος, σὲ ὅποιο μετεῖχαν οἱ: Πέπο Μπενουζιλιό, Βίκτωρ Σέμαχ, Δανιὴλ Σ. Ἀλχανάτης (δικηγόρος, ὁ ὁποῖος συνέταξε καὶ τὸ καταστατικὸ τοῦ Σωματεῖο), Μωρίς Μπεράχα, Χαΐμ Μπουρουμπή, Ἰσαάκ Νατζαρή, Νισήμ Νεγρίν, Σάμ Μορδώχ, Λάζαρος Ἐλιέζερ, Ἀλέξανδρος Κωνσταντίνης, Ἐμμανουὴλ Ἀβδελάς, κ.ἀ. Πρόεδρος τοῦ Σωμα-

Τεχνική επαγγελματική Σχολή ΟΡΤ τής 'Αθήνας

τείου ήταν ο Πέπο Μπενουζίλιο και επίτιμος πρόεδρος ανεκηρύχθη ο 'Ασέρ Ρ. Μωυσης, σέ αναγνώριση τής συνεισφοράς του στήν ίδρυση τής σχολής.

Η Τεχνική 'Επαγγελματική Σχολή ΟΡΤ 'Αθηνών διέθετε τά παρακάτω πέντε τμήματα σπουδών:

α. Τμήμα κοπτικής - ραπτικής: διάρκεια σπουδών 2 χρόνια, γιά κορίτσια από 13 ετών και άνω.

β. Τμήμα μηχανουργών εφαρμοστών: διάρκεια σπουδών 3 χρόνια, γιά αγόρια από 13 ετών και άνω.

γ. Τμήμα όξυγονοκολλητών και ηλεκτροσυγκολλητών: διάρκεια έξασκήσεως 6 μήνες, γιά άνδρες από 18 ετών και άνω.

δ. Τμήμα ύποκαμίσιων και πιτζαμών: διάρκεια έξασκήσεως 6 μήνες γιά άντρες και γυναίκες από 18 ετών και άνω.

ε. Τμήμα ηλεκτρολόγων - έγκαταστατών: διάρκεια έξασκήσεως 6 μήνες γιά άντρες από 18 ετών και άνω.

Πρώτο και κύριο μέλημα του Δ. Συμβουλίου τής Σχολής ήταν νά πλαισιωθεί η Σχολή μέ τό κατάλληλο διοικητικό και τεχνικό προσωπικό. 'Ός τεχνικός διευθυντής τής Σχολής επελέγη ο άείμνηστος 'Ισιδωρος Νόαχ, και ως διοικητικός διευθυντής ο κ. Νισήμ 'Αλκαλάι. Μέ πρόταση τών διευθυντών τής Σχολής προσελήφθησαν άριστοι καθηγητές, γιά τή θεωρητική κατάρτιση τών σπουδαστών και πεπειραμένοι εκπαιδευτικοί γιά τήν τεχνική εκπαίδευση.

Μεταξύ τών καθηγητών πού έδίδεξαν στή Σχολή ήσαν οί: Βίκτωρ Μπωσουςάν, Πώλ 'Οβαδίας, 'Ινο Φάις, Ραφαήλ Σαμπεθαί, Δημήτριος Σαχωλαρίδης, Λεωνίδα Δράττας, Μιχαήλ Βαρελάς, κ.ά.

'Ός εκπαιδευτικοί έχρημάτισαν οί: 'Εμμ. Κουτσουδάκη, Περ. Καραμούζης, 'Αθαν. Καλλεντζής, 'Εφραίμ Λεβής, Φείρω Ντεκάστρο, 'Αλέγγρα Μποττόν, 'Ιωάννης Ρω-

μανός, κ.ά.

Οί πρώτοι μαθητές τής Σχολής ήσαν από τήν 'Ισραηλτική Κοινότητα 'Αθηνών, ο πληθυσμός τής οποίας πολυλαπλασιάσθηκε αίσθητά κατά τά χρόνια τής κατοχής και τήν άμέσως μεταπολεμική περίοδο, μέ τήν έγκατάσταση στήν πρωτεύουσα μεγάλου αριθμού όμοθρήσκων από διάφορες έπαρχιακές κοινότητες. Στήν 'Αθήνα λειτουργούσε επίσης η «**Στέγη 'Απροστάτετου Κοριτσιού**», γιά κοπέλες πού έγκατεστάθηκαν στήν πρωτεύουσα κατά τή διάρκεια τής κατοχής η επέστρεψαν από τά στρατόπεδα συγκεντρώσεως και είχαν ανάγκη περιθάλψεως και άποκαταστάσεως. Πολλές κοπέλες από τή Στέγη φοίτησαν στή Σχολή ΟΡΤ. 'Αργότερα, ο σχολικός πληθυσμός αύξηθηκε μέ τήν άφιξη νέων και νεανίδων από διάφορες έπαρχιακές κοινότητες: Λάρισα, Βόλο, Τρίκαλα, Καρδίτσα, Πάτρα, Κέρκυρα, 'Ιωάννινα, Θεσσαλονίκη και Ζάκυνθο.

Τριακόσιοι και πλέον νέοι και νέες, άντρες και γυναίκες, παρακολούθησαν στά διάφορα τμήματα τής Σχολής, άποκτώντας ένα άξιοπρεπές βιοποριστικό επάγγελμα, χάρις στό όποιο ανεξαρτοποιήθηκαν και σταδιοδρόμισαν μέ έπιτυχία.

Τή λειτουργία τής Σχολής συνέδραμε και η 'Αμερικανοεβραϊκή Φιλανθρωπική 'Οργάνωση «Joint» (American Jewish Joint Distribution Committee) καλύπτοντας τίς δαπάνες διατροφής και ίματισμού τών σπουδαστών και παρέχοντας μικροεπιδόματα γιά τά έξοδα μετακινήσεως. 'Επίσης ο Σύλλογος Κυριών «Μπενότ Μπερίτ» διέθεσε τό άκίνητο τής Φραγκοκλησιάς γιά τή στέγαση τών σπουδαστών άπό τήν έπαρχία και συνέβαλε, προεξάρχουσας τής τότε προέδρου του 'Εστέρ Μπενβένιστε, στήν άνετη διαβίωση τών σπουδαστών.

Μία ομάδα καθηγητών και μαθητριών στήν αύλή τής Σχολής, στίς 25.7.1954. Διακρίνονται οί: καθηγητές κοπτικής 'Εφρ. Λεβής, οί σπουδάστριες Άννα Κοέν από τή Χαλκίδα, η Ρένα Ζαδικ από τήν 'Αθήνα, Σουλτάνα Χαίμ από τήν 'Αθήνα, ο διευθυντής Ν. 'Αλκαλάι, η γραμματεΰς Τασία Μυταρά, η καθηγήτρια Ραπτικής 'Αλέγγρα Μποττόν και ο καθηγητής Σχεδίου Μόδας 'Ιω. Ρωμανός.

Ἡ ἱστορία 4 ἑβραϊκῶν νεκροταφείων τῶν Ἀθηνῶν

Ἀπονομή διπλώματος στή σπουδάστρια Ρένα Ζαδικὸν ἀπὸ τὸν διευθυντὴ τῆς Σχολῆς κ. Νισίμ Ἀλκαλάι. Στὸν τοῖχο διακρίνονται μοντέλα φορεμάτων σχεδιασμένα ἀπὸ μαθήτριες τῆς Σχολῆς.

Παράλληλα μὲ τὴν τεχνικὴ ἐκπαίδευση ἡ OPT Ἀθηνῶν ἔδωσε ἰδιαίτερη μέριμνα γιὰ τὴν κατάρτιση τῶν σπουδαστῶν στὴν ἑβραϊκὴ γλῶσσα καὶ ἱστορία καί, γενικά, τὴν ἑβραϊκὴ παράδοση.

Στὸ τέλος κάθε ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους ἡ Σχολὴ χορηγοῦσε στοὺς καλύτερους σπουδαστὲς ὑποτροφίες, γιὰ συνέχιση τῶν σπουδῶν τους στὴν Ἀνωτέρα Σχολὴ τῆς OPT στὴ Γενεύη, «Institut Central de l'ORT». Μεταξὺ τῶν τιμηθέντων σπουδαστῶν ἦσαν: ἀπὸ τὴν Ἀθήνα οἱ Ἀλβέρτος Γκατένιο, Ραφαὴλ Ναχμίας, Μωρίς Βενέζια, Δαβίδ Γκαμπάι: Ἀπὸ τὴν Λάρισα οἱ Ἀβραάμ Μωϋσῆς, Ἀβραάμ Κοέν, Ματαθίας Βενουζίου, Ἐσδράς Μωϋσῆς. Ἀπὸ τὰ Τρίκαλα οἱ: Σολομὼν Σαμπᾶς, Ἰσαάκ Ναχμίας, Ραφαὴλ Σολομών. Ἐξάλλου ἡ Σουλτάνα Χαϊμ ἀπὸ τὴν Κέρκυρα ἔλαβε ὑποτροφία γιὰ τὴ Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν στὸ Παρίσι, κι ἄλλοι.

Ἡ Σχολὴ OPT Ἀθηνῶν λειτούργησε μέχρι τὰ τέλη τοῦ 1956 καὶ ἐξεπλήρωσε μὲ ἐπιτυχία τὴν ἀποστολὴ τῆς. Κατὰ τὸ Συνέδριο τῆς Διεθνούς OPT στὴ Γενεύη τὸ 1954, ὁ πρόεδρος Δρ. Syngolowski ἐξεφράσθη μὲ τὰ καλύτερα λόγια γιὰ τὸ ἔργο τῆς, τόνισας χαρακτηριστικὰ ὅτι: «Ἡ μικρὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν εἶναι ἡ καλύτερη ὅλων τῶν σχολῶν τῆς OPT».

Ἡ Τεχνικὴ Ἑπαγγελματικὴ Σχολὴ OPT ἦταν ἀνεγνωρισμένη ἀπὸ τὸ κράτος, τὰ δὲ διπλώματα πού χορηγοῦσε ἀνεγνωρίζοντο ἀπὸ τὴν πολιτεία. Ὁ τότε γενικός ἐπιθεωρητής Τεχνικῶν Σχολῶν τοῦ ὑπουργείου Παιδείας Ἰωάννης Λυμπερόπουλος, ἐξέφρασε ἐπανελημμένως τὸν ἐνθουσιασμό του γιὰ τὴν ἄρτια κατάρτιση τῶν σπουδαστῶν, ὅσο καί γιὰ τὸν πλήρη τεχνικὸ ἐξοπλισμὸ καὶ τὸ ὑψηλὸ ἐπίπεδο σπουδῶν πού παρείχε ἡ Σχολὴ αὐτή. Σὲ κάποια ἐπίσκεψή του στὴ Σχολὴ δήλωσε χαρακτηριστικὰ ὅτι, ἡ Σχολὴ OPT δὲν εἶχε τίποτε νὰ ζηλέψει ἀπὸ τὴν τότε πρωτοπόρο Σιβιτανεϊδίο Σχολὴ.

Ἡ ἱστορία τῶν 4 ἑβραϊκῶν νεκροταφείων τῶν Ἀθηνῶν

Τοῦ ΑΒΡΑΑΜ Σ. ΣΑΡΦΑΤΗ

Τὸ πρῶτον νεκροταφεῖον, τὸ πρὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Κοινότητος ἔκειτο στὸ κέντρον τοῦ Ἀ' Χριστιανικοῦ Νεκροταφείου καὶ δὴ πλησιέστερα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Λαζάρου. Ἦτο ἐν τμήμα γῆς εἰς τὸ ὅποιον ἦσαν 5 - 6 τάφοι. Τὸ εἶδα ὅταν πολὺ μικρὸς ἠκολούθησα μὲ ἕνα θείον μου, τὴν κηδεῖαν τοῦ Χαριλάου Τρικούπη.

Το δεῦτερον νεκροταφεῖον εἶναι τὸ ἤδη ὑπάρχον καὶ τὸ ὅποιον ἐξεχωρήθη, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν διὰ Βασ. Διατάγματος ἀναγνωρισθεῖσαν Ἰσραηλιτικὴν Κοινότητα κατὰ τὸ 1884 - 85 ἐπὶ δημάρχου Δημητρίου Σούτσου. Ἡ περιοχὴ του ἦτο πρὸς Ἀνατολὰς ἕνα χωράφι, πρὸς Βορρᾶν συνώρευε μὲ τὸ Ἀ' Χριστιανικὸν Νεκροταφεῖον, πρὸς Νότον τὴν ἤδη ὁδὸν (τότε καρρόδρομον) καὶ πρὸς Δυσμὰς μὲ τὸ τότε ὑπάρχον καὶ χωριζόμενον δι' ἑνὸς μανδρότοιχου Τουρκικὸν Νεκροταφεῖον.

Εἶχαμε λοιπὸν τὸ Β' νεκροταφεῖον ἀπὸ τὰ 1885 περίπου μέχρι τοῦ 1909 - 1910. Ἐπειδὴ ἦτο ἀφύλακτον καὶ ἔρημον κατὰ τὸ 1905 - 6, ἐκτίσαμεν (ἐπὶ προεδρίας Ἀβρ. Κωνσταντίνου) τὸ καὶ ἤδη ὑπάρχον φυλάκειον, ἐντοιχισθείσης καὶ τῆς σχετικῆς πρὸς τοῦτο ἀναμνηστικῆς πλακῆς. Τὸ 1906 μερίμνη τοῦ πατρός μου, γραμματέως τῆς Κοινότητος, ἐφυτεύθησαν τὰ ἤδη ὑπάρχοντα κυπαρίσια ὡς καὶ δενδρίλια τὰ ὅποια ἔφερον ἀπὸ τὴν Κεφαλληνία. Ἐπίσης ἐκείνην περίπου τὴν ἐποχὴν ἐκτίσθη δαπάναις τοῦ Ἀσέρ Λεβῆ, εἰς μνήμην τοῦ πατρός του, καὶ ὁ ἐκ δύο δωματίων οἰκίσκος πρὸς πλῆσιν τῶν νεκρῶν ἐκεῖ ὅπου σήμερον εἶναι τὸ στέγαστρον.

Ἀλλὰ ἐν τῷ μεταξὺ λόγω τὸ πολλαπλασιαζόμενον ἀριθμοῦ τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος καὶ τοῦ περιορισμοῦ τοῦ χώρου τοῦ νεκροταφείου, ἔπρεπε νὰ εὑρεθῆ λύσις δι' ἐπέκτασίν του. Ὡς τοιαυτὴ εὑρέθη τὸ συνορεύον τελείως κενὸν καὶ ἀχρησιμοποίητον ἐπὶ 25 περίπου χρόνια Τουρκικὸν Νεκροταφεῖον διότι δὲν ὑπῆρχον Τούρκοι στὰς Ἀθήνας. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν ἀπὸ τὸν πρόεδρον τῆς Κοινότητος Ἀβρ. Κωνσταντίνου καὶ τοῦ πατρός μου, γραμματέως τῆς Κοινότητος, ἐν συνεννοήσει καὶ τοῦ τότε δημάρχου Σπυριδ. Μερκούρη, νὰ κατεδαφισθῆ ὁ μεταξὺ τῶν δύο νεκροταφείων ὑπάρχων μανδρότοιχος, νὰ ἐπεκταθῆ τὸ νεκροταφεῖον μας καὶ νὰ διαμορφωθῆ ὡς ἔχει σήμερον.

Ὅλα αὐτὰ ἔπρεπε νὰ γίνονιν μὲ τρόπον καὶ ταχύτητα διὰ νὰ μὴ συμβεῖ καμία παρεξήγησις καὶ ἐκτεθεῖ ἡ Κοινότης.

Ὅντως μίαν σκοτεινὴν νύκτα ὁ πατήρ μου μὲ ὀμάδα ἐργατῶν μὲ κλεπτοφάναρα ἐπῆγαν καὶ ἐγκρέμισαν τὸν τοῖχον καὶ μετέφεραν τίς πέτρες τοῦ τοίχου ἀλλαχοῦ, ἦτο δὲ τότε ἡ περιοχὴ τελείως ἔρημος. Οὕτω, εὑρέθημεν τὴν ἐπομένην μὲ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου μὲ ἐκτεταμένον νεκροταφεῖον. Καὶ αὕτη ἡ κατάστασις ἐξηκολούθη ἡρέμως ἐπὶ καιρόν.

Ἀλλὰ ἡ Κοινότης μεγάλωνε καὶ ἔπρεπε νὰ φροντίσωμεν πρὸς ἐξεύρεσιν νεκροταφείου. Καὶ ἠγόρασε τότε ὁ Ἀβρ. Κωνσταντίνου (κατὰ τὸ 1915 - 16), τὰ ἀναφερόμενα παρὰ τὸ κ. Μ. Κωνσταντίνου 3 οἰκόπεδα πρὸς χρησιμοποίησίν των ἀργότερον. Ἀλλὰ δυστυχῶς τὸν ἐπρόλαβε ὁ θάνατος τὸ 1917 καὶ δὲν ἠδυνήθη ἐν ζωῇ νὰ τὰ προσθέσῃ στὸ νεκροταφεῖον, ὅταν δὲ τὸ 1927 οἱ κληρονόμοι του τὰ ἐξεχώρησαν εἰς τὴν Κοινότητα ἦτο πλέον ἀργά, διότι

Ἡ ἱστορία 4 ἑβραϊκῶν νεκροταφείων τῶν Ἀθηνῶν

ταῦτα εἶχον κατά τό πλεῖστον ρυμοτομηθεῖ, εἶχαν γίνει μία μεγάλη ὁδός καί δέν ἀπέμενε παρά μόνον ἓν τεμάχιον ἔναντι καί μακράν τοῦ νεκροταφείου τό ὅποιον δέν ἐπετρέπετο νά χρησιμοποιηθεῖ ὡς νεκροταφεῖον.

Ἐάν τό ὑποληφθῆν τεμάχιον ἐπωλήθη ὡς λέγει ὁ κ. Κωνσταντίνης, δέν γνωρίζω. Πάντως παρά τήν καλήν θέλησιν τοῦ μακαρίτου Ἀβραάμ Κωνσταντίνη δέν κατορθώθη νά χρησιμοποιηθεῖ παντάσῃν ἡ δωρεά ὡς νεκροταφεῖον.

Οὔτε ἐπί προεδρίας τοῦ Ζαχ. Βιτάλ ἠγοράσθη τό ἤδη νεκροταφεῖον ἐκ 36.000 νομιζῶ πήχεων. Δυστυχῶς ὁμοῦ λόγῳ τοῦ πολέμου δέν ἐγένετο χρῆσις μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως ἐκ τῆς κατοχῆς. Ἀλλά καί μετά αὐτήν εὐρέθημεν πρό νέων ἐμποδίων, διότι τοῦτο εἶχε καταληφθεῖ καί ἐπιταχθεῖ πρό τῶν Γερμανῶν. Καί ἔφυγαν οἱ Γερμανοί ἀλλά ἔπρεπε νά γίνουιν νέαι προσπάθειαι παρά τῷ δημάρχῳ διὰ νά μᾶς ἀποδοθεῖ ἐλεύθερον.

Εὐτυχῶς δημαρχεύων τότε ἦτο ὁ Λάμπρος Καραμερτζάνης συμμαθητής μου καί προσωπικός καί οἰκογενειακός μου φίλος, φιλοσημίτης ἀνευ προηγουμένου, ὁ ὁποῖος κατά τήν γερμανικήν κατοχήν πολλά, μά πάρα πολλά, προσέφερε στούς ὁμοθρήσκους μας τόσον τῶν Ἀθηνῶν ὅσον καί τῶν ἄλλων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος. Εἶχε μεταβάλει τό ἐπί τῆς ὁδοῦ Πατησίων φαρμακεῖον τοῦ εἰς γραφεῖον ἐκδόσεως πλαστῶν ταυτοτήτων ἐν συνεργασία μέ τό Ζ' Ἀστυνομικό Τμήμα Κυψέλης. Συγχρόνως ἐβοήθη τοὺς ἔχοντας ἀνάγκη νά κρύβονται ἐντός τῶν Ἀθηνῶν ἢ εἰς τὰς ἐπαρχίας, συνεργαζόμενος μετά τῆς ἡρώιδος Λέλας Καραγιάννη διὰ τήν ἀπόκρυψιν ἢ ἀποστολήν στήν Μέσην Ἀνατολήν διαφόρων ὁμοθρήσκων μας.

Αὐτός, λοιπόν, ἔτυχε τότε νά εἶναι ὁ δημαρχεύων τῶν Ἀθηνῶν. Τοῦ ἐξιστόρησα τήν ὑπόθεσιν τῆς ἐπιτάξεως τοῦ νεκροταφείου μας παρά τῶν Γερμανῶν μου συνέστησε νά ὑποβάλει ἀμέσῳς ἡ Κοινότης μας τήν σχετικήν αἴτησιν περί ἀπελευθερώσεως τοῦ νεκροταφείου διὰ

τούς τύπους. Ἀμέσῳς συντάξαμεν τήν αἴτησιν τήν ὁποῖαν ὑπέγραψε ὁ τότε πρόεδρος Μίνως Κωνσταντίνης καί ἐγώ ὡς γραμματεῦς αὐτῆς, ἐλπίζω δέ νά ὑπάρχει εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Κοινότητος τό ἀντίγραφον τῆς αἰτήσεως. Τήν παρέδωσα ἀμέσῳς εἰς χεῖρας του καί νομιζῶ ὅτι ἐντός τῆς αὐτῆς ἡμέρας συνεκάλεσε ἐκτάκτως τό Δημ. Συμβούλιον τό ὅποιον ἀπεφάσισεν ὁμοφώνως νά μᾶς ἀποδοθεῖ τό νεκροταφεῖον μας.

Ἀλλά δυστυχῶς δέν ἐτελείωσαν ἐδῶ τά βάσανα καί τοῦτο διότι ἐντός τοῦ νεκροταφείου καί ἐκεῖ ἀκριβῶς ἔνθα τό μνημεῖον τῶν Θυμάτων τοῦ Γκέττο τῆς Βαρσοβίας ἦσαν θαμμένοι 176 Γερμανοί στρατιῶτες. Ἐπρεπε λοιπόν νά τοὺς ἐκθάψουμε καί νά τοὺς μεταφέρουμε ἐκεῖθεν χωρὶς νά παραβοῦμε τὰς νομίμους διατάξεις ὡς πρός τοὺς ἐν πολέμῳ νεκρούς. Εὐτυχῶς εὐρέθημεν κατὰ μέτωπον μέ ἕνα θαυμασίον κύριον, τόν διευθυντήν κ. Καθάριον, ὁ ὁποῖος κατά τήν γερμανικήν κατοχήν δι' ἐπεμβάσεώς του καί μέ κίνδυνον τῆς ζωῆς του κατόρθωσε νά ἀποφύγει τρεῖς φορές τήν παρά τῶν Γερμανῶν ἀνατίναξιν τοῦ Ἀ' ἑβραϊκοῦ νεκροταφείου, ἰσχυριζόμενος ὅτι τοῦτο εἶναι ἱστορικόν καί ἔθνικόν κειμήλιον. Καί ἀπορεῖ κανεὶς μέ τοὺς Γερμανοὺς, διότι καλά οἱ Ἑβραῖοι τοὺς ἔφταιγαν καί ἐφήρμοζαν τήν γεννοκτονίαν. Οἱ νεκροὶ ὁμοῦ τί τοὺς ἔφταιγαν καί τοὺς ἐξηφάνιζον ἐκ τοῦ προσώπου τῆς γῆς, ὡς τό νεκροταφεῖον τῆς Θεσσαλονίκης ἢ καί ἄλλων εἰς ὅλην τήν Εὐρώπην.

Λοιπόν μέ τόν κ. Καθάριον καί ἐν συνεννοήσει μετά τοῦ δημαρχεύοντος κατορθώσαμεν νά μεταφέρωμεν ἐντός τριῶν νυκτῶν τοὺς 176 νεκρούς εἰς τό παρακείμενον τμήμα τοῦ χριστιανικοῦ νεκροταφείου, παρ' ὅλον πού ὁ κίνδυνος τῆς υἰείας τῶν ἐργατῶν ἦτο ἀμεσος.

Οὕτω ἠλευθερώθη καί τό σημερινόν νεκροταφεῖον μας καί ἔχομεν τόπον ἱερόν καί θάβουμε τοὺς νεκρούς μας.

(Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρησις, 22.6.1973)

ΤΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΨΥΧΙΚΟΥ

Εἶναι τό πιό ὁμορφο ἴδρυμα ἀπὸ αὐτὰ πού ἀνήκουν στήν Κοινότητα. Λειτουργεῖ σέ καθημερινή βάση, σέ εἰδικά κατασκευασμένο κτίριο στό Ψυχικό. (Στήν περίοδο πρό τοῦ πολέμου καί μέχρι τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '50, τό Ἑβραϊκὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο λειτουργοῦσε στό Θησεῖο). Διαθέτει 6 τάξεις δημοτικῆς ἐκπαίδευσης καί δύο τάξεις νηπιαγωγείου. 150 παιδιὰ φοιτοῦν στό Σχολεῖο.

Τὰ παιδιὰ μεταφέρονται στό Σχολεῖο ἀπὸ κάθε γωνιά τῆς πόλης. Τό Σχολεῖο εἶναι κατάλληλα ἐξοπλισμένο μέ σύγχρονο ἐκπαιδευτικὸ ὕλικό καί καταρτισμένο προσωπικό ὥστε νά ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα ἐκπαιδευτηρίου. Ἡ λειτουργία τοῦ Σχολείου ἐπιχορηγεῖται ἀπὸ τήν Κοινότητα.

Πέρα ἀπὸ τό ἐπίσημο πρόγραμμα Ἑλληνικῆς ἐκπαίδευσης διδάσκεται ἡ Ἑβραϊκὴ γλῶσσα κι ὁ πολιτισμός

(γιορτές, τραγούδια κ.λπ.) ἀπὸ Ἑβραϊοδιδάσκαλους πού μετακαλοῦνται ἀπὸ τό Ἰσραήλ γι' αὐτὸ τό σκοπὸ.

Ἐπίσης Ἑβραϊκὴ Ἱστορία διδάσκεται ἀπὸ Ἑλληνα δάσκαλο καί ἡ Βίβλος ἀπὸ Ραββίνο.

Ἐξωτερική ἄποψη τοῦ κτιρίου τῆς Συναγωγῆς.

Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἰσραηλιτική Κοινότης

Πρό ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν, ἡ ἐν Ἀθήναις Ἰσραηλιτική Κοινότης δέν ἠδύνατο νά καυχᾶται ἐπὶ εὐημερία. Δέν εἶχε παρά μίαν ἀχουροειδῆ Συναγωγὴν καί τὴν ἀρνητικὴν περιουσίαν χρέους ἐξακισχιλίων δραχμῶν. Σήμερον ἔχει ὠραία Συναγωγὴν, ἰδιόκτητον σχολεῖον εἰς τὰ ἰσόγεια αὐτῆς, ἰδιαίτερον νεκροταφεῖον μέ φυλακεῖον, οὐδέν χρέος καί περιουσίαν θετικὴν, ἀντιπροσωπεύουσαν πλέον τῶν 30.000 δρχ.

Ἡ εὐημερία αὐτὴ ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν δράσιν τοῦ κ. Α. Κωνσταντίνου, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ 1900 ἐξελέγη πρόεδρος τῆς Κοινότητος καί τοιοῦτος διατελεῖ μέχρι σήμερον. Κατὰ τὸ διάστημα μιᾶς ἐξαετίας, ὁ κ. Κωνσταντίνος ἀνέδειξε τόσῃ δραστηριότητα ὥστε νά ἐπιτευχθοῦν τὰ λαμπρὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἀριθμήσαμεν ἀνωτέρω καί νά δειχθεῖ ὅτι ἡ Κοινότης εὐρὲν ἐπιτέλους τὸν ἀνθρωπὸν τῆς.

Ὁ κ. Α. Κωνσταντίνος δέν εἶναι μόνον τὸ διαπρεπότερον μέλος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος, ἀλλὰ καί ἐκ τῶν ἐπιλέκτων μελῶν τῆς παρ' ἡμῖν κοινωνίας. Ἐγεννήθη ἐν Ζακύνθῳ τῷ 1865, καί ἀφοῦ ἐτελείωσεν ἐκεῖ τὸ γυμνάσιον, ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας ὡς φοιτητὴς τῶν Φυσικομαθηματικῶν καί μαθητὴς τῆς Τηλεγραφικῆς Σχολῆς. Τῷ 1885, ἐφοδιασμένος μέ δύο διπλώματα, ἀπῆλθεν εἰς Παρίσιους ὅπου εὐρίσκειται αὐτὸν μετὰ τρία ἔτη διπλωματοῦχον τῆς ἀνωτέρας Σχολῆς τοῦ Ἡλεκτρισμοῦ καί τῆς Τηλεγραφίας καί τμηματάρχην μηχανικὸν τῆς ἐταιρείας «Ἐδίων».

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ καλὸς ἠλεκτρολόγος κατέρχεται εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰσηγητὴς τῶν θαυμάτων καί τῶν προόδων τῆς ἐπιστήμης του. Πρῶτος αὐτὸς εἰσήγαγεν εἰς τὴν χώραν μας τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς καί τὸ τηλέφωνον. Κατ'

ἀρχάς (1809) εἰργάσθη ὡς διευθυντὴς τοῦ τμήματος τοῦ Ἡλεκτρισμοῦ παρά τῇ Ἐταιρείᾳ τῶν Ἐργολειψιῶν. Ἀργότερα ἱδρυσεν ἰδικὸν του γραφεῖον, καθαρῶς τεχνικόν, τὸ ὁποῖον διατηρεῖται ἕκτοτε ἐπηξημένον, μέ τέσσαρα τμήματα σήμερον, ἤτοι: ἐμπορικόν, τεχνικόν, παραγγελιοδοχικόν καί τραπεζικόν. Εἶναι ὁ Οἶκος Κωνσταντίνου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀθηνᾶς, πασίγνωστος καί φημισμένος μεταξύ τῶν ἀθηναϊκῶν, τόσον διὰ τὴν ποικιλίαν καί τὴν εὐρύτητα τῶν ἐργασιῶν του, ὅσον καί διὰ τὴν ἐντελῶς ἀγγλικὴν ἀκρίβειαν περὶ τὰς συναλλαγάς.

Δημιούργημα τοῦ ἑαυτοῦ του, τῆς τιμιότητος, τῆς ἐργατικότητος, τῆς ἰκανότητός του, ὁ κ. Α. Κωνσταντίνος ἤρχισεν ἐνωρὶς καί τὴν ἐπωφελεῖ κοινωνικὴν του δράσιν. Πρὶν ἀναδειχθῆ πρόεδρος τῆς Κοινότητος, ὑπηρετήσεν ὡς γραμματεὺς καί ὡς γενικὸς γραμματεὺς ὄλων τῶν κοινοτήτων τῆς Ἑλλάδος, τῶν ὁποίων σήμερον διατελεῖ ἀντιπρόσωπος. Τῷ 1900 ἐκλέγεται ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ Ἑλλ. Τμήματος τῆς Ἐκθέσεως τῶν Παρισίων, τῆς ὁποίας ἐκλέγεται γραμματεὺς, πολεμήσας τότε ἐπιτυχῶς καί τὴν παροχήν προκαταβολῆς ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως εἰς τοὺς βιομηχάνους ἐκθέτας, διὰ τοῦ ἰσχυρισμοῦ ὅτι εἰς τὰς ἐκθέσεις τὰ κράτη πρέπει νά ἀντιπροσωπεύονται διὰ βιομηχανῶν ἰσχυρῶν, δυναμένων νά συναγωνισθῶσι καρποφόρως.

Ἐσχάτως, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐκτιμῶσα τὰς ὑπηρεσίας του καί προπάντων τὴν εἰς αὐτὸν ὀφειλομένην ἀκμήν καί πατριωτικὴν δράσιν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος, ἀπένειμεν εἰς τὸν κ. Α. Κωνσταντίνον τὸ παράσημον τοῦ Σωτήρος.

(Κωνστ. Φ. Σκόκκου, «Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον» Ἀθήνα, 1907)

The Jews of Athens

Ancient history

In ancient Jewish history, Athens occupied a position of secondary importance, especially when compared to Alexandria, Antioch, Rome, even Cyrene, and other known cities in Asia Minor. Nevertheless, it must be noted that relations between Athens and Palestine can be traced as far back as the beginning of the sixth century B.C.E. Large quantities of Attic dark - visaged and red - visaged potsherds have been found in various places in the region which was exposed, during the Persian era, to the economic influence of Athens. Coins minted during the occupation of Judea by Persian governors, were inscribed "Yahud", and had the image of an owl imprinted upon them, bearing a definite likeness to the Attic drachma.

After the conquest of Palestine by Alexander the Great, there was, apparently, an increase in the activities of the Athenians in the conquered land, though there is only limited information on this phase. The presence of an Athenian in Palestine is evidenced by a contract entered into by an Athenian in the purchase of a female slave in Transjordan, dating to the year 259 B.C.E. Among the signatories who witnessed the document, appears the name of "Heraklitus son of Phillip the Athenian" (Tcherikover Corpus, 1 (1957) 119 - 20), who was in the service of Apollonius, minister of the treasury under Ptolemy II. There was an Athenian in command of the troops sent by Antiochus Epiphanes to Palestine to enforce his religious policies (II Macc. 6:1).

With the establishment of the Hasmonean state, Athens was one of the cities to enter into relations with the new state. Josephus records (Ant. 14:149 ff.) a resolution adopted by the Athenian people in honor of Hyrcanus the high priest, ethnarch of the Jews. The decree stated that Hyrcanus had always maintained friendly relations with the Athenians, and always received them cordially when they came to him, and therefore it was resolved to bestow upon him a crown of gold, and to place his statue in bronze in the temple of Demos and the Graces in the city. Josephus himself relates this document to Hyrcanus II, but most modern scholars are inclined to attribute it to Hyrcanus I, specifically to the year 106/5 B.C.E. (the year in which Agathocles served as archon in Athens). Herod also continued the traditional friendship with Athens, to the advantage of the city (Jos. Wars, 1:425). There are documents extant substantiating the existence of friendly relations between Athens and the House of Herod.

Concrete information about a Jewish community in Athens is available only from the beginning of the first century C.E. Agrippa I, in a letter to Gaius Caligula, mentions the land of Attica among other places inhabited by Jews (Philo, Legat 281). Similarly, when Paul came to a synagogue in Athens, he found there, beside the Jews, many devout Gentiles who revered the Jewish religion. (Acts, 17:17). Inscriptions testify that Sama-

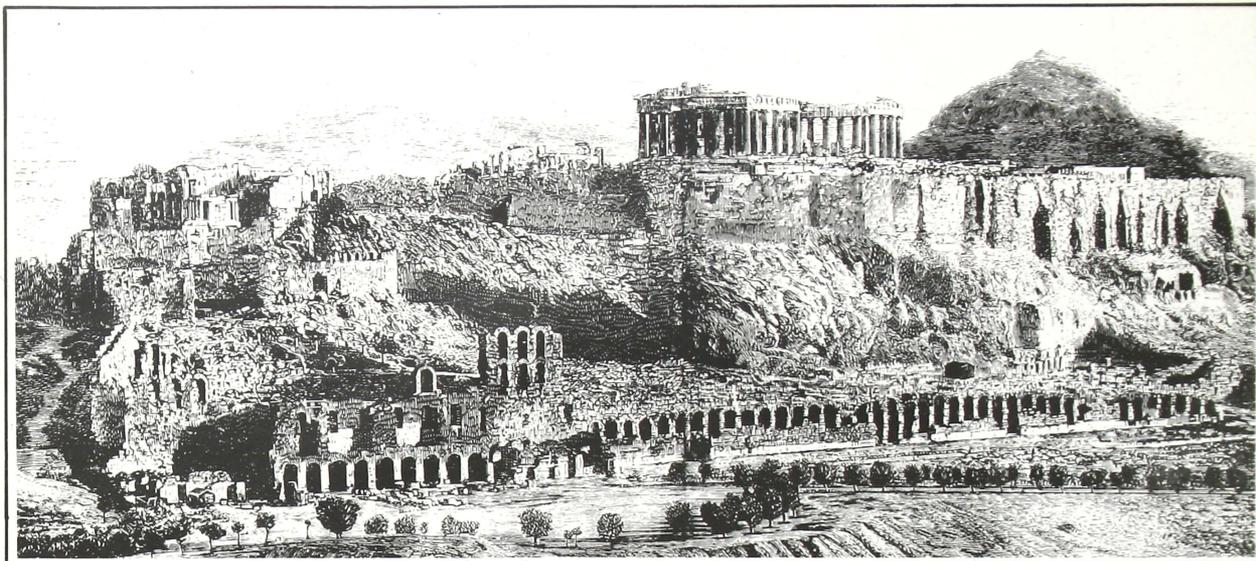
ritans lived at Athens (I.G. ed. minor. vol 2 - 3, part 3/2. nos. 10219 - 22) as well as Jews (no. 12609) including one Jerusalemite (no. 8934).

Much attention has been lavished in Judeo - Hellenistic literature on Athens as the most celebrated city in Greek civilization. Philo refers to Athens with profound respect, in a style customary with Greek writers (see Pro. 140): he also mentions famous figures in the history of Athens, such as Solon (Spec. 3:22), as well as historic events relating to Athens, including the conflict between the Athenians and the Lacedaemonians (Spartans, Mos. 2:19). Josephus often refers to Athens and its customs especially in his "Contra Apionem".

Athens also occupies a place in the Talmudic - Midrashic literature. The Midrash on Lamentations contains in its introduction many stories the intention of which is to emphasize the superior wit and wisdom of the Jerusalem Jews over the Athenians. Many such stories begin with the phrase: "An Athenian came to Jerusalem". The Babylonian Talmud relates the story of the tanna, Joshua b. Hananiah, who at the advice of the Roman emperor came to Athens and challenged the elders of the city to a dispute and defeated them (Bek. 8b).

Turkish Period and Greek Independence. After the Turkish conquest of Athens (1456) Muhammad II the Conqueror granted its inhabitants the right to prohibit Jewish residence. However, a number of exiles from Spain and their descendants took refuge there after 1492. In 1705 a French traveler found some 15 - 20 Jewish families living in Athens.

The Jewish community in Athens was one of those destroyed at the time of the Greek uprising against the Ottoman Empire (1821 - 29). A community with a corporate identity and interests developed after 1834, with the establishment of Athens as the capital of independent Greece. A number of Jewish families from Germany were attracted to Athens: the financier Max de Rothschild was included in the retinue of the new king, Otto I. A large site for building a synagogue was acquired (1843) through the duchess of Plaisance, Sophie Barbe Marbois, who settled in Athens in 1831 and developed a deep sympathy for Judaism through her intensive Bible studies. In 1847 the Greek authorities banned a popular religious procession during which an effigy of Judas Iscariot was customarily burned, since it might have offended the Baron de Rothschild, then staying in Athens. In revenge, an angry mob sacked the house of David Pacifico, a British subject and honorary consul of Portugal, who was responsible for the completion of the duchess' plans. The British government pressed for his indemnification, and finally the foreign secretary, Lord Palmerston, sent a fleet to Piraeus in 1850, which seized a number of ships. In 1852 the municipality rescinded the gift of the site for

the planned synagogue.

Jewish settlement in Athens increased from 60 in 1878 to about 250 in 1887. The Athens community was officially recognized in 1889. In 1890, Charles de Rothschild (1843 - 1918) became its president, and three small synagogues were established in Athens.

As a result of the improved economic situation following the Balkan Wars (1912 - 1913), a number of Jews from old Greece and Asia Minor — in particular from Salonika — moved to Athens. The migration increased after the great Salonika fire of 1917, and by the eve of World War II there were 3,000 Jews in Athens. Most of the wealthier business-men were Ashkenazim while the Sephardi immigrants, originally from other parts of Greece and Turkey, were often peddlers, rag dealers, or small shopkeepers.

Holocaust and Postwar Period. The numbers of Jews in Athens increased with an influx of refugees from Salonika who fled the Italian air raids of 1940. After July 1942, when the Nazis carried out a manhunt of Jews in Salonika until August 1943, about 3,000 fled to Athens. Though Athens was under Italian occupation, the Gestapo began arrests of Jewish leaders in the city, expropriated the congregational records, and requested that the Italians surrender their authority over the Jewish inhabitants. The Italians, however, claimed their authority and tried to prevent Nazi persecution.

After the fall of Mussolini in September 1943, the Germans, having wiped out the congregations of Macedonia, began exterminating the Jews on the Greek mainland and in the islands, at which time Dieter Wisliceny, Eichmann's assistant, arrived in Athens and tried to force Rabbi Elijah Barzilai to cooperate with him. The rabbi fled to a provincial town with the help of the Greek resistance movement. Many Jews followed his example and were saved by the Greeks. A Council of Jews was set up by the Germans to organize the local Jewish community.

On October 7, 1943, General Jurgen Stroop published an order dated October 3, ordering Athens Jews to register at the synagogue. The vast majority of them managed to go into hiding, aided by the Greek police and by the Greek Orthodox Church, on the instructions of Archbishop Damaskinos. Hundreds of families escaped by means of small boats to the shores of Asia Minor, making their way from there to Palestine. However, a significant number did fall into Nazi hands. On March 24, 1944, a total of 800 Jews were captured by the Nazis in the vicinity of the Athens synagogue, after the Nazis had announced that flour for unleavened bread and sugar were to be distributed at the synagogue. They were interned in a camp at Haidari and on April 2 sent to Auschwitz along with other Jews who were caught in Athens. Most of the Jews sent from Athens arrived at Auschwitz and a few "notables" were sent to Bergen-Belsen. A total of 1,500 Jews was sent from Athens.

Modern Period. Following the liberation the community of Athens was reestablished, and its population increased. Most survivors from the concentration camps, as well as members from other communities settled in Athens. Its population reached 5,000 members. Due, however, to emigration, its population was reduced to 3,000 members.

The community once again was functioning. It faced various problems: financial, as well as psychological, concerning the people who returned from the concentration camps. Families that had lost everything, had to be assisted. "Joint" offered great assistance at this stage. A medical centre was established, caring for the sick. Agricultural centres, a technical school O.R.T. (Organization for Rehabilitation Through Training), and orphanages were established. These institutions helped greatly to restore Jewish life in Greece.

Eventually, all Jewish communities including Athens — with the largest population — were fully established.

(*Encyclopaedia Judaica*, vol 3, p. 816)

